

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE
AND LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Արթուր Ղամբարյան

Կոլիզիոն իրավունքի նորմերը (կանոնները) հայոց իրավունքի
պատմության մեջ.....3

Марина Калашян

Концепция символического законодательства.....21

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Վահե Բաղդասարյան

ՀՀ Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովները՝ որպես
խորհրդարանական վերահսկողության հատուկ սուբյեկտներ.....30

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

Միքայել Մելքումյան

Հետևանքների վերացման պահանջի առանձնահատկությունները
վարչական վարույթում և վարչական դատավարությունում.....35

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Аделина Саргсян

Некоторые аспекты назначения и реализации штрафа как
альтернативного вида наказания..... 45

Մուշեղ Բարսյան

Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանության
միջազգային իրավական մեխանիզմները.....58

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Г.М. Григорян

Особенности собирания, использования и оценки доказательств при судебном разбирательстве по делам о военных преступлениях, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта..... 65

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

Անուշ Գասպարյան

Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և քննչական գործողությունների կազմակերպման և կատարման առանձնահատկությունները 76

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 95

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND
LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության
և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական
գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի Հանրապետության
վաստակավոր իրավաբան*

ARTUR GHAMBARYAN

*Head of the Department of Theory of Law and Constitutional Law at the
Russian-Armenian University, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the
Republic of Armenia*

АРТУР ГАМБАРЯН

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права
Российско-Армянского (Славянского) университета, доктор
юридических наук, профессор, заслуженный юрист Республики Армения*

**ԿՈՆԼԻԶԻՈՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆՈՐՄԵՐԸ (ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ) ՀԱՅՈՑ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

**LEGAL REGULATIONS OF CONFLICTS OF LAW IN THE HISTORY
OF ARMENIAN LAW**

**НОРМЫ (ПРАВИЛА) КОЛЛИЗИОННОГО ПРАВА В ИСТОРИИ
АРМЯНСКОГО ПРАВА**

Հոդվածի սկիզբը նախորդ համարում

5. Կոլիզիոն նորմերը հորհրդային Հայաստանում

5.1. Կոլիզիոն նորմերը Հայաստանի Սոցիալիստական հորհրդային Հանրապետության 1922 թ. (1926 թ.) Սահմանադրությունում

(a) Ընդհանուր դրույթներ: Կոլիզիոն իրավունքի տեսանկյունից կարևոր են հետևյալ ընդհանուր նկատառումները:

Առաջին՝ Հայաստանի Սոցիալիստական հորհրդային Հանրապետության (այսուհետ՝ ՀՍԽՀ) 1922 թ. (1926 թ.) Սահմանադրությամբ ուղղակի շարադրված (էքսպլիցիտ) կոլիզիոն նորմեր ամրագրված չէին: Սահմանադրության տեքստում կոլիզիոն նորմերը հիմնականում շարադրված էին այլ հարաբերություններ կարգավորող հոդվածներում, այսինքն՝ կոլիզիոն նորմերը ամրագրված էին անուղ-

ղակի (իմպլիցիտ) եղանակով, օրինակ՝ «lex superior» կոլիզիոն կանոնը հաճախ դուրս է բերվում Խորհրդային Հայաստանի պետական մարմինների հիերարխիկ համակարգը սահմանող հոդվածներից:

Թեև խորհրդային իրավագիտությունում իրավաբանական տեխնիկան առաջընթաց ուներ (Հայաստանի առաջին Հանրապետության համեմատությամբ), սակայն խորհրդային օրենսդրությունում ուղղակի եղանակով մասնագիտացված կոլիզիոն նորմերը ձևակերպելու պրակտիկան տարածված չէր: Բանն այն է, որ խորհրդային իրավագիտությունում մինչև 1980-ականները իրավունքի հակասությունների և դրանց լուծման հարցերը պատշաճ ուսումնասիրված չէր, քանի որ հետհեղափոխական ժամանակաշրջանում տարածում ուներ այն մոտեցումը, որ խորհրդային սոցիալիստական իրավունքը կատարյալ է և զուրկ է որևէ հակասությունից և թերություններից: Այսպես՝ Մ. Ստրոգովիչը նշում էր.

«Չի կարելի չընդունել, որ խորհրդային իրավաբանական գիտությունում իրավական հակասության հարցերը գրեթե լուսաբանված չեն: Ենթադրվում էր, որ հակասությունները հատուկ են բուրժուական իրավունքին, իսկ սոցիալիստական իրավունքում հակասություններ առկա չեն կամ դրանք ունեն ոչ էական, զուտ օրենսդրատեխնիկական բնույթ: Այս ոչ ճիշտ կարծիքը հանգեցնում է գործող իրավունքը վառ գույներով ներկայացնելուն, նրա թերությունները և բացերը քողարկելուն, իսկ դա բարդացնում է իրավունքի կատարելագործումը և ճիշտ կենսագործումը»¹:

Երկրորդ՝ հակահեղափոխական նախկին կառավարությունների բոլոր օրենքները վերացվեցին և փոխարենը բանվորազյուղացիական իրավունքի աղբյուր ճանաչվեց խորհրդային օրենսդրությունը, սոցիալիստական իրավահայեցողությունը (իրավագիտակցությունը՝ Ա. Ղ.) և հեղափոխական խիղճը (ՀՍԽՀ 1922 թ. Սահմանադրության 10-րդ հոդված):

Երրորդ՝ մինչև Ստալինյան Սահմանադրությունը, օրենքներ ընդունելու լիազորություն ունեին մի քանի պետական մարմիններ: Այսպես՝ Հայաստանում օրենք իրատարակելու իրավունք ունեին Հայաստանի Խորհուրդների համագումարը, Կենտրոնական գործադիր կոմիտեն և Ժողովրդական կոմիսարների խորհուրդը (1922 թ. Սահմանադրության 35-րդ հոդված):

(b) ԽՍՀՄ 1924 թ. Սահմանադրության և 1926 թ. խմբագրությամբ ՀՍԽՀ Սահմանադրության կոլիզիաները: ԽՍՀՄ խորհուրդների II համագումարը 31.01.1924 թ. հաստատեց ԽՍՀՄ Սահմանադրությունը, որի 5-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Միութենական հանրապետությունները, սույն սահմանադրությանը համապատասխան, փոփոխություններ են կատարում իրենց սահմանադրություններում»: Հայաստանի ՍԽՀ Սահմանադրությունում կատարված փոփոխությունները հաստատվեցին 1926 թ.:

ԽՍՀՄ 1924 թ. և ՀՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրություններում Միության և Հա-

¹ Строгович М.С., Методологические вопросы юридической науки // Вопросы философии, 1965, № 12, С. 8, Дагель П.С., Диалектика правового регулирования общественных отношений // Правоведение, 1971, № 1, с. 51-59.

յաստանի ՍԽՀ Սահմանադրությունների միջև հնարավոր հակասությունների լուծման մասին հատուկ դրույթ նախատեսված չէր: Այնուամենայնիվ՝ ֆեդերատիվ պետություններում կենտրոնի և սուբյեկտների նորմատիվ համակարգերի հարաբերությունից բխում էր, որ Միության (կենտրոնի) Սահմանադրությունը գերակայություն պետք է ունենար Հանրապետությունների (սուբյեկտի) Սահմանադրությունների նկատմամբ: Բացի դրանից՝ ԽՍՀՄ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում սահմանված՝ միութենական հանրապետությունների Սահմանադրությունները Միության Սահմանադրությանը համապատասխանեցնելու պարտականությունից, ըստ էության, բխում էր նաև «Lex superior» կոլիզիոն կանոնը: Այսինքն՝ եթե որևէ միութենական հանրապետություն իր Սահմանադրությունում փոփոխություն չկատարեր, որի հետևանքով հակասություն կծագեր ԽՍՀՄ Սահմանադրության հետ, ապա այդ հակասությունը պետք էր լուծել ԽՍՀՄ Սահմանադրության օգտին:

Բացի դրանից՝ ԽՍՀՄ և ՀՍԽՀ Սահմանադրություններում նախատեսված էին իրավասության կոլիզիոն նորմեր: Այսպես՝ ԽՍՀՄ 1924 թ. Սահմանադրության 1-ին հոդվածում թվարկված էին ԽՍՀ Միության իրավասության մեջ մտնող հարցերը, իսկ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ միութենական հանրապետության ինքնիշխանությունը սահմանափակված է սույն Սահմանադրությամբ նախատեսված սահմաններով և միայն Միության իրավասությանը վերաբերող հարցերով: Այս սահմաններից դուրս յուրաքանչյուր միութենական հանրապետություն իր պետական իշխանությունն իրականացնում է ինքնուրույն²: Համանուն նորմ նախատեսված էր ՀՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրության 15-րդ հոդվածում:

Այս դրույթներում ըստ էության ձևակերպված էին իրավասության կոլիզիոն նորմեր: Օրինակ՝ եթե ՀՍԽՀ (ֆեդերացիայի սուբյեկտի) իրավական ակտով կարգավորվեր ԽՍՀՄ (ֆեդերացիայի կենտրոնի) բացառիկ իրավասությանը վերապահված որևէ հարց և այն հակասեր Կենտրոնի սահմանած կանոններին, ապա իրավասության կոլիզիոն նորմի համաձայն՝ կիրառելի էր ԽՍՀՄ ընդունած ակտերը:

(ց) «Միութենական օրենսդրության հիման վրա» կոլիզիոն նորմը: ԽՍՀՄ 1924 թ. և ՀՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրություններում նախատեսված չէր նաև Միության օրենսդրության և Հայաստանի ՍԽՀ օրենսդրության միջև հակասության դեպքում ԽՍՀՄ օրենսդրության գերակայության մասին մասնագիտացված կոլիզիոն նորմ: Այս պարագայում նույնպես գործում է դաշնային (ֆեդերատիվ) կառուցվածք ունեցող պետություններին ներհատուկ՝ դաշնության կենտրոնի օրենսդրության գերակայության մասին կանոնը:

Այնուամենայնիվ՝ ՀՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրությունում նախատեսված էին Հայաստանի մարմինների իրավասության ենթակա ոլորտներ, որոնց կարգավորումը, ըստ Սահմանադրության, պետք է իրականացվեր «Միութենական

² Кукушкин Ю.С., Чистяков О.И., Очерк истории Советской Конституции, М., Политиздат, 1987, с. 268.

օրենսդրության հիման վրա»: Հայաստանի ՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՍԽՀ իրավասությանը՝ հանձին իր գերագույն մարմինների ..., ենթակա են՝

1) Միութենական օրենսդրության հիման վրա դատարանակազմության, դատավարության և քաղաքացիական ու քրեական օրենսդրության սահմանումը.

2) Միութենական և ֆեդերատիվ հիմնական օրենքների հիման վրա աշխատանքի օրենսդրության սահմանումը.

3) Միութենական և ֆեդերատիվ օրենսդրության համաձայն հարկեր ու տուրքեր սահմանելը և այլն:

Հայաստանի Սահմանադրության այս հոդվածում առկա «միութենական օրենսդրության հիման վրա» կամ «միութենական օրենսդրության համաձայն» պայմանները պարունակում են կոլիզիոն կանոններ:

Հայաստանը՝ որպես ֆեդերացիայի սուբյեկտ, պարտականություն էր ստանձնել նշված ոլորտները կարգավորելիս հիմք ընդունել Միութենական օրենքները: Եթե, օրինակ, Հայաստանի քրեական դատավարության օրենսգիրքը հակասեր Միութենական քրեական դատավարության հիմունքներին, ապա «Միութենական օրենսդրության հիման» վրա սահմանադրական կոլիզիոն դրույթի հիման վրա այդ հակասությունը պետք է լուծվեր հօգուտ Միութենական քրեական դատավարության հիմունքների³:

(d) ՀՍԽՀ Սահմանադրության գերակայությունը Հայաստանի իշխանության մարմինների այլ ակտերի նկատմամբ: ՀՍԽՀ 1926 թ. Սահմանադրության տեքստում ամրագրված չէր օրենսդրական ակտերի նկատմամբ Հայաստանի Սահմանադրության գերակայության մասին «lex superior» կոլիզիոն նորմ, սակայն այն բխում էր Սահմանադրության գերակայության մասին դոկտրինալ հանրաճանաչ սկզբունքից:

Բացի այդ, Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի «դ» կետի համաձայն. «Բանվորների, գյուղացիների և կարմիր զինվորների պատգամավորական խորհուրդների համագումարի և կենտրոնական գործադիր կոմիտեի, ենթակա են՝ Հայաստանի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետության իշխանության բոլոր մարմինների սույն Սահմանադրությունը խախտող որոշումների վերացումը»: Թեև այս հոդվածն ամրագրում է Սահմանադրությանը հակասող (այն խախտող) այլ ակտերը վերացնելու լիազորությունը (այն լիազորող նորմ է), սակայն անուղղակի եղանակով ամրագրում է նաև «lex superior» կոլիզիոն կանոնը, քանի որ Սահմանադրությունը խախտող որոշումը վերացնելու լիազորությունը սահմանող նորմի լեգիտիմությունը անմիջապես բխում է Սահմանադրության բարձր իրավաբանական ուժ ունենալու փաստից:

(e) Կոլիզիոն այլ նորմեր: ՀՍԽՀ 1922 թ. (1926 թ.) Սահմանադրությունում առկա են նաև այլ կոլիզիոն նորմեր: Այսպես՝ ՀՍԽՀ 1922 թ. Սահմանադրությամբ

³ 31.10.1924 թ. ընդունվեց ԽՍՀՄ և միութենական հանրապետությունների քրեական դատավարության հիմունքները, որից հետո Հայաստանի ՍԽՀ իրավասու մարմինները ձեռնամուխ եղան 1923թ. Հայաստանի ՍԽՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը Միության քրեական դատավարության հիմունքներին համապատասխանեցնելու աշխատանքներին:

նախատեսված էին իրավասության կոլիզիոն նորմեր: Օրինակ՝ Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր Ժողովրդական կոմիսար իրավունք ունի որոշումներ ընդունել և կարգադրություններ անել միայն իր իրավասության վերապահված հարցերի մասին: Այսպես՝ եթե Ժողովրդական Կոմիսարը իր իրավասության սահմաններից դուրս հարցի վերաբերյալ ընդունում է նորմատիվ ակտ, որը հակասում է այլ մարմնի՝ իր իրավասության սահմաններում ընդունած ակտին, ապա Սահմանադրության 36-րդ հոդվածում անուղղակի ամրագրված կոլիզիոն նորմի հիման վրա գործելու է այդ իրավասու մարմնի ընդունած նորմատիվ ակտը:

1926թ. Սահմանադրության 54-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի ՄԽՀ Ժողովրդական կոմիսարների խորհուրդը (այսուհետ՝ ԺԿԽ)⁴ Հայաստանի կենտրոնական գործադիր կոմիտեի կողմից նրան վերապահված իրավունքների սահմաններում, կանոնադրության հիման վրա, հրատարակում է դեկրետներ և որոշումներ ... : Այս հոդվածում առկա է երկու անուղղակի շարադրված կոլիզիոն դրույթ՝

առաջին՝ «lex superior» կոլիզիոն դրույթը, որի համաձայն՝ Կանոնադրությունը ԺԿԽ դեկրետների և որոշումների համեմատ ունի բարձր իրավաբանական ուժ և հակասության դեպքում գործելու կանոնադրությունը⁵:

Երկրորդ՝ իրավասության կոլիզիոն դրույթը, որի համաձայն՝ եթե ԺԿԽ-ն իրավասության սահմաններից դուրս գտնվող հարցերի վերաբերյալ ընդունել է դեկրետներ և որոշումներ, որոնք հակասում են այլ իրավական ակտերին, ապա գործել են այն մարմնի իրավական ակտերը, որոնք ընդունվել են այդ մարմնի իրավասության սահմաններում:

5.2. Կոլիզիոն նորմերը Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության 1937 թ. Սահմանադրությունում

05.12.1936 թ. հաստատվեց ՍՍՀՄ Սահմանադրությունը, որը հայտնի է՝ «Ստալինյան Սահմանադրություն» անվամբ: Նոր Սահմանադրության ընդունման պատճառներից էր՝ օրենք ընդունելու իրավասություն ունեցող բազմաթիվ մարմինների վերացումը և օրենքների կայունության ամրապնդման անհրաժեշտությունը: Սահմանադրության նախագծի քննարկման ժամանակ Ստալինը նշել էր.

⁴ Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեի գործադիր և կարգադիր մարմինն է:

⁵ Կոլիզիոն նորմ կարելի է բխեցնել նաև Հայաստանի ՄԽՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածից, որից համաձայն՝ Ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի այն բոլոր դեկրետների և որոշումների նախագծերը, որ հանրապետական նշանակություն և ընդհանուր քաղաքական կարևորություն ունեն, ներկայացվում են Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեին ի քննություն և ի հաստատություն:

Խորհրդային տեսաբանները, հիմք ընդունելով պետական մարմինների՝ օրենքով նախատեսված փոխհարաբերությունները, ԽՍՀՄ 1924 թ. Սահմանադրության 18-րդ հոդվածից բխեցնում էին կոլիզիոն նորմ, ըստ որի՝ ԽՍՀՄ Ժողովրդական Կոմիսարների խորհրդի որոշումները չպետք է հակասեն ԽՍՀՄ Խորհուրդների համագումարի, Կենտրոնական գործադիր կոմիտեի, նրա Նախագահության որոշումներին: Տե՛ս Теория государства и права. Академия наук СССР. М.А. Аржанов, С.Ф. Кечекьян, Б.С. Маньковский, М.С. Строгович. М.: 1949, էջ 372:

«Անհրաժեշտ է վերջապես, վերջ դնել այն իրավիճակին, երբ օրենքներ են ընդունում ոչ թե մեկ մարմին, այլ մի քանի մարմիններ: Այսպիսի իրավիճակը հակասում է օրենքների կայունության սկզբունքին: Եվ այժմ օրենքների կայունություն մեզ անհրաժեշտ է, քան երբևէ»⁶:

ՍՍՀՄ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածում, թերևս խորհրդային օրենսդրության պատմության մեջ առաջին անգամ, ուղղակի եղանակով ձևակերպվեց մասնագիտացված կոլիզիոն նորմ. «Միութենական հանրապետության օրենքի և Համամիութենական օրենքի միջև անհամապատասխանության դեպքում կիրառվում է համամիութենական օրենքը»: Խորհրդային պետական իրավունքի առաջին դասագրքում այս նորմը մեկնաբանվում էր որպես երաշխիք, որը թույլ չէր տա միութենական հանրապետություններին դուրս գալ իրենց իրավասությունից կամ այլ կերպ խախտել միութենական օրենսդրությունը⁷:

Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության (ՀՍՍՀ) Սահմանադրությունը հաստատվեց 23.04.1937 թ.: Հայկական ՍՍՀ Սահմանադրությունում բացակայում էին ուղղակի եղանակով շարադրված մասնագիտացված կոլիզիոն նորմեր, սակայն նման կանոններ կարելի էր դուրս բերել այլ հարաբերություններ կարգավորող մի շարք հոդվածներից: Օրինակ՝ Հայկական ՍՍՀ գերագույն սովետի նախագահությունը վերացնում է Հայկական ՍՍՀ մինիստրների սովետի որոշումներն ու կարգադրությունները, աշխատավորների դեպուտատների շրջանային ու քաղաքային (Հանրապետական ենթակայության) սովետների որոշումներն ու կարգադրությունները՝ օրենքին անհամապատասխան լինելու դեպքում (30-րդ հոդվածի «ե» կետ): Այս լիազորող նորմից նույնպես բխում էր, օրենքների գերակայության պահանջը, և «lex superior» կանոնը, ըստ որի՝ օրենքների ու գործադիր մարմինների որոշումների հակասության դեպքում գործելու է օրենքը:

5.3. Կոլիզիոն նորմերը Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության 1978 թ. Սահմանադրությունում

07.10.1977 թ. ընդունվեց ԽՍՀՄ նոր Սահմանադրություն, որի 74-րդ հոդվածում վերարտադրվեց 1936 թ. ՍՍՀՄ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածում առկա կոլիզիոն նորմը:

14.04.1978 թ. ընդունվեց Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության նոր Սահմանադրություն, որը կոլիզիոն իրավունքի տեսանկյունից ՀՍՍՀ 1937 թ. Սահմանադրության համեմատությամբ էական առանձնահատկություններ չունեի:

⁶ Теория государства и права. Академия наук СССР. М.А. Аржанов, С.Ф. Кечекьян, Б.С. Маньковский, М.С. Строгович, М., 1949, с. 372.

⁷ Советское государственное право. Под общ. ред. А. Я. Вышинского; Академия наук СССР. М., 1938, с. 275.

5.4. Միութենական օրենսդրության հիմունքների գերակայությունը

ԽՍՀՄ 11.02.1957 թ. օրենքով որոշում կայացվեց դատարանակազմության, քաղաքացիական, քրեական և դատավարական օրենսգրքերի ընդունումը վերապահել Միութենական հանրապետությունների իրավասությանը, իսկ ԽՍՀՄ իրավասության թողնվել էր միայն դատարանակազմության և դատավարական օրենսդրության հիմունքների, քրեական և քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքների ընդունումը⁸:

Նման օրենքի ընդունման նպատակն էր հետստալինյան ժամանակաշրջանում ստեղծել խորհրդային պետության դաշնային ակունքները և սուբյեկտների ինքնուրույնությունն ամրապնդելու քաղաքականության իմիտացիա: Պարզ էր, որ Կենտրոնը նշված կարևոր ոլորտների կարգավորման իրավասությունը Միության հանրապետություններին հեշտությամբ չէր փոխանցի, քանի որ դա կարող էր խախտել ԽՍՀՄ իրավական, քաղաքական և տնտեսական միասնությունը և ստեղծել կենտրոնի թուլացման տպավորություն: Ուստի անհրաժեշտ էր իրավական գործիք, որը հնարավորություն կտար մի կողմից՝ գոնե արտաքննապես չնսեմացնել կոդիֆիկացիայի ոլորտում հանրապետությունների ինքնուրույնությունը, մյուս կողմից՝ փաստացի զրոյացնել այդ ինքնուրույնությունը: Այս խնդիրը լուծվեց հետևյալ եղանակով՝ Միության (կենտրոնի) օրենսդրության Հիմունքների ձևով ընդունված ակտերում սահմանվեց սեփական առաջնահերթությունը ԽՍՀՄ մյուս օրենքներին և միութենական հանրապետությունների օրենսգրքերի նկատմամբ: Օրինակ՝ ԽՍՀ Միության և միութենական հանրապետությունների քրեական դատավարության Հիմունքների 1-ին հոդվածում սահմանված էր, որ քրեական գործերով վարույթի կարգը որոշվում է սույն Հիմունքներով և դրան համապատասխան ընդունված ԽՍՀ Միության այլ օրենքներով և միութենական հանրապետությունների քրեական դատավարության օրենսգրքերով (ընդգծումը՝ հեղ.): Ինչպես նկատում ենք, ԽՍՀ Միության օրենսդրության Հիմունքներում ուղղակի սահմանվեց, որ հանրապետությունների ընդունած քրեական դատավարության օրենսգրքերը պետք է համապատասխանեն Հիմունքներին⁹: Այս կոլիզիոն նորմի հիման վրա, Օրենսդրության հիմունքների և օրինակ՝ Հայաստանի

⁸ 1936 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրությունը, անտեսելով հանրապետությունների ինքնիշխան իրավունքները, նրանց զրկեց սեփական օրենսդրություն (այդ թվում՝ և դատարանակազմության և դատավարության ոլորտներում) սահմանելու իրավունքից: ԽՍՀՄ 1936 թ. Սահմանադրության դրույթները զարգացվեցին ԽՍՀՄ, միութենական, ինքնավար հանրապետությունների 16.08.1938թ. օրենքում, ըստ որի՝ բոլոր դատարանների համար պետք է սահմանվել միասնական և պարտադիր ԽՍՀՄ քրեական, քաղաքացիական և դատավարական օրենսդրություն: Համաձայն այդ դրույթի՝ ակնկալվում էր միասնական համամիութենական օրենսգրքերի ընդունում: Այդ նախագծերը մշակվեցին, սակայն պատերազմի և հետպատերազմական ժամանակաշրջանի իրադարձություններն ու պայմանները թույլ չտվեցին այդ աշխատանքը հասցնել ավարտին: Տե՛ս Ղազինյան Գ. Ս. Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնախնդիրները Հայաստանում: Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2001, էջ 94, 97:

⁹ Ընդ որում, Հիմունքները իրականում ոչ թե շրջանակային դասական օրենքներ էին, այլ բավականին մանրամասն կարգավորումներ նախատեսող ակտեր էին, որոնք էապես սահմանափակում էին միութենական հանրապետությունների իրավաստեղծ գործունեության շրջանակը:

ԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հակասության դեպքում նախապատվությունը տրվում էր Հիմունքներին:

Ըստ էության՝ Դաշնային օրենսդրության Հիմունքներում առաջին անգամ սահմանվեց սեփական գերակայության մասին նորմը, որի կապակցությամբ Ա. Պետրովը և Վ. Շաֆիրովը նշում են.

«Ըստ երևույթի, հայրենական իրավաստեղծ պրակտիկայում հենց ԽՍՀՄ և միութենական հանրապետությունների օրենսդրության Հիմունքներում առաջին անգամ օգտագործվեց միակարգ օրենքների նկատմամբ մեկ այլ օրենքի գերակայության հնարքը: Առնվազն մինչև օրենսդրության Հիմունքների ընդունումը, կողիֆիկացված ակտերի ֆորմալ առաջնահերթության հարցն այդքան արդիական չէր, թեև խորհրդային օրենսդիրն ակտիվորեն օգտագործում էր իրավունքի համակարգման կողիֆիկացիայի եղանակը»¹⁰:

Այսպիսով՝ օրենսգրքերը և մյուս օրենքները թեև զուգակշիռ ակտեր են, սակայն խորհրդային իրավունքը խախտեց դրանց հավասարակշռությունը:

Կողիֆիկացված ակտերում սեփական նախապատվության մասին դրույթներ նախատեսելու խորհրդային ինտելեկտի շարունակվեց նաև Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում՝ 1990-2018 թթ. (այս մասին հաջորդիվ):

6. Կոլիզիոն նորմերը Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում

6.1. ՀՀ-ում պաշտոնապես գործող հին և նոր իրավակարգերի կոլիզիաները (1990-1995 թթ.)

(ա) Հին և նոր իրավակարգերի կոլիզիաների բնութագիրը: Հին և նոր իրավակարգերի (նորմատիվ-իրավական համակարգերի) հակասության մասին խոսել է գերմանացի նշանավոր իրավաբան Գ. Ելլինեկը՝ «Հին իրավունքի պայքարը նորի հետ» աշխատությունում: Նա նշում էր.

«Հանդիպում են քաղաքական զարգացման այնպիսի ժամանակահատվածներ, երբ պետությունում համատեղ գործում են երկու պաշտոնապես ճանաչված իրավակարգեր, որոնցից մեկը մարմնավորում է իր դարն ապրած ժամանակաշրջանի սկզբունքները, իսկ մյուսը կառուցված է նոր սկզբունքների վրա: Այսպիսի ժամանակահատվածներում պետությունը կարծեք ապրում է երկակի կյանքով, որտեղ հակադրվում են սկզբունքորեն տարբեր իրավահայեցություններ: Այսպիսի կոնֆլիկտներ ապրել են շատ պետություններ՝ սահմանադրական կյանքի անցնելու սկզբնական ժամանակաշրջանում»¹¹:

Օրինակ՝ Ռուսական կայսրությունը իր փլուզման վերջին ժամանակահատվածում ունեցել է երկու իրավակարգերի բախման իրավիճակ: Նախարարների խորհրդի նախագահ Ստոլիպինը 06.03.1907 թ. Պետական դումայում հնչեցրած հայտարարության մեջ նշել է, որ այդ ժամանակաշրջանի Ռուսաստանում առկա

¹⁰ Петров А.А., Шафиров В.М., Предметная иерархия нормативных правовых актов. М., Проспект, 2014, с. 80-83.

¹¹ Еллинек Георг Борьба старого права с новым. Пер. с нем. М., 1908, с. 6-7.

է հակասական սկզբունքների վրա հիմնված օրենսդրության երկու համակարգ¹²:

Հին և նոր իրավակարգերի (նորմատիվ-իրավական համակարգի) հակասությունների իրավիճակ ծագել է նաև հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո: Խորհրդային պետության և իրավունքի տեսության առաջին դասագրքում նշվում է.

«Նկատի ունենալով, որ խորհրդային իշխանությունը չէր կարող իր օրենքներով անմիջապես կարգավորել բոլոր հասարակական հարաբերությունները և ամրագրում էր նոր, խորհրդային կարգերի՝ միայն ամենից կարևոր դրույթները, ուստի սկզբնապես խորհրդային դատարաններին թույլատրվում էր գործերը լուծել տապալված կառավարության (ռուսական կայսրության՝ Ա.Ղ.) օրենքների հիման վրա, եթե դրանք չեն հակասում խորհրդային իշխանությունների դեկրետներին և հեղափոխական իրավագիտակցությանը («Դատարանների մասին» 24.11.1917 թ. դեկրետ, «Դատարանների մասին» 22.02.1918 թ. դեկրետ)»¹³:

Ինչպես նկատում ենք՝ նշված օրենքներով (դեկրետներով¹⁴) խորհրդային դատավորներին իրավունք էր տրվում չկիրառելու հին իրավունքը, եթե այն հակասում էր ոչ միայն նոր խորհրդային դեկրետներին, այլև՝ խորհրդային իրավագիտակցությանը¹⁵: Ստացվում է՝ հեղափոխություններից հետո հին և նոր իրավունքների հակասության դեպքում գերակայում էր ոչ միայն նոր պոզիտիվ իրավունքը, այլև՝ նոր իրավագիտակցությունը: Այսպիսով՝ վերը նշված դեկրետներով սահմանված կոլիզիոն կանոնի համաձայն՝ հին պոզիտիվ իրավունքի և նոր իրավագիտակցության հակասության դեպքում նախապատվություն էր տրվում նաև նոր իրավագիտակցությանը: Սա անցումային բնույթի բացառիկ կոլիզիոն կարգավորում էր, քանի որ խորհրդային դատավորներին տրված էր կարճաժամկետ և բացառիկ հնարավորություն իրականացնելու հին օրենքին հակառակ, սակայն նոր իրավագիտակցության հիման վրա իրավակիրառում: Խորհրդային իշխանության հաջորդող ժամանակաշրջանում, դատավորները սկզբունքորեն զրկված էին գործը լուծել օրենքին հակառակ (*contra legem*), այն էլ իրավագիտակցության կամ արդարության հիման վրա: Խորհրդային դատավորը պարտավոր էր կուրորեն հետևելու խորհուրդների ընդունած օրենքներին՝ անկախ դրանց արժեքային բովանդակությունից կամ սահմանած կարգավորումների ռացիոնալությունից:

Հայաստանի անկախացման գործընթացի սկզբնական փուլում նույնպես առկա էր հակասության մեջ գտնվող հին (խորհրդային Հայաստանի) և նոր (անկախ Հայաստանի) նորմատիվ համակարգերի երկվություն:

¹² Вступ. ст. А.С. Алексеева // Еллинек Георг Борьба старого права с новым. Пер. с нем. М., 1908.

¹³ Голунский С.А., Строгович М.С., Теория государства и права. Учебник/М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940, с. 214.

¹⁴ Այս ժամանակաշրջանում «օրենք» բառը զրեթե չէր գործածվում: Օրենքը և հրամանագիրը չափից ավել էր հիշեցնում պրոլետարիատի թշնամի՝ հին իրավունքը: Այդ պատճառով նորմատիվ ակտերի անվանումը փոխառնվեց հեղափոխական Ֆրանսիայի եզրույթաբանությունից՝ դեկրետ և հոչակագիր: Տե՛ս *Новицкая Т.Е.*, Источники права в первые годы советской власти // Источники российского права: вопросы теории и истории. Учебное пособие. Отв. ред.: *Марченко М.Н.*, М.: Норма, 2005. էջ 28:

¹⁵ *Новицкая Т.Е.*, Использование дооктябрьских норм права в первый год Советской власти // Правоведение. 1983, № 3, с. 48-54.

(b) ՀԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրությունը և անկախ Հայաստանի օրենքները: Հայաստանի անկախության հռչակման գործընթացի սկզբնական փուլում, երբ մի հասարակական կարգից անցում էր կատարվում նոր կարգերի, երկրում փաստացի գործում էր երկու իրավակարգ. մի կողմից՝ ՀԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրությունը և խորհրդային օրենսդրությունը, մյուս կողմից՝ Հայաստանի երրորդ հանրապետության նորընտիր Գերագույն խորհրդի ստեղծած օրենսդրությունը: Նկատի ունենալով, որ այդ նորմատիվ ակտերն ընդունվել էին սկզբունքորեն միմյանցից տարբերվող քաղաքական, տնտեսական, իրավական և գաղափարախոսական պայմաններում, բնականաբար մինչև նորմատիվ համակարգերի երկվությունը վերացնելը, նրանց միջև պարբերաբար ծագում էին հակասություններ¹⁶:

Խորհրդային Սահմանադրության և նոր ընդունվող օրենքների միջև հակասությունները լուծելու (ավելի ճիշտ՝ կանխելու) նպատակով անկախացման գործընթացում գտնվող Հայաստանի իշխանություններն ընդունեցին կոլիզիոն իրավունքի տեսանկյունից յուրահատուկ կարգավորում: Այսպես՝ 10.12.1990 թ. ընդունվեց մեկ հոդվածից բաղկացած՝ «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրին համապատասխան ընդունված օրենսդրական ակտերի մասին» սահմանադրական օրենքը, որի համաձայն.

«Մինչև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության ընդունումը դադարեցվում է գործող սահմանադրության այն դրույթների գործողությունը, որոնք հակասում են «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված օրենքներին»:

Փաստորեն խորհրդային Հայաստանի Սահմանադրության և անկախ Հայաստանի նոր օրենքների միջև հակասության դեպքում նախապատվություն էր տրվում ոչ թե հին Սահմանադրության նորմերին, այլև Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրի հիման վրա ընդունված անկախ Հայաստանի նոր օրենքներին: Սա յուրահատուկ իրավիճակ էր, քանի որ սովորական պայմաններում Սահմանադրության և օրենքների հակասության դեպքում «lex superior» կոլիզիոն նորմի հիման վրա նախապատվությունը տրվում է Սահմանադրության

¹⁶ 1990թ. ԽՍՀՄ-ը դեռևս գոյատևում էր, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունը, լինելով խորհրդային դաշնության սուբյեկտ, և միաժամանակ անկախ պետականություն կառուցելու քաղաքականություն որդեգրած հանրապետություն, իր իրավական հիմքերով հայտնվել էր հակասական վիճակում: Այդ հիմքերը սահմանված էին ԽՍՀՄ, ինչպես նաև ՀԽՍՀ 1978 թ. սահմանադրությամբ և ընթացիկ օրենսդրությամբ, որոնց գումարվում էր Հայաստանի երրորդ հանրապետության նորընտիր Գերագույն խորհրդի ստեղծած օրենսդրությունը: Խորհրդային Սահմանադրությունը էական ներքին հակասությունների մեջ էր նոր սահմանադրական կարգերի հետ: Այն պարունակում էր այնպիսի դրույթներ, որոնք ելնում էին խորհրդային-կոմունիստական նախկին համակարգի գաղափարներից ու սկզբունքներից, չէին համապատասխանում իշխանությունների տարանջատման, պառլամենտարիզմի, իրավական պետության, քաղաքացիական հասարակության պահանջներին: Տե՛ս Վաղարշյան Ա. Հայաստանի անկախության հռչակագիրը և ժողովրդավարական, իրավական հասարակության ռազմավարության օրենսդրական կենսագործումը 1990-1991 թթ. // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, 2015, № 3 (18), էջ 6, 8:

նորմին: Այս առումով 10.12.1990 թ. սահմանադրական օրենքով նախատեսված կոլիզիոն նորմը «sui generis» (ինքնատիպ) կանոն էր, որի փիլիսոփայության մեջ կարելի է նկատել «lex posterior» կանոնի (նոր օրենքը վերացնում է նախորդի գործողությունը) տրամաբանությունը:

Անկասկած «lex posterior» և «lex posterior» կանոնների մրցակցության դեպքում գործում է «lex posterior» կանոնը, սակայն այս օրինակը ցույց է տալիս, որ սահմանադրական կարգի (տնտեսական, քաղաքական, իրավական և այլ համակարգերի) հիմնարար փոփոխությունների (ինչը տեղի ունեցավ Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո) դեպքում հին օրենքի (եթե նույնիսկ այն Սահմանադրությունն է) և նոր օրենքի հակասության դեպքում «lex posterior» կանոնի հիման վրա պետք է նախապատվություն տալ փաստացի առկա սահմանադրական նոր կարգերին համապատասխանող օրենքին:

Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո խորհրդային և ժամանակակից նորմատիվ համակարգերի հակասության լուծումը չպետք է դիտարկել միայն lex posterior կանոնի լույսի ներքո: Այս հարցն ունի ավելի խորը արմատներ: Անկախ Հայաստանում դեռևս գործող խորհրդային Սահմանադրությունն ըստ էության անուժ նորմատիվ ակտ էր, քանի որ բացակայում էին իրավաքաղաքական այն ինստիտուտները, որոնք նույնիսկ ձևականորեն կոչված էին պահպանելու և իրացնելու Սահմանադրության նորմերը: Նոր հասարակական-քաղաքական պայմաններում գործող իշխանությունը ուներ հայեցողություն ուժ հաղորդելու կամ չհաղորդելու նախորդ հասարակական կարգերի պայմաններում ընդունված խորհրդային ակտերին, ինչպես օրինակ՝ խորհրդային Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքի դեպքում է:

1978 թ. խորհրդային Սահմանադրության և անկախ Հայաստանի օրենքների կոլիզիոն հարաբերակցությունը կարելի է բնութագրել որպես պետական ուժը (արտաքին ուժը) փաստացի կորցրած, սակայն գործող օրենքի (հին Սահմանադրության) և ներքին (բովանդակային) ու պետական (արտաքին) ուժով օժտված իրավունքի (նոր օրենքների) հակասություն, որի լուծումը նոր իրավունքի օգտին էր¹⁷:

6.2. Կոլիզիոն նորմերը 1995 թ. և 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություններում

1995 թ. և 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունները (այսուհետ՝ 1995 թ. կամ 2005 թ. Սահմանադրություններ) նախատեսում էին մասնագիտացված կոլիզիոն նորմեր: Ներկայացնենք այդ Սահմանադրությունների կոլիզիոն նորմերը՝ ընդհանրության և տարբերության ձևաչափով:

Նախ՝ երկու խմբագրության Սահմանադրություններում նախատեսված էր

¹⁷ Գ. Ելլինեկը մի պետության կողմից մեկ այլ պետության զավթման, պետական բռնի հեղաշրջումների դեպքում հին և նոր իրավունքների բախումը ներկայացնում էր հետևյալ կերպ. «Ոչ թե իրավունքն էր ընդդեմ իրավունքի, այլ անիրավ ուժն ընդդեմ անուժ իրավունքի»: Տե՛ս *Эллинек Георг, Борьба старого права с новым*. Пер. с нем. М., 1908, էջեր 18-20:

«lex posterior» հայտնի կոլիզիոն նորմը, սակայն Սահմանադրության տեքստերում շարադրված էին այդ նորմի տարբեր կառուցվածքային տարրերը: 1995 թ. Սահմանադրության 6-րդ հոդվածում ամրագրված է «lex posterior» կոլիզիոն նորմի հիպոթեզը (Սահմանադրությունը ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ) և սանկցիան, այն է՝ «Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված օրենքները, ինչպես նաև Սահմանադրությանը և օրենքներին հակասող ճանաչված այլ իրավական ակտերը իրավաբանական ուժ չունեն»:

2005 թ. Սահմանադրության 6-րդ հոդվածում նշված էր կոլիզիոն նորմի հիպոթեզը (Սահմանադրությունը ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ) և դիսպոզիցիան, այն է՝ «Օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը: Այլ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը և օրենքներին»:

Երկրորդ՝ 2005 թ. Սահմանադրության 6-րդ հոդվածում անուղղակի եղանակով ամրագրված էր ենթաօրենսդրական ակտերի և օրենքների հակասությունը լուծող ընդհանուր (բոլոր նորմատիվ ակտերին վերաբերող) կոլիզիոն նորմ. «Նորմատիվ իրավական ակտերն ընդունվում են Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով»: Ընդ որում՝ 2005 թ. Սահմանադրությունը նախատեսում էր նաև Նախագահի և կառավարության ընդունած ակտերի և օրենքների հակասությունը լուծող հատուկ կոլիզիոն նորմեր: Այսպես՝ Սահմանադրության 85-րդ հոդվածով սահմանված էր, որ կառավարությունն ընդունում է որոշումներ Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրերի, օրենքների կամ հանրապետության նախագահի նորմատիվ ակտերի հիման վրա:

Մինչդեռ 1995 թ. Սահմանադրությամբ օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի հակասությունը լուծող ընդհանուր (բոլոր նորմատիվ ակտերի համար) կոլիզիոն նորմ նախատեսված չէ: Նման դրույթ նախատեսված էր միայն Հանրապետության նախագահի հրամանագրերի և կարգադրությունների համար, որի համաձայն՝ դրանք չեն կարող հակասել Սահմանադրությանը և օրենքներին (1995 թ. Սահմանադրության 56-րդ հոդված): 1995 թ. Սահմանադրությունում կառավարության որոշումների, բացառությամբ օրենքի ուժ ունեցող որոշումների, և Նախագահի հրամանագրի կամ օրենքների հակասությունը լուծող կոլիզիոն նորմ նույնպես նախատեսված չէր:

Երրորդ՝ 1995 թ. Սահմանադրությամբ նախատեսված էր օրենքների և կառավարության՝ օրենքի ուժ ունեցող որոշումների հակասությունը լուծող կոլիզիոն նորմ: Այսպես՝ «Կառավարության գործունեության ծրագրի օրենսդրական ապահովման նպատակով Ազգային ժողովը կարող է լիազորել կառավարությանը ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որոնք գործում են Ազգային ժողովի կողմից սահմանված ժամկետում և չեն կարող հակասել օրենքներին (Սահմանադրության 78-րդ հոդված)»:

2005 թ. Սահմանադրությամբ կառավարությանը պատվիրակված օրինաստեղծ գործունեության մասին կարգավորումը, որպես իշխանության բաժանման

սկզբունքի տեսանկյունից խոցելի դրույթ, վերացվեց:

Չորրորդ՝ 2005 թ. Սահմանադրությամբ նախատեսված էր համայնքի ավագանու որոշումների և օրենսդրության հակասությունը լուծող կոլիզիոն նորմ: Այսպես՝ համայնքի ավագանու կողմից ընդունվող ակտերը չեն կարող հակասել օրենսդրությանը (Սահմանադրության 107-րդ հոդված): Ինչպես նկատում ենք, Սահմանադրությունում օգտագործվում է «օրենսդրություն» ձևակերպումը, որը մեկնաբանման կարիք ունի: Այդ ժամանակահատվածում գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված էր օրենսդրության համակարգը կազմող ակտերի ցանկը՝ Սահմանադրությունը և դրանում կատարված փոփոխությունները, օրենքները, Ազգային ժողովի որոշումները, Նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները, կառավարության որոշումները կամ վարչապետի որոշումները: «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով օրենսդրության ակտերի ցանկում Նախարարների և մարզպետների ակտերը նախատեսված չէր:

Հարց էր ծագում՝ Սահմանադրության վերը նշված կոլիզիոն նորմը կիրառելի էր արդյոք համայնքի ավագանու և նախարարի կամ մարզպետի ակտերի հակասության դեպքում: Եթե Սահմանադրության 107-րդ հոդվածում գործածվող «օրենսդրություն» տերմինը մեկնաբանենք «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված հասկացության իմաստով, ապա կստացվեր, որ Սահմանադրության 107-րդ հոդվածը չի տարածվում համայնքի ավագանու և նախարարի կամ մարզպետի ակտերի հակասության լուծման նկատմամբ: Մինչդեռ կարծում ենք, որ «օրենսդրություն» սահմանադրական հասկացությունը պետք է մեկնաբանել «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված բնորոշումից ինքնավար: Սահմանադրության 107-րդ հոդվածում օգտագործվող «օրենսդրություն» եզրույթն ընդգրկում է պետական իշխանության բոլոր այն մարմինների ակտերը, ովքեր օրենքով ունեն նորմատիվ ակտ ընդունելու լիազորություն: Ասվածը հաստատվում է նույն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով, որի 20-րդ հոդվածի (համայնքի ավագանու և համայնքի ղեկավարի որոշումները) 2-րդ մասում ուղղակի նշված է.

«Համայնքի ավագանու և համայնքի ղեկավարի որոշումները չպետք է հակասեն ... նախարարների հրամաններին, մարզպետների ու Երևանի քաղաքապետի որոշումներին և կարգադրություններին ... »:

Այսպիսով՝ Սահմանադրության 107-րդ հոդվածի իմաստով՝ նախարարի և մարզպետի ակտերը օրենսդրության մաս են, ուստի համայնքի ավագանու ակտերը չեն կարող հակասել նախարարի կամ մարզպետի՝ իրենց իրավասության շրջանակներում ընդունած ակտերին:

Հինգերորդ՝ 1995 թ. և 2005 թ. Սահմանադրություններով նախատեսված էր վավերացված միջազգային պայմանագրերի և օրենքների հակասությունը լուծող կոլիզիոն նույնաբովանդակ նորմեր. «Վավերացված միջազգային պայմանագրերում եթե սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են պայմանագրի նորմերը» (6-րդ հոդված):

2005 թ. Սահմանադրությունը իրավական կոշտ արգելքով սահմանում էր. «Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել», մինչդեռ 1995 թ. Սահմանադրությունը լիազորող մեղմ կարգավորմամբ սահմանում էր. «Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը կարող են վավերացվել Սահմանադրության մեջ համապատասխան փոփոխություն կատարելուց հետո»:

6.3. Սեփական առաջնության (գերակայության) մասին օրենսգրքերի կոլիզիոն նորմը

(a) Օրենսգիրքը. առաջինը հավասարների մեջ (1990-2018 թթ.): Հայաստանի անկախացումից հետո երկար տարիներ օրենսգրքերը համարվել են «*primus inter pares*» (առաջինը հավասարների մեջ) ակտեր, քանի որ օրենսգրքում ամրագրված էր՝ մյուս օրենքների համեմատ սեփական գերակայության կամ առաջնության մասին նորմեր: Այս պրակտիկայի հիմքերը դրվել է դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում, երբ օրենսդրության Հիմունքներում ամրագրվեց սեփական գերակայության մասին դրույթներ: Այս պրակտիկան շարունակվեց նաև Հայաստանի անկախացումից հետո ընդունված առաջին սերնդի օրենսգրքերում: Նշենք մի քանի օրինակներ: 29.01.1991 թ. ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 1-ին հոդված. «ՀՀ հողային հարաբերությունները կարգավորվում են սույն օրենսգրքով և դրա հիման վրա ընդունվող օրենսդրության այլ ակտերով» (ուժը կորցրել է):

05.05.1998 թ. ընդունված ՀՀ քաղ. օր-ի 1-ին հոդվածի 1-ին մաս. «ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը կազմված է սույն օրենսգրքից և քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող այլ օրենքներից: Այլ օրենքներում պարունակվող քաղաքացիական իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին» (գործում է):

17.06.1998 թ. ընդունված ՀՀ քաղ. դատ. օր-ի 1-ին հոդվածի 1-ին մաս. «ՀՀ դատարաններում քաղաքացիական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, սույն օրենսգրքով և դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքներով: Այլ օրենքներում պարունակվող քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին, իսկ հակասության դեպքում կիրառվում են սույն օրենսգրքի նորմերը» (ուժը կորցրել է):

01.07.1998 թ. ընդունված ՀՀ քր. դատ. օր-ի 1-ին հոդվածի 1-ին մաս. «ՀՀ տարածքում քրեական գործերով վարույթի կարգը սահմանվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, սույն օրենսգրքով և դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքներով» (գործում է):

02.05.2001 թ. ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 1-ին հոդված. «1. Հողային օրենսդրությունը ներառում է ՀՀ Սահմանադրության և Քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները, սույն օրենսգիրքը և դրան համապատասխան ընդունված հողային հարաբերությունները կարգավորող այլ օրենքներ»:

րը: ... 3. Սույն օրենսագրքով նախատեսված հողային հարաբերությունները կարգավորող օրենքները և այլ նորմատիվ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին» (գործում է)¹⁸:

Օրենսագրքերի գերակայության մասին կոլիզիոն նորմի վավերականության և տրամաբանության վերաբերյալ ծագել էր մի շարք հարցեր: «Ինչն է են որոշ օրենքներ իրենց հոչակում՝ որպես գլխավոր, ինչն է Քաղաքացիական օրենսգիրքն այդ ճյուղում համարվում գլխավորը, ինչն է Աշխատանքային օրենսգիրքն այս ոլորտում կարևորագույնը»¹⁹: «Զէ որ և օրենսգիրքը և սովորական օրենքն ընդունվում են նույն մարմնի կողմից, կարգավորում են միևնույն բնույթի հարաբերություններ ... : Տարրական տրամաբանության և իրավունքի ընդհանուր տեսության տեսանկյունից բացակայում է կողիզիկացված ակտին ավելի բարձր իրավաբանական ուժով օժտելու որևէ հիմք կամ հատկանիշ»²⁰:

Ի դեպ, օրենսագրքերի գերակայության (կամ առաջնության) վերաբերյալ ՌԴ բարձր դատարանների պրակտիկան հակասական է, որի ի պատճառներից է նաև այն, որ բացակայում է որևէ ընդհանուր նորմ, որը կլեգիտիմացներ կողիզիկացված ակտերի առաջնահերթությունը²¹:

Ճիշտ է՝ օրենսգրքի՝ սեփական գերակայությունը (կամ առաջնությունը) ամրագրող կոլիզիոն նորմը չի հակասում բարձր ուժ ունեցող որևէ նորմի, սակայն, կելզենյան տերմինաբանությամբ ասած, բացակայում է այն գլխավոր նորմը, որը սեփական գերակայության (կամ առաջնության) մասին օրենսգրքի նորմին կհաղորդեր վավերականություն: Միայն «Իրավական ակտերի մասին» 2002 թ. ՀՀ օրենքով սահմանվեց՝ օրենսգրքերի գերակայության մասին ընդհանուր կոլիզիոն նորմ. «Օրենսգրքի կարգավորման իրավահարաբերությունների ոլորտում ՀՀ մյուս բոլոր օրենքները պետք է համապատասխանեն օրենսգրքերին (9-րդ հոդվածի 6-րդ կետ)»:

(b) Օրենսգիրքը. հավասարը հավասարի նկատմամբ իշխանություն չունի (2018թ-ից մինչ մեր օրերը): Օրենսգրքի գերակայության մասին «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված ընդհանուր նորմը վերացվեց 07.04.2018 թ., երբ այդ օրենքը ուժը կորցրեց, և նույն օրը ուժի մեջ մտավ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» նոր օրենքը (ընդունվել է՝ 21.03.2018 թ.), որտեղ կողիզիկացված ակտերի գերակայության կամ առաջնության մասին դրույթ նախատեսված չէ: Ավելին, օրենսգրքերում՝ սեփական գերակայության կամ առաջնության մասին նորմեր սահմանելու՝ նախկին պրակտիկայի կրկնությունը կանխելու նպատակով, «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրվեց հետևյալ իրավական արգելքը.

¹⁸ Օրենքի հոդվածներում ընդգծումները՝ հեղինակային է:

¹⁹ Тихомиров Ю.А., Закон: притязания, стабильность, коллизии // Законодательство России в XXI веке. По материалам научно-практической конференции. Москва, 17 октября 2000г., М., 2002, с. 10.

²⁰ Марченко М.Н., Источники права. Учебное пособие. М., ТК Велби; Изд. Проспект, 2005, с. 161.

²¹ Петров А.А., Вопросы преодоления коллизий норм кодексов, устанавливающих собственный приоритет // Вестник СПбГУ. Право. 2019, Т. 10, Вып. 1, с. 7.

«Արգելվում է նորմատիվ իրավական ակտով նախատեսել հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի նկատմամբ գերակայության մասին նորմ»²²:

Ի դեպ, մինչև «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը, օրենսդիրն արդեն իսկ հրաժարվել էր նոր սերնդի օրենսգրքերում՝ սեփական գերակայության կամ առաջնության մասին դրույթ նախատեսելու պրակտիկայից: Այսպես՝ 05.12.2013 թ. ընդունված ՀՀ վարչական դատավարության նոր օրենսգրքում սեփական գերակայության (կամ առաջնության) մասին դրույթ այլևս նախատեսված չէր ²³: 09.02.2018թ-ին ընդունված ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ը նույնպես չի նախատեսում սեփական գերակայության (կամ առաջնության) մասին նորմ:

Այսպիսով, եթե «Իրավական ակտերի մասին» 2002 թ. ՀՀ օրենքը կողմֆիկացված ակտը (օրենսգիրքը) համարում էր առաջինը հավասարների մեջ («primus inter pares»), ապա «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը ելնում էր հակառակ՝ հավասարը հավասարների նկատմամբ իշխանություն չունի թեզից («Par in parem non habet imperium»), ուստի օրենսգիրքը, որը սովորական օրենքից, ըստ էության, չի տարբերվում, նրա նկատմամբ չի կարող առավելություն ունենալ:

(c) ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի անդրդվելիությունը: Թեև ներկայումս «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում և նոր դատավարական օրենսգրքերում սահմանված չէ օրենսգրքի գերակայության կամ կիրառման առաջնության մասին դրույթ, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը շարունակում է այն պրակտիկան, որով դատավարական օրենսգրքերին տրվում է առաջնություն կամ գերակայություն: Այսպես, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 14.05.2019 թ. թիվ ՎԴ/3317/05/17 գործով ընդգծել է.

«Թեև ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է, որ դատավարական գործողություններ կատարելու ժամկետները կարող են սահմանվել ոչ միայն ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ով, այլ նաև ուրիշ օրենքներով, սակայն դատավարական գործողություններ կատարելու՝ ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ով սահմանված ժամկետները **գերակայում են** այլ օրենքներով սահմանված ժամկետների նկատմամբ (Ընդգծումը՝ հեղ.): Նշված դատողությունը հիմնված է ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված այն իրավադրույթի վրա, որի համաձայն՝ վարչական դատավարության կարգը սահմանվում է նույն օրենսգրքով և «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ Սահմա-

²² Այս նորմն ընդունելուց հետո պետք է ուժը կորցրած ճանաչել 1998թ-ի և այս պահին գործող ՀՀ քաղ. օր-ի 1-ին հոդվածի 1-ին մասում առկա հետևյալ դրույթը՝ «Այլ օրենքներում պարունակվող քաղաքացիական իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին»: Նույնը վերաբերում է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 1-ին հոդվածի 1-ին մասում առկա ձևակերպմանը՝ «այլ օրենքներում պարունակվող քրեական դատավարության իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին»:

²³ 28.11.2007թ. ընդունված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում ամրագրված էր. «Այլ օրենքներում պարունակվող վարչական դատավարական նորմերը պետք է համապատասխանեն սույն օրենսգրքին»:

նադրական օրենքով, իսկ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ով: Նշված իրավակարգավորումից հետևում է, որ ՀՀ վարչ. դատ. օր-ով սահմանված դատավարական կարգը (ձևը) և, մասնավորապես, այդ կարգի մեջ մտնող՝ դատավարական ժամկետները վարչադատավարական գործընթացի համար ունեն **առաջնային նշանակություն** և որևէ դեպքում չեն կարող անտեսվել կամ չկիրառվել՝ այլ նյութաիրավական օրենքներում դրանցից տարբերվող ժամկետներ սահմանված լինելու պատճառով (ընդգծումը՝ հեղ.)»²⁴:

Նախ նշենք, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը օգտագործել է կոլիզիոն իրավունքի տեսանկյունից էապես տարբերվող երկու ձևակերպում՝ «դատավարության օրենսգրքով սահմանված ժամկետների՝ այլ օրենքներով սահմանված ժամկետների նկատմամբ գերակայություն» և «վարչադատավարական գործընթացի համար դատավարական օրենքով նախատեսված ժամկետների առաջնային նշանակություն»: Այլ կերպ ասած՝ դատական ակտի պատճառաբանության մի հատվածում խոսվում է դատավարական նորմերի առաջնային նշանակության մասին (ենթադրվում է խոսքը հորիզոնական առաջնության մասին է), այնուհետև՝ ժամկետ նախատեսող դատավարական նորմերի գերակայության մասին: Նորմերի «առաջնային նշանակություն» և «գերակայություն» ձևակերպումները ունեն տարբեր բովանդակություն: Միմյանց հակասող նորմերից մեկի կիրառման առաջնության (առաջնային նշանակության) մասին կարելի է խոսել, եթե այդ նորմերը ունեն հավասար իրավաբանական ուժ, մինչդեռ եթե խոսվում է նորմերից մեկի գերակայության մասին, ապա դա նշանակում է, որ նորմերից մեկը ունի բարձր իրավաբանական ուժ, ուստի այն, մյուս նորմի համեմատությամբ, ունի գերակայություն:

Սույն գործերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն, ըստ էության, ճիշտ է լուծել իրավական կոլիզիան, սակայն չի ներկայացրել պատշաճ պատճառաբանություն և չի վկայակոչել այն կոլիզիոն նորմը, որի հիման վրա լուծել է նորմերի կոլիզիան: Դատավարական ժամկետների վերաբերյալ դատավարական օրենսգրքերի և այլ օրենքների հակասությունը պետք է լուծել ոչ թե «lex superior» կանոնի, այլ ճյուղային (առարկայական) առաջնության կանոնի հիման վրա, քանի որ դատավարական ժամկետների հետ կապված հարցերը կազմում են դատավարական իրավունքի կարգավորման առարկան:

Annotation. The article discusses the conflict laws of historical monuments of Armenian law (regulations). The author analyzes the conflict law regulations, directly either indirectly formulated in historical monuments and acts of Armenian law. There is made a specific reference to conflict law regulations, present in Mkhitar Gosh's Code. Also, the article discusses the conflict law regulations of legal systems of The First Republic of Armenia, The Soviet Armenia and The Third Republic of Armenia. The author criticizes the conflict law regulation of Soviet codes, born from Soviet law, telling

²⁴ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն 22.04.2021 թ. թիվ ՎԴ/2164/05/19 գործով վերահաստատել է թիվ ՎԴ/3317/05/17 գործով արտահատած դիրքորոշումը:

about their own primacy. In the article it is mentioned that the conflict law regulations of Armenian law's historical sources in general are implicit, formulated indirectly and are dissolved in various norms (regulations).

Аннотация. В статье рассматривается вопрос коллизионных норм (правил) в праве Армении. В частности, изучаются прямо или косвенно сформулированные коллизионные нормы в исторических памятниках армянского права, а также проводится особый анализ коллизионных правил из Судебника Мхитара Гоша. В статье рассматриваются коллизионные нормы в правовой системе Первой Республики Армения, Советской Армении и Третьей Республики Армения. Автор критикует происходящее от советского права коллизионное регулирование о собственном приоритете кодексов. В статье отмечается, что в исторических источниках армянского права коллизионные нормы в целом являются имплицитными, т.е. они сформулированы косвенным образом и проецируются в различных нормах.

Բանալի բառեր - կոլիզիոն նորմեր, հին և նոր սովորույթների հակասությունը, թագավորի և իշխանների ակտերի հակասությունը, պետական և եկեղեցական իրավունքների հակասությունը, Խորհրդային Սահմանադրություն, օրենսդրության հիմունքներ, օրենքներ, Սահմանադրական օրենքներ, օրենսգրքեր:

Keywords: conflict norms, contradiction of old and new customs, contradiction of acts of the tsar and princes, contradiction between the acts of the king and princes, contradiction of state and ecclesiastical law, Soviet constitution, foundations of legislation, laws, constitutional laws, codes.

Ключевые слова: коллизионные нормы, противоречие старых и новых обычаев, противоречие актов царя и князей, противоречие государственного и церковного права, советская конституция, основы законодательства, законы, конституционные законы, кодексы.

Ա. Ղամբարյան - Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի Հանրապետության վաստակավոր իրավաբան, էլ. հասցե՝ artur.ghambaryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 19.10.2020 թ., տրվել է գրախոսության 19.10.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, իր. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Հ. Սաֆարյանի և ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի գիտական քարտուղար Ա. Ռ. Ջիջյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 00.00.2021 թ.:

МАРИНА КАЛАШЯН
Российско-Армянский университет

ՄԱՐԻՆԱ ՔԱՂԱՇՅԱՆ
Հայ-ռուսական համալսարան

MARINA KALASHYAN
Russian-Armenian University

КОНЦЕПЦИЯ СИМВОЛИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

«ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱԿԱՆ» ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՅԱԿԱՐԳԸ

THE CONCEPT OF SYMBOLIC LEGISLATION

Понятие и значение символов. Термин символ (от греч. σύμβολον – знак, сигнал, признак, примета, пароль) имеет несколько пограничных коннотаций, среди которых центральным, конечно, выступает понятие знака. Подобно знаку, слово «символ» обозначает указывание на нечто скрытое от взора поверхностного наблюдателя – то, что обнаруживается путем интерпретаций. То есть, помимо своего буквального значения, символ передает также другой, более общий, «вторичный» смысл. Но именно этот «вторичный» смысл в случае символа и представляет собой предмет особого интереса, так как он выражает ценности более высокого, духовного порядка¹. В отличие от «знака», «символ» является не только средством для указания на предмет, но также и источником смысла. И хотя интерпретация символа не допускает конечных процедур и однозначной «расшифровки», но в то же время предполагает существование конкретного смысла и исключает произвольность толкования.

Важность изучения символического языка юристами. Посредством символа рождается универсальный язык – символический язык подсознания. Некоторые символы, называемые психоаналитиками «универсальными», имеют одинаковое

¹ Например, после освобождения Нельсон Мандела стал символом таких идеалов, как справедливость, равенство и прощение. В то же время буквальное значение не исчезает полностью, хотя оно менее доминирующее: Мандела был также человеком, который сопротивлялся режиму апартеида, много лет находился в тюрьме на острове Роббен, после этого стал президентом и умер в 2013 году в возрасте 95 лет. Со временем эти факты его жизни отошли на второй план в пользу более высоких ценностей, которые бывший политик символизирует для многих людей во всем мире. Хорошо известным и несколько изношенным юридическим символом является древнегреческая богиня Фемиды, которая выражает идею беспристрастного и справедливого судебного разбирательства. См.: *Bart van Klink, Britta van Beers and Bart van Klink (eds.), Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw, Springer: Cham 2016. С. 19-35. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/Symbol2016+Chapter+VanKlink+DEF.pdf*

бессознательное значение практически для всех. Знакомство с архаичным символическим языком и, в особенности, умение переводить его ключевые слова – навык, чрезвычайно полезный и для юристов. Причин тому следует выделить несколько.

1) Во-первых, символы опосредуют возникновение коммуникаций, которые попадают в сферу действия права, и в этой связи важным представляется понимание юристом символического источника их функционирования.

2) Во-вторых, для юриста важно понимание факта влияния универсальных символов на процесс законотворчества и правоприменения². Так, например, Ч. Шенфельд справедливо замечает, что для юриспруденции особый интерес представляют бессознательные символы-родители, формирующие позиции законодателей по вопросам регулирования трудового права в силу переноса образа родителя на работодателя. В качестве бессознательного родительского символа также выступают судьи и суд, что и служит объяснением таких ситуаций, как болезненная озабоченность некоторых лиц тем, что суд будет или не будет делать. Кроме того, знание того, что бессознательные чувства по отношению к родителям варьируются от любви до ненависти, может помочь объяснить, почему некоторые люди поклоняются суду, а другие – ненавидят его, и почему эмоции многих людей в отношении суда колеблются от одной крайности к другой. Иными словами, как отец представлялся судьей в детстве, так же судья олицетворяет собой отца уже в зрелом возрасте.

3) И в-третьих, отслеживание бессознательно-символических тенденций приводит к постановке ряда вопросов, как-то: насколько благоприятно влияние символа на закон и должно ли оно быть допущено? Юрист, который знаком с бессознательной символикой, становится способным гораздо лучше предвидеть ситуации, когда бессознательные идеи и эмоции могут приводить к случаям искажения закона. То есть, в конечном итоге, необходимость ознакомления правоведов с символической реальностью должна преследовать конкретную и практическую цель, а именно: перевода бессознательного символизма на уровень сознательно-рационального правового регулирования, из сферы латентной – в общедоступную, что, в итоге, ознаменуется приобретением юристами навыка отслеживания неплодотворных или наоборот, достаточно эффективных для целей правовой регламентации символов, что, в свою очередь, создаст широкие возможности для их целесообразного применения.

---

² Автор статьи «Об отношении между правом и бессознательным символизмом» Ч. Шенфельд приводит выявленные психоаналитиками интересные параллели, существующие в нашем подсознании: мать связывается с землей, а рождение – с водой, что и является неочевидным подсознательным фактором, формирующим правовое регулирование ряда отношений; в нашем случае – связанных с распоряжением с землей или прав пассажиров на морских судах. См.: *Schoenfeld C. G. On the Relationship Between Law and Unconscious Symbolism. Louisiana Law Review. Volume 26, Number 1. December 1965. С. 56. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/On%20the%20Relationship%20Between%20Law%20and%20Unconscious%20Symbolism.pdf.*

Нужно отметить, что интерпретация символов и оценка их значения весьма неоднозначны. Имеется существенная разница между философскими и социологическими взглядами на социальные символы и символическое общение.

Концепция символического законодательства. Работы, посвященные правовой символике, появились сравнительно недавно. Статьи, в которых поднимается проблематика правового символизма, датируются тридцатыми годами XX века. При этом оговаривается двойственность правовых функций: с одной стороны, регулятивных, с другой – символических. Так, в статье Э. Корвина «Конституция как инструмент и символ» конституция анализируется как документ, имеющий, соответственно, инструментальный и символический характер. Рассмотрение конституции как инструмента, по мнению Э. Корвина, содержит отсылку к *будущему*, где человек – его творец, способный придавать вещам и событиям необходимую ему форму. Конституция и право, в целом, рассматриваемые таким образом, как инструмент, есть продукт деятельности определенного класса, стремящегося создать механизмы воздействия власти на общественную жизнь, в то время, как символизм Конституции порождается работой многих, аккумулируя в себе сознание масс. Будучи рассмотренной с позиции символизма, в конституции угадывается отсылка к *прошлому*³.

Тезис о том, что закон в одно и то же время выступает средством политического управления и морального регулятора, довольно распространен. Но если *политичность* права не ставится под сомнение, то его *моральность* выступает предметом многочисленных обсуждений. Вопрос о моральности права интересует нас постольку поскольку моральность права должна рассматриваться как свидетельство его символичности.

На сегодняшний день в теории права разработан термин «символическое законодательство». В социологии права законодательство обычно называют «символическим», если закон обнародован главным образом для функционирования в качестве символа. Это значит, что данный закон означает нечто иное и нечто большее, чем кажется на первый взгляд. Посредством обнародования подобного «символического» закона законодательная власть стремится создать знак, значение которого выходит за рамки принятых правил, поскольку подразумевает некоторую скрытую при буквальном прочтении ценность, имеющую значение для некоторой социальной группы (групп) или общества в целом.

Символическое законодательство, таким образом, характеризуется многоуровневой семантической структурой: на первичном или буквальном уровне мы находим концептуальное содержание основных положений (правил поведения) и положений, обеспечивающих соблюдение законодательства (санкций), тогда как вторичный или символический уровень содержит значения духовно-ценностного

³ См.: Edward S. Corwin. The Constitution as Instrument and as Symbol // The American Political Science Review. Vol. 30, No. 6 (Dec., 1936). С. 1082. URL: https://www.jstor.org/stable/1948289?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.

порядка, которые «прикреплены» к этому концептуальному содержанию. Второстепенное значение, которое придается символическому законодательству, заменяет или, в значительной степени, затмевает «поверхностный» или кажущийся смысл закона. Важно понять, что подобный «символический» закон не предназначен для строгого соблюдения: его основная цель состоит в том, чтобы провозгласить некоторые ценности. По этой причине законодательный орган намеренно не предусматривает достаточных средств для обеспечения соблюдения такого закона. Более того, во многих случаях символическое законодательство состоит из расплывчатых или даже противоречивых норм, которые неясны и допускают множество толкований.

Итак, правовой символизм отнюдь не всегда сводится к политическому оправданию власти (как у Турмана Арнольда), а может способствовать выражению правом моральных идеалов. Выделим три краеугольных подхода по указанной проблематике.

А) *Символико-инструменталистский подход*. Согласно первому подходу, право действительно выражает некоторые моральные идеи, однако это не делает его способным выступать в качестве универсализирующего социум механизма. В подобном духе высказывается Р. Коттеррел, утверждающий, что способность закона создавать общие ценности не означает возможности последнего навязывать определенную форму жизни и культуры посредством законности⁴. К группе ученых, придерживающихся подобных взглядов, можно отнести, в частности, чешского философа права Йиржи Пришибаха. В противовес дюркгеймовскому подходу на социальную интеграцию и ценностное единство, которые все еще влиятельны в современной социологии права⁵, он в ряде работ, посвященных теме символического законодательства⁶, высказывает противоположную точку

⁴ Cotterrell R. (1995) *Law's Community* Oxford University Press, Oxford. С. 325.

⁵ Французский социолог и философ Эмиль Дюркгейм – основоположник важнейшего методологического новшества, а именно: кругового объяснения социальных явлений социальными явлениями, т.е. когда социальное объясняется только социальным. Э. Дюркгейм выдвинул тезис о том, что узы, объединяющие людей, есть не что иное, как проявление социальной солидарности, символическим репрезентатором которого выступает право. В то время как социальную солидарность нельзя непосредственно наблюдать и позитивно измерять, право с его конкретными мерами и различными формами регулирования может рассматриваться как его внешний показатель, «видимый символ» солидарности. Так, Э. Дюркгейм утверждает, что «весь закон... является социальной функцией», символизирующей особую социальную солидарность. Таким образом, функция права подразумевает обеспечение сплоченности общества путем поддержания его общего самосознания. Подобно политике, закон порождает и выражает эту солидарность, и моральные идеи поэтому «являются душой закона». В отличие от Ф. Тенниса и других ученых, ищущих возможность оживить подлинное чувство принадлежности к сообществу в современной общественной жизни, Э. Дюркгейм использовал концепцию органической солидарности, чтобы обозначить функционирование и взаимозависимость все более дифференцируемого современного общества. См.: *Durkheim E. Law as an Index of Social Solidarity*. In Lukes, S and Scull, A (eds) *Durkheim and the Law*. Second Edition. Palgrave, London, 2013.

⁶ См., н-р: *Příbáň Jiří*. On Legal Symbolism in Symbolic Legislation: a systems theoretical perspective. URL: https://www.researchgate.net/publication/322626526_On_Legal_Symbolism_in_Symbolic_Legislation_A_Systems_Theoretical_Perspective; *Jiří Příbáň* (2007). *Legal Symbolism: on Law, Time and European Identity*. Ashgate/Aldershot.

зрения. Хотя символика закона отбирает и оценивает прошлый опыт и будущие ожидания и превращает их в моральные одобряемые абсолюты и ценности, которые, по определению, считаются не подлежащими сомнению и обсуждению, однако они, по мнению Й. Пршибаха, не вправе претендовать на фундаментальность и универсальность, так как выражают исторически и социально относительные оценки. Тем временем, мы имеем дело с обществом плюралистического типа, и было бы слишком амбициозным с нашей стороны считать, что символика позитивного закона способна предоставить нам доступ к общей «вселенной» символов: моральным ценностям и принципам, гарантирующим нормативное единство современного плюралистического социума.

Б) *Символико-нравственный подход*. Следующий заслуживающий упоминания подход к символизму права, видным представителем которого является Вибрен ван дер Бург, заключается в признании его нравственно-интегрирующей силы. Если при первом подходе подчеркивается значимость и специфичность права как инструмента управления, а его символичность играет как бы второстепенную, вспомогательную роль, то здесь мы наблюдаем стремление обосновать символичность права как наиболее важной (с точки зрения достижения моральной сплоченности) его стороны. Согласно данной концепции, право не должно быть сведено к инструментальной рациональности правового регулирования: оно включает в себя и символическую совокупность ценностей и принципов, способствующих саморефлексии общества как морального.

Следует отметить, что термин «символическое законодательство» изначально носил отрицательный оттенок. В критических социологических исследованиях речь шла о случаях законодательства, которые в значительной степени неэффективны и служат некоторым сомнительным политическим и социальным целям, отличных от официально провозглашенных⁷. С девяностых годов XXв. была разработана еще одна концепция символического законодательства (в частности, в рамках теории голландского права), которая, по сути, осуществляет переоценку роли законодательства в системе социальной регуляции, отход от столь глубоко укоренившегося остиновского «командного» правосознания. Здесь «символическое законодательство» – не нечто несовершенное, а, наоборот, образец необходимого подхода к правовой регуляции. Закон не рассматривается как подкрепленный жесткими санкциями приказ, как в случае с инструменталистским подходом, но закрепляет открытые нормы, которые призваны изменить поведение не посредством угрозы, а косвенно: посредством дебатов и социального взаимодействия, стимулируя дискуссии и повышая осведомленность в обществе. В качестве обозначений, используемых в теории права для характеристики этого

⁷ См., н-р: *Přibáň Jiří*. On Legal Symbolism in Symbolic Legislation: a systems theoretical perspective. URL: https://www.researchgate.net/publication/322626526_On_Legal_Symbolism_in_Symbolic_Legislation_A_Systems_Theoretical_Perspective; *Jiří Přibáň* (2007). Legal Symbolism: on Law, Time and European Identity. Ashgate/Aldershot.

подхода, используются термины – «отзывчивое регулирование», «коммуникативное законодательство» или «коммуникативный подход», «интерактивный законодательный подход».

Согласно рассматриваемому подходу, закон – это не просто набор правил, но и символ чего-то более высокого, более ценного. Он выражает ценности, которые являются основополагающими для общества, например, человеческое достоинство, равенство или защита окружающей среды. Символическое законодательство предлагает «коммуникативную основу», выражающую некую общую точку зрения, с помощью которой люди могут урегулировать свои разногласия. Общие положения функционируют как символы, которые интерпретируются снова и снова в свете новых обстоятельств или измененных нравственно-правовых взглядов. Как видим, при данном подходе абстрактно-символическим положениям законов придается особое, принципиальное значение. Барт ван Клинк обозначил их как «желательные нормы»⁸, поскольку последние должны развиваться в процессе постоянного взаимодействия между различными правовыми, политическими и социальными субъектами.

Данный подход, как нам представляется, является очень прогрессивным, а также нравственным по существу. Нравственность его обусловлена признанием достоинства человека как автономного, свободного по природе. Признанием не формальным, голословным, а реальным. Презюмируется, что человек не нуждается в жестком, навязанном сверху, регулировании или, в крайнем случае, оно не должно быть признано доминирующим и единственно возможным. Предпочтение отдается «мягкой», «предпочтительной», «рекомендуемой» модели поведения, что предполагает активность субъектов. Можно сказать, что «пассивность» законодателя восполняется «активностью» индивида. Концепция символического законодательства может, в конце концов, быть интерпретирована как предпочтение диалога между государством и обществом, когда законодатель перестает ставить себя «выше» последнего. Символичность текста закона означает оставление его «открытым»: для дискуссии, ответной реакции, будущих изменений и конкретизаций, сделанных политическими субъектами на основе изменения мнений, касающихся права и справедливости в обществе. Наконец, открытость не означает неопределенности. Символ, как известно, имеет хоть и неоднозначный, но определенный смысл. В то время, как общие положения, быть может, не очень практичны, однако они, возможно, в сочетании с более конкретными правилами, в определенной степени, направляют толковательную деятельность исполнительной и судебной власти. Стимулирование нравственно-социальной рефлексии и взаимодействия, а также деавтоматизация, дестандартизация господствующих, «нажитых» моделей мышления и поведения – так можно обозначить цель экспе-

⁸ См. подробнее: *Bart van Klink*. Bart van Klink, Britta van Beers and Bart van Klink (eds.), *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*, Springer: Cham 2016. Сс. 19–35. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/Symbol2016+Chapter+VanKlink+DEF.pdf

риментального символического законодательства.

Конечно, выделенные выше цели символического характера носят предельно обобщенный, философско-правовой характер. Если говорить о более конкретных целях символического законодательства, то они не менее важны. Так, давая оценку концепции символического законодательства, Барт ван Клинк замечает, что иногда просто необходимо оставить текст закона открытым. Это особо относится к случаям, когда у законодательного органа недостаточно технических знаний, чтобы сформулировать четкие правила (например, в законодательстве об охране окружающей среды); рассматриваемый вопрос является слишком концептуально сложным, чтобы его можно было регулировать подробно (например, принципы разумности и справедливости в гражданском праве); и, наконец, вопрос является этически чувствительным и противоречивым (например, законодательство об эктаназии/эмбрионах). Если проблемы технического, концептуального и/или идеологического характера будут решаться постепенно после принятия закона, то это позволит в дальнейшем сделать их более конкретными⁹.

В) *Символико-политический подход*. Символико-политической подход специфичен тем, что не признает принципиальной разницы между двумя предыдущими: символико-инструменталистским и символико-нравственным. Так, Барт ван Клинк развивает теорию, согласно которой символическое законодательство, в принципе, является политической концепцией. По его мнению, теория политического законодательства не стоит вне юридической и политической практики и борьбы за власть, но является неотъемлемой ее частью. Каждая символическая теория законодательства, в конечном итоге, прямо или косвенно, предполагает определенный взгляд на то, как должна быть организована и осуществлена власть, как реализовано законодательство, кто должен быть признан субъектом законодательного процесса, какие нормы/ценности заслуживают юридического признания и т.п. «...я не намерен, – пишет Барт ван Клинк, – принимать стороны в этом «конфликте толкований», хотя я и готов признать, что у меня все еще больше сочувствия к коммуникативному и интерактивному подходу, несмотря на его политическую наивность и его методологические и концептуальные недостатки... Закон никогда не бывает полностью символическим или полностью инструментальным, но является динамичной и нестабильной смесью обоих»¹⁰.

Также следует отметить, что в данном подходе, в отличие от символико-инструменталистского, признается роль права служить своеобразным социально-нравственным интегратором. Если Й. Пршибах уверяет, что причинно-следственной

⁹ См. подробнее: *Bart van Klink*. Bart van Klink, Britta van Beers and Bart van Klink (eds.), *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*, Springer: Cham 2016. С. 8. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/Symbol2016+Chapter+VanKlink+DEF.pdf

¹⁰ *Bart van Klink*. Bart van Klink, Britta van Beers and Bart van Klink (eds.), *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*, Springer: Cham 2016. С. 12. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/Symbol2016+Chapter+VanKlink+DEF.pdf

связи между системами морали и права не существует, и последнее, как самодостаточная система, не может и не должно восполнять пробелы в системе морали, то Барт ван Клинк, напротив, убежден в наличии взаимосвязанности между законом и моралью: «...хотя они и не идентичны, они обязательно связаны друг с другом, подпитывая и усиливая друг друга, как сиамские близнецы. В идеале, разработка правовой нормы параллельна разработке моральной нормы»¹¹.

Закключение. Правовые символы – это не только, как принято подразумевать, абстрактные правовые категории и нашедшие отражение в законодательстве политико-правовые цели. Символизм в праве на самом деле имеет куда более глубокие корни и сферу применения. Он охватывает случаи, когда знак покоится в сфере «непроявленного», «невыраженного». В случае символического законодательства законом подразумевается нечто скрытое, но в то же время имеющее определенный смысл. Последний не утверждает, а намекает, но этот намек как раз и погружает адресата не в позитивно-проговоренный, отчетливо-выраженный правовой дискурс, а в надпозитивно-правовое, положительно не закрепленное правовое измерение, в котором *мера* – правовой субъект: гражданин или правоприменитель.

Подобные рассуждения позволяют освободиться от позитивно-инструменталистского восприятия права как чего-то, целиком и полностью нацеленного на будущее, его эффективное регулирование. Ведь право, как это показал еще Э. Корвин на примере Конституции США в упомянутой статье «Конституция как инструмент и символ» – носит не только инструментальный, но и, в такой же степени, символический характер. И в этом втором ключе право – это не только устремленность в будущее, но и отсылка к прошлому. А тут становятся важны не только профессионализм и дальновидность законотворца, но и коллективная память народа. Выраженная в символе, она знаменует не простой возврат к прошлым событиям, к их повторению, но преобразует их, обеспечивая необходимую реконструкцию в соответствии со сложившимися представлениями и целями. Получается, что символ – это место встречи прошлого и будущего, видение будущего на основе пережитого опыта. Правовой же символ – это квинтэссенция правовой культуры как соединительного звена между историко-правовым прошлым и качеством протекающих в сформировавшемся обществе правовых процессов. Он вбирает в себя и выражает коллективную идентичность, синтезируя и воплощая особый смысл прошлого и настоящего, а также этико-правовой идеал будущего.

Ամփոփում: Հոդվածը նվիրված է իրավաբանական տեսության համար համեմատաբար նոր «խորհրդանշական» օրենսդրության հայեցակարգի վերլուծությանը: Տրված է գիտական մոտեցում-

¹¹ *Bart van Klink*. Bart van Klink, Britta van Beers and Bart van Klink (eds.), *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*, Springer: Cham 2016. С. 10. URL: file:///D:/OLD%20INFO/Documents/Marina/Молчание%20в%20праве/English/Symbol2016+Chapter+VanKlink+DEF.pdf.

ների հեղինակային դասակարգումը, որի շրջանակում մշակվում է վերաբերմունք իրավական սիմվոլիզմի երևույթին, հիմնավորվում բարոյախորհրդանշական մոտեցման առավելությունները: Այս մոտեցումը, ըստ հեղինակի, հիմնված է անձի արժանապատվության ճանաչման վրա, այն դիտարկվում է որպես ինքնավար, իր էությանը ազատ և, հետևաբար, կոշտ, վերևից պարտադրված կարգավորման կարիք չունեցող: Նախապատվությունը տրվում է վարքի «փափուկ», «նախընտրելի», «առաջարկվող» մոդելին, որը ենթադրում է սուբյեկտների ակտիվ գործունեություն: Փորձարարական խորհրդանշական օրենսդրության նպատակը քննարկվում է որպես բարոյասոցիալական ռեֆլեկսիան և փոխազդեցությունը խթանող, ինչպես նաև մտածողության ու վարքում գերակշռող «ձեռք բերված» մոդելների ապաստանդարտացմանը և ապասվտոմատացմանը նպաստող:

Abstract. The article is devoted to the analysis of the concept of symbolic legislation, which is relatively new for the legal theory. The author's classification of scientific approaches is given, within the framework of which an attitude to the phenomenon of legal symbolism is developed, and the advantages of the symbolic and moral approach is substantiated. This approach, according to the author, is based on the recognition of the dignity of a person as autonomous, free by nature and, therefore, not in need of rigid, imposed from above, regulation. The preference is given to the “soft”, “preferred”, “recommended” model of behavior, which presupposes the activity of the subjects. Stimulation of moral and social reflection and interaction, as well as de-automation, de-standardization of the dominant, «acquired» models of thinking and behavior - this is supposed to be the purpose of the experimental symbolic legislation.

Ключевые слова: символ, символическое законодательство, ценность, нравственность, позитивизм.

Բանալի բառեր - խորհրդանիշ, խորհրդանշական օրենսդրություն, արժեք, բարոյականություն, պոզիտիվիզմ:

Keywords: symbol, symbolic legislation, value, morality, positivism.

М.А. Калашян - Российско-Армянский университет, эл. почта: kalashyan_marina@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 31.05.2021 г., отправлена на рецензию 31.05.2021 г., рецензент – доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА А.С. Гамбарян, принята к печати 00.00.2021 г.

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ՎԱՀԵ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման
ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ*

VAHE BAGHDASARYAN

Applicant at the Public Administration Academy of the RA

ВАГЕ БАГДАСАРЯН

Соискатель Академии государственного управления РА

**ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏՈՒԿ
ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐ**

**THE STANDING COMMITTEES OF THE RA NATIONAL ASSEMBLY
AS SPECIAL SUBJECTS OF PARLIAMENTARY CONTROL**

**ПОСТОЯННЫЕ КОМИССИИ НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА
КАК ОСОБЫЕ СУБЪЕКТЫ ПАРЛАМЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ**

Իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական և օրենսդիր մարմինը՝ խորհրդարանը, վերահսկողական գործառույթներ է իրականացնում գործադիր իշխանության նկատմամբ: Խորհրդարանական վերահսկողության իրավական բովանդակությունն ու էությունը մեկնաբանելիս տարբեր տեսաբաններ տարբեր կերպ են մեկնաբանում: Մասնավորապես ոլորտի ուսումնասիրությամբ զբաղվող գիտնականների կարծիքով, խորհրդարանական վերահսկողության գործառույթն անմիջականորեն կապված է խորհրդարանի օրինաստեղծ գործունեության հետ, այսինքն՝ «խորհրդարանական վերահսկողությունը խորհրդարանի՝ օրենսդրական գործառույթին անմիջապես հաջորդող գործառույթն է, որի էությունը կառավարության գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրականացումն է՝ առանց միջամտության գործադիր-կարգադիր գործունեությանը»¹: Ըստ դոկտոր, պրոֆեսոր Մ. Բ. Բագլայի՝ «խորհրդարանական վերահսկողությունը ներկայացուցչական մարմնի իրավունքն է՝ մասնակցելու պետական իշխանության գործադիր մարմինների ձևավորմանը, նրանցից պահանջելու իրենց

¹ *Иванец Г.И., Калининский И.В., Червонюк В.И.*, Парламентский контроль//Конституционное право России: Энциклопедический словарь / Под общ. ред. проф. В.И. Червонюка. М.: Юридическая литература, 2002, с. 224–225.

գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություն և արձակելու նախարարներին կամ կառավարությունն ամբողջությամբ՝ նրանց գործունեությունն անբավարար ճանաչելու դեպքում»²:

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Հ. Հակոբյանը, ներկայացնելով կառավարությանն անվստահություն հայտնելու Ազգային ժողովի իրավունքը, դիտարկում է այն որպես վերահսկողական ձև, կարծում է, որ խորհրդարանը, սահմանելով սկզբունքներ, վարքագծի պատշաճ կանոններ, վերահսկողական գործառույթի միջոցով հետևում է, թե ինչքանով է գործադիր մարմինն ապահովում օրինականության պահպանումը, ինչպես են պետական պաշտոն զբաղեցնող անձինք գործում իրենց լիազորությունների շրջանակում³:

Վ. Ե. Չիրկինն այս կապակցությամբ գտնում է, որ վերահսկողական գործունեությունն որպես այդպիսին, այս կամ այն չափով հատուկ է գրեթե յուրաքանչյուր պետական մարմնի: Այսպես՝ խորհրդարանը վերահսկում է կառավարության աշխատանքը, կառավարությունը հետևում է պետական ապարատի աշխատանքին՝ առաջին հերթին նախարարների, իսկ վերջիններս էլ՝ իրենց ենթակաների աշխատանքին: Այսպիսով՝ ցանկացած բնագավառում պետական մարմինը միշտ հսկողություն է իրականացնում համակարգերի ստորադաս օղակների նկատմամբ⁴:

«Ազգային ժողովը վերահսկողությունն իրականացնում է իր մարմիններին՝ մշտական հանձնաժողովների միջոցով, որոնց թիվը չի կարող գերազանցել տասներկուսը: Ազգային ժողովի վերահսկողությունը գործադիր մարմնի նկատմամբ, ներառում է պետական բյուջեի նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ սահմանված այլ գործառույթների իրականացումը:

2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովներ ստեղծելու նպատակների մեջ նախատեսվեց նաև խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնելը, որը մինչև այդ ամրագրված չէր: Այսպես՝ 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո, «Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ մշտական հանձնաժողովները ստեղծվում են օրենսդրական ակտերի նախագծերի և այլ հարցերի նախնական քննարկման ու դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողովին եզրակացություններ ներկայացնելու համար: Այսինքն՝ սույն հոդվածի ձևակերպումից ակնհայտ է, որ մշտական հանձնաժողովներին վերահսկողության իրավունք նախատեսված չէր: Իսկ 2015 թվականին փոփոխված Սահմանադրության⁵ 106-րդ հոդվածը (1-ին մաս) սահմանում է, որ Ազգային ժողովն օրենքների նախագծերի, իր իրավասության մեջ ներառվող այլ հարցերի նախնական քննարկման և

² Баглай М.В., Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов. 6-е изд., изм. и доп. М.: Норма, 2007.

³ Հրանտ Հակոբյան, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը և Հայաստանում պառլամենտարիզմի զարգացման հեռանկարները /Ատենախոսություն, Երևան 2006, էջ 158:

⁴ Чиркин В.Е., Контрольная власть. – М.: Юристъ, 2008.

⁵ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, Հոդ. 1118:

դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողով եզրակացություններ ներկայացնելու, ինչպես նաև խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնելու համար ստեղծում է մշտական հանձնաժողովներ: Ելնելով Ազգային ժողովին վերապահված այս գործառույթներից՝ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ սահմանադրական օրենքի⁶ (այսուհետ՝ Կանոնակարգ) 122-րդ հոդվածը սահմանում է խորհրդարանական վերահսկողության երկու ուղղություն. օրենքների կատարման ընթացքի վերաբերյալ վերահսկողություն և կառավարության ծրագրի կատարման վերաբերյալ տեղեկությունների ստացում: Կարծում ենք, որ վերջինը պետք է ենթադրի նաև պետական բյուջեի նկատմամբ Ազգային ժողովի վերահսկողությունը:

Անհրաժեշտ ենք համարում նաև անդրադառնալ այն հարցին, թե Ազգային ժողովը խորհրդարանական վերահսկողությունն իրականացնում է անմիջապես, թե մշտական հանձնաժողովների միջոցով: Հանձնաժողովների միջոցով գործադիր իշխանության նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողության իրականացումը բավականին լայն կիրառում ունի արևմտյան որոշ երկրներում՝ ԱՄՆ, Գերմանիա, Իսպանիա, Պորտուգալիա, Ավստրիա, Չեխիա և այլն⁷: Պետք է նշել, որ այստեղ առկա է օրենսդրական անորոշություն, քանի որ հստակ չի կարգավորվում խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնող մարմինը: ՀՀ Սահմանադրության 88-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովը վերահսկողություն է իրականացնում գործադիր իշխանության նկատմամբ, ընդունում է պետական բյուջեն և իրականացնում է Սահմանադրությամբ սահմանված այլ գործառույթներ: Իսկ Սահմանադրության 106-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է, որ խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնելու համար Ազգային ժողովը ստեղծում է մշտական հանձնաժողովներ: Այստեղ անհասկանալի է, թե ով է իրականացնում խորհրդարանական վերահսկողությունը՝ Ազգային ժողովը, թե մշտական հանձնաժողովները: Թվում էր, թե այս հակասությունը պետք է հաղթահարվեր Կանոնակարգում, սակայն այդ հարցը այնտեղ նույնպես բաց է մնացել: Կարծում ենք, հետագա օրենսդրական փոփոխություններում անհրաժեշտ է հստակ ամրագրել խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնող մարմինը, քանի որ իրավական նորմի անորոշությունը կամ բացակայությունն իրավակիրառման պրակտիկայում թույլ է տալիս տարաբնույթ մեկնաբանություններ և հանգեցնում կամայականության:

Իսկ արդեն Կանոնակարգի գլուխ 24-ում կարգավորվում է պետական բյուջեի կատարման նկատմամբ վերահսկողության ընթացակարգը: Մասնավորապես՝ Կանոնակարգի 118-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ մտքերի փոխանակության ավարտից հետո մինչև 30 րոպե տևողությամբ եզրափակիչ ելույթով հանդես է գալիս վարչապետը կամ պետական ֆինանսների կառավարման բնագավառում Կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմնի ղեկավարը, որից հետո քվեարկության է դրվում պետական բյուջեի կատարման

⁶ Ընդունվել է 16.12.2016 թ., ուժի մեջ է մտել 14.01.2017 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2017.01.25/5(1280):

⁷ *Коврякова Е.В.*, Парламентский контроль в зарубежных странах (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). М., 2002, էջ 60:

մասին տարեկան հաշվետվությունը հաստատելու մասին Ազգային ժողովի որոշման նախագիծը: Իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ որոշման ընդունման դեպքում հաշվետվությունը համարվում է հաստատված, իսկ չընդունման դեպքում՝ մերժված: Այս դեպքում անորոշ է մնում հետագա կարգավորումը՝ պետական բյուջեի կատարման մասին տարեկան հաշվետվությունը հաստատելու մասին Ազգային ժողովի որոշման նախագիծը չընդունվելու դեպքում: Առաջարկվում է Կանոնակարգում ներառել, որ եթե պետական բյուջեի կատարման մասին տարեկան հաշվետվությունը քվեարկությամբ չի հաստատվում, ապա դրվում է կառավարության անվստահության հարցը:

Առանձնակի կարևորություն է ներկայացնում նաև արդյունավետ խորհրդարանական վերահսկողություն ապահովելու նպատակով՝ մշտական հանձնաժողովների կողմից խորհրդարանական վերահսկողության գործիքակազմը: Կանոնակարգը մշտական հանձնաժողովների համար նախատեսել է նաև պաշտոնատար անձանց հանձնաժողով հրավիրելու և լսելու իրավասություն: Այսպես՝ Կանոնակարգի 122-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ խորհրդարանական վերահսկողության առարկային վերաբերող հարցերի պարզաբանման առնչությամբ հանձնաժողովը կարող է իր որոշմամբ հրավիրել իրավասու պաշտոնատար անձանց, որոնք պարտավոր են ներկայանալ հանձնաժողովի նիստին և պատասխանել առաջադրվող հարցերին: Կանոնակարգի 12-րդ հոդվածով՝ խորհրդարանական վերահսկողության իրականացման համար, մշտական հանձնաժողովներին վերապահված է նաև մի շարք լիազորություններ: Մասնավորապես՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ մշտական հանձնաժողովն իր իրավասության շրջանակում կարող է հարցումներով դիմել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց, նույն հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ և 6-րդ կետերով՝ մշտական հանձնաժողովն իր իրավասության շրջանակում կարող է հրավիրել խորհրդարանական լսումներ, ինչպես նաև կարող է ստեղծել ենթահանձնաժողովներ և աշխատանքային խմբեր: Աշխատանքային խմբերն ու ենթահանձնաժողովները ստեղծվում են մշտական հանձնաժողովների իրավասությանը վերապահված հարցերի նախնական քննարկման համար: «ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակարգը հաստատելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի որոշման⁸ 82-րդ և 83-րդ կետերի համաձայն՝ մշտական հանձնաժողովի ստեղծած ենթահանձնաժողովում կարող են ընդգրկվել միայն այդ հանձնաժողովի անդամները: Ենթահանձնաժողովում կառավարող և ընդդիմադիր խմբակցությունների կազմում ընդգրկված հանձնաժողովի անդամների համամասնությունը պահպանվում է, իսկ մշտական հանձնաժողովի ստեղծած աշխատանքային խմբում կարող են ընդգրկվել պատգամավորը, ինչպես նաև հանձնաժողովի, Ազգային ժողովի աշխատակազմի կամ խմբակցության փորձագետը (մասնագետը), պատգամավորի օգնականը և այլ մասնագետներ:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ պետք է արձանագրել, որ խորհրդարանական

⁸ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2017.01.11/2(1277) Հոդ.16:

վերահսկողության գործառույթը անմիջականորեն կապված է խորհրդարանի օրինաստեղծ գործունեության, ինչպես նաև գործադիր իշխանության մարմինների գործունեության օրինականության վերահսկողության հետ: Խորհրդարանական վերահսկողության իրականացումը Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովներին վերապահված իրավասություններից է, որը նպատակ ունի ձևավորելու խորհրդարանական վերահսկողության պատշաճ համակարգ, իսկ արդյունավետ վերահսկողական համակարգ ձևավորելու համար անհրաժեշտ է հնարավորինս կատարելագործել մշտական հանձնաժողովների գործունեությանը վերաբերող օրենսդրությունը՝ հաշվի առնելով նաև առաջարկվող փոփոխությունները և լրացումները:

Abstract. Within the framework of the article, important and topical issues related to the parliamentary control exercised by the standing committees of the National Assembly have been the subject of study. Reference is made to the essence of parliamentary control exercised by the standing committees, the frameworks, the mechanisms for exercising control powers.

Based on the conducted research, the main problems and contradictions that hinder the implementation of effective parliamentary control are identified and presented. At the same time, the need to make amendments to the RA Constitution and the “Rules of Procedure of the National Assembly” in the Constitutional Law of the Republic of Armenia has been presented.

Аннотация. Предметом исследования данной статьи являются актуальные вопросы парламентского контроля постоянных комиссий Национального Собрания. Рассматривается сущность парламентского контроля, осуществляемого постоянными комиссиями, рамки, механизмы осуществления их полномочий контроля.

По результатам проведенного исследования выявлены основные проблемы и противоречия, препятствующие осуществлению эффективного парламентского контроля. В статье также представлена необходимость внесения изменений в Конституцию РА - «Регламент Национального Собрания».

Բանալի բառեր - Ազգային ժողով, մշտական հանձնաժողովներ, խորհրդարանական վերահսկողություն, գործադիր իշխանություն, ենթահանձնաժողով:

Keywords: National Assembly, standing committees, parliamentary control, executive power, subcommittee.

Ключевые слова: Национальное собрание, постоянные комиссии, парламентский контроль, исполнительная власть, подкомиссия.

Վ. Բաղդասարյան - Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի Իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ vahe.bagdasaryan.92@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 15.06.2021թ., տրվել է գրախոսության 15.06.2021թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Վարդանի Ստեփանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 00.00.2021թ.:

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆ
Վարչական դատարանի դատավոր

MIQAYEL MELQUMYAN
Judge of the RA Administrative Court

МИКАЕЛ МЕЛКУМЯН
Судья Административного суда РА

**ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ
ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**FEATURES OF REQUIREMENTS FOR ELIMINATION OF
CONSEQUENCES IN ADMINISTRATIVE COURT PROCEEDINGS
AND IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS**

**ОСОБЕННОСТИ ТРЕБОВАНИЙ К СПОСОБАМ
УСТРАНЕНИЯ ПОСЛЕДСТВИЙ В АДМИНИСТРАТИВНОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ И В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ**

Ժողովրդավարական պետություններում կարևորվում են ոչ միայն քաղաքացիների իրավունքների ճանաչումն ու ամրագրումը, այլև դրանց իրացման և պաշտպանության արդյունավետ կառուցակարգերի ու միջոցների սահմանումը:

Մարդու իրավունքները հետևողականորեն և լիովին կարող են իրականացվել միայն որոշակի երաշխիքների առկայության դեպքում, որոնց համակարգում առանցքային դերակատարում ունեն պետության կողմից սահմանված կառուցակարգերը: Մարդու իրավունքների իրականացման կարևորագույն երաշխիքներից է պետության կողմից դրանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների սահմանումն ու կենսագործումը:

Լ. Ն. Ջավադսկայան գտնում է, որ իրավական պաշտպանության տակ պետք է հասկանալ որոշ մարմինների այնպիսի գործունեություն, որն ուղղված է խախտված կամ վիճարկվող սուբյեկտիվ իրավունքների կամ օրենքով պաշտպանվող շահերի վերականգնմանը¹:

Իրավաբան գիտնականների մեկ այլ խումբ իրավական պաշտպանությունը

¹ Лукашева Е.А., Реализация прав граждан в условиях развитого социализма, М., 1983 թ., էջ 222:

բնութագրում են որպես. «իրավախախտի նկատմամբ ուղղակիորեն կիրառվող պետական (և որոշ դեպքերում՝ նաև հասարակական) ներգործության միջոցներ, որոնք ուղղված են մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցող իրավական հարաբերությունները վերականգնելուն»²:

Այս բնորոշումը, մեր կարծիքով, ամբողջական չի ապահովում տվյալ հասկացության բովանդակության բացահայտումը, քանի որ ոչ բոլոր դեպքերում են հնարավոր վերականգնել մինչև իրավունքի խախտումը եղած հասարակական հարաբերությունները:

Հետևապես իրավական պաշտպանությունը բնութագրելիս անհրաժեշտ է որպես չափանիշ ընդունել ոչ թե նախկին հարաբերությունների կամ նախկին դրության վերականգնումը, այլ խախտված իրավունքների վերականգնումը, ինչը կարող է իրականացվել ինչպես նախկին կամ համարժեք դրության վերականգնման, այնպես էլ դրամական հատուցման եղանակով:

Տեսության մեջ տարբերակվում են իրավունքների պաշտպանության 2 ձևեր՝ իրավական և ոչ իրավական:

Ոչ իրավական ձևն իրավասու անձի կողմից ինքնուրույն գործողություններով իր իրավունքների պաշտպանությունն է՝ իրավունքների ինքնապաշտպանությունը:

Իրավունքի ինքնապաշտպանությունն իրավասու անձի կողմից փաստացի գործողությունների կատարումն է՝ ուղղված նրա անձնական կամ գույքային իրավունքների և շահերի, այլ անձանց, պետությունների շահերի և իրավունքների պաշտպանությանը: Այս ընկալմամբ ինքնապաշտպանությունը ներառում է իրական գործողություններ, որոնք ուղղված են գույքի պաշտպանությանը, ինչպես նաև այնպիսի գործողություններ, որոնք կատարվել են անհրաժեշտ պաշտպանության կամ ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում³:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 8-րդ կետը սահմանում է, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է նաև իրավունքի ինքնապաշտպանությամբ⁴:

Չնայած ՀՀ սահմանադրության 1995 թ. խմբագրությամբ (38 հոդված), հետագայում նաև 2005 թ. փոփոխություններով (18 հոդված) նախատեսված են եղել իրավունքների ինքնապաշտպանության դրույթներ, այնուամենայնիվ, 2015 թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում սահմանադիրը, մեր կարծիքով, արդարացիորեն հրաժարվել է նման կարգավորումներից՝ նախապատվությունը տալով իրավունքների պաշտպանության իրավական ձևին:

Իրավունքների պաշտպանության իրավական ձևերն արտացոլված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխություններում (այսուհետ՝ Սահմանադրություն), որոնք ներառում են.

² *Власов А.А.*, Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации, М., Изд-во им. Сабашниковых, 2000, էջ 18:

³ *Суханова Е.А.*, Гражданское право: Т. 1, Учебник, 1994, էջ 160:

⁴ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք, ընդունված 05.05.1998թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

- վարչական կարգը,
- մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններին դիմելու կարգը,
- դատական կարգը, (ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ և 61-րդ հոդվածներ):

Որպես իրավունքների պաշտպանության իրավական միջոց՝ սահմանադիրը նախատեսել է վարչական կարգը: Դրա արդյունավետությունը կայանում է նրանում, որ վարչական մարմինները գործերը քննում և դրանց վերաբերյալ որոշումներն ընդունում են առավել սեղմ ժամկետում:

ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

Հետևանքների վերացումը, որպես վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման եղանակ, իրականացվում է բացառապես շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի շրջանակներում, ինչը բխում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 100-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված կարգավորումից: Այսինքն՝ վարչարարությունը ոչ իրավաչափ ճանաչվելու դեպքում օրենսդիրը վարչական մարմին չի վերապահել իր նախաձեռնությամբ վնասի հատուցման հարցի լուծման հայեցողություն:

Հետևանքների վերացման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված են Օրենքի 98-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասը սահմանում է. «Եթե վնասը որևէ փաստացի դրության՝ ի վնաս անձի փոփոխության մեջ է, ապա պատասխանատվություն կրողը պարտավոր է վերացնել դրա առաջացրած հետևանքները՝ նախկին դրության, իսկ եթե դա անհնար կամ անարդյունավետ է, ապա դրան համարժեք այլ դրության վերականգնման միջոցով:

Նշված կանոնը կիրառվում է նաև այն դեպքերում, երբ պատասխանատվություն կրողի վարչարարության հետևանքով առաջացած դրությունը, օրենքի կամ այլ իրավական ակտի ընդունման կամ փոփոխման ուժով, ոչ իրավաչափ է դառնում հետագայում, և այդ դրության հետևանքները կարող են վերագրվել տվյալ պատասխանատվությունը կրողին և ենթակա չեն վերացման այլ կարգով»:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 15.07.2011 թվականի թիվ ՍԴՈ-984 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum)»:

ՄԻԵԴ-ը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ «restitutio in integrum» սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտել է Պապամիկալոպոպուլոսն ընդդեմ Հունաստանի գործով 1995 թ. հոկտեմբերի 31-ի վճռով, որի 34-րդ կետում դատարանը, մասնավորապես, նշել է. «Վճիռը, որով Դատարանն արձանագրել է իրավունքի խախտում, Պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է դա-

դարեցնել իրավախախտումը և դրա հետևանքների դիմաց հատուցել այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը»⁵:

Իրավունքի վերականգնման այս միջոցի կիրառման համատեքստում հատկանշական է «հնարավորինս» եզրույթի օգտագործումը, որը բովանդակային կտրվածքով, ըստ էության, նշանակում է, որ որոշ դեպքում հնարավոր չէ *ամբողջությամբ* վերականգնել նախկին իրավիճակը, իսկ որոշ դեպքերում՝ ընդհանրապես հնարավոր չէ, ըստ այդմ էլ՝ առավել լայնորեն կիրառվում է «just satisfaction» փոխհատուցման եղանակը:

Պատճառված վնասի հետևանքների վերացման ինքնուրույն տեսակ է հանդիսանում նաև համարժեք այլ դրության վերականգնումը: Խախտված իրավունքի վերականգնման այդպիսի միջոցը կիրառվում է այն դեպքերում, երբ նախկին դրության վերականգնումն անհնար է կամ անարդյունավետ:

Նախկին դրության վերականգնման արդյունավետության չափանիշ սահմանելով՝ օրենսդիրը ելել է նաև վնաս պատճառած սուբյեկտի շահերի պաշտպանության նկատառումներից: Մասնավորապես, այդպիսի միջոց կարող է կիրառվել այն դեպքերում, երբ նախկին դրության վերականգնումը ենթադրում է անհամարժեք ավելի միջոցների վատնում: Նախկին դրության վերականգնման արդյունավետության հարցը կարող է գնահատվել ինչպես վնասի հատուցման դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի շրջանակներում, այնպես էլ դատարանի կողմից: Անարդյունավետության չափանիշը գնահատելիս, կարող են հաշվի առնվել վերականգնվող իրավունքի բնույթը, ծավալը, այն միջոցները և ժամանակահատվածը, որոնք պետք է ծախսվեն նախկին դրության վերականգնման համար, ինչպես նաև նույնաբնույթ այլ հանգամանքներ:

Յուրաքանչյուր դեպքում, եթե վարչական մարմինը կայացնում է ակտ, որով նախատեսվում է վերացնել վարչարարությամբ պատճառված վնասի հետևանքները՝ մինչև անձին վնաս պատճառելու պահը եղած դրությանը համարժեք այլ դրության վերականգնման միջոցով, ապա այդ ակտով պետք է հիմնավորի, թե ինչու՞մ է դրսևորվել նախկին դրության վերականգնման անհնարինությունը կամ անարդյունավետությունը⁶:

Օրենսդրությամբ սահմանափակվել է նաև հետևանքի վերացման հնարավորությունն այն դեպքերում, երբ.

1. փաստացի կամ իրավական հիմքերով հնարավոր չէ նախկին դրության վերականգնումը,

2. գոյություն ունեցող դրությունը համապատասխանում է անձի համար անվիճարկելի դարձած վարչական ակտին (Օրենքի 98-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Գտնում ենք, որ առաջին կետով նախատեսված սահմանափակումը չի բխում օրենսդրական այլ կարգավորումների բովանդակությունից և անձի՝ խախտված

⁵ Տե՛ս *Papamichalopoulos and others v. Greece* (Article 50), 31 October 1995, Series A no. 330-B, §34:

⁶ Տե՛ս *Դանիելյան Գ.*, Վարչական վարույթ և դատավարություն (ուսումնական ձեռնարկ), Էլեկտրոնային տարբերակ, 2019, էջ 98, (<http://www.yso.am>)

իրավունքների վերականգնման անհրաժեշտությունից: Ինչպես արդեն նշվել է, հետևանքի վերացման եղանակներից է նաև համարժեք այլ դրության վերականգնումը, հետևապես նախկին դրության վերականգնման անհնարինությունը չի կարող խոչընդոտ լինել համարժեք այլ դրության վերականգնման եղանակով հետևանքի վերացման համար:

Իսկ երկրորդ կետով նախատեսված կարգավորումը բխում է իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանության անհրաժեշտությունից և վարչական ակտի իրավաչափության կանխավարկածից: Այլ կերպ, եթե առկա է անձի իրավունքներին միջամտող վարչական ակտ, վերջինս իրազեկված է այդ ակտի մասին և միջոցներ չի ձեռնարկել օրենքով սահմանված ժամկետում իր իրավունքները վերականգնելու համար, ապա այդ ժամկետներն անցնելուց և վարչական ակտն անբողոքարկելու դառնալուց հետո վերջինս չի կարող իր իրավունքների վերականգնում հայցել այդպիսի եղանակով: Նման տրամաբանությունը բխում է նաև ՄԻԵԴ-ի արտահայտած դիրքորոշումներից: Այսպես, ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ ժամկետային սահմանափակումները, որոնք սահմանվում են պետության կողմից, հետապնդում են որոշակի կարևոր նպատակներ, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության երաշխավորումը, հավանական պատասխանողի պաշտպանությունը ժամկետանց հայցերից, որի դեպքում դժվար կլինի կանխել անարդարությունը, որը կարող է առաջանալ, եթե դատարաններից պահանջվի քննել այնպիսի դեպքեր, որոնք տեղի են ունեցել հեռավոր անցյալում այն ապացույցների հիման վրա, որոնք կարող են լինել ոչ արժանահավատ և ոչ ամբողջական՝ բավականաչափ ժամանակահատված անցած լինելու պատճառով: Ժամկետային սահմանափակումների առումով պետությունները նույնպես հայեցողական լիազորություն ունեն որոշելու, թե դատարանի մատչելիությունն ինչպես պետք է սահմանափակվի⁷:

Սուբյեկտիվ իրավունքների, ազատությունների և օրենքով պահպանվող շահերի պաշտպանության հիմնական ձևը դատականն է, որը, ի տարբերություն վարչական կարգի, առավել որակյալ է:

«Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

⁷ Տե՛ս՝ Ստաբբինգսը և մյուսներն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով ՄԻԵԴ-ի 22.10.1996 թվականի վճիռը, կետեր 51,55:

ՀՀ Սահմանադրությունը և Կոնվենցիան, երաշխավորելով անձի՝ իր իրավունքների և ազատությունների իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների և դատական պաշտպանության իրավունքները, սահմանում են անձի՝ դատարան դիմելու իրավունքը, որը կոչված է ստեղծելու պայմաններ՝ անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար: Դատարան դիմելու իրավունքն անձի համար ապահովում է իրավական երաշխիքներ՝ իր իրավունքների խախտումների դեպքում ստանալու արդյունավետ իրավական պաշտպանություն: Այստեղից հետևում է այն կարևոր կանոնը, որի համաձայն՝ դատական պաշտպանություն անձն ստանում է վերջինիս՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքների և (կամ) ազատությունների խախտման դեպքում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) իր որոշումներում արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ վեճը պետք է լինի իրական և իր բնույթով՝ լուրջ: Վեճը չի կարող կապված լինել անձի քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների հետ աննշան կամ հեռակա կերպով, այլ հենց այդ իրավունքները և պարտականությունները պետք է կազմեն հայցի առարկան, և վեճի հնարավոր լուծումը պետք է վճռական ու ուղղակի նշանակություն և ազդեցություն ունենա պաշտպանվող իրավունքների և ազատությունների վրա⁸:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խախտված իրավունքների վերականգնման համար, որպես կանոն, հետևանքի վերացմանն ուղղված հատուկ գործողությունների իրականացման կամ պահանջի ներկայացման անհրաժեշտություն չի առաջանում և հիմնական պահանջի լուծման դեպքում վերականգնվում են խախտված իրավունքները: Օրինակ՝ միջամտող վարչական ակտն անվավեր ճանաչվելու դեպքում տվյալ ակտը կորցնում է իրավական հետևանքներ առաջացնելու իր ունակությունը և դադարում է անձի իրավունքներին միջամտությունը: Սակայն այլ է իրավիճակը, երբ ոչ իրավաչափ վարչական ակտն արդեն կատարվել է, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտություն է առաջանում վերացնել այդ ակտով առաջացած հետևանքները:

Խախտված իրավունքների վերականգնման նկատառումներով նախատեսվել է վարչական դատավարության կարգով հետևանքների վերացման ածանցյալ պահանջի ներկայացման հնարավորությունը: Նշված հարաբերությունը կարգավորվել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 71-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ վիճարկման, պարտավորեցման, գործողության կատարման կամ ճանաչման հայցի հետ կարող է ներկայացվել պահանջ այն հետևանքները վերացնելու մասին, որոնք առաջացել են վիճարկվող վարչական ակտի կամ վիճարկվող գործողության (անգործության) կամ վարչական ակտ ընդունելը մերժելու կամ վարչական ակտ չընդունելու հետևանքով:

⁸ Տես Լը Քոնպտեն և մյուսներն ընդդեմ Բելգիայի թիվ 6878/75 դիմումով ՄԻԵԴ 23.06.1981 թվականի վճիռը, պարբ. 47, Բենթեմեն ընդդեմ Նիդերլանդների թիվ 8848/80 դիմումով ՄԻԵԴ 23.10.1985 թվականի վճիռը, պարբ. 32 <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57522%22%7D>]:

Նախ անհրաժեշտ է բացահայտել վարչական դատավարության կարգով ներկայացվող հետևանքի վերացման պահանջի էությունը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ հիմնական է այն պահանջը, որի լուծման արդյունքում կայացված դատական ակտը կանխորոշում է դրանից ածանցվող պահանջների լուծման ելքը:

Նշվածից հետևում է, որ որպես հետևանքների վերացում, կարող է ներկայացվել այնպիսի պահանջ, որի լուծման ելքը կանխորոշում է դրանից ածանցվող պահանջների լուծումը: Դատական պրակտիկայում կարևորվում է պահանջի ածանցյալ բնույթի ճիշտ գնահատման և որոշման հարցը, որտեղ էական նշանակություն ունի հետևանքի վերացման պահանջի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտումը և գնահատումը: Այլ կերպ, եթե հետևանքի վերացման պահանջի լուծման համար էական նշանակություն կարող են ունենալ, ի թիվս հիմնական պահանջով ներկայացված, նաև այլ հանգամանքներ, ապա այդպիսի պահանջը չի կարող քննության առարկա դարձվել որպես հետևանքի վերացման ածանցյալ պահանջ:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է պատշաճ գնահատական տալ նաև պահանջների պատճառահետևանքային կապի առկայությանը՝ հետևանքների վերացման մի քանի պահանջներ ներկայացվելու դեպքում հաջորդական պահանջի լուծման ելքը պետք է ուղղակիորեն պատճառահետևանքային կապի մեջ գտնվի նախորդ պահանջի հետ և կանխորոշվի վերջինիս լուծման ելքով: Իսկ նման պատճառահետևանքային կապի ընդհատման դեպքում հաջորդող պահանջները չեն կարող դիտվել որպես հետևանքի վերացման ածանցյալ պահանջներ: Օրինակ՝ եթե վարչական ակտի հիման վրա կնքվում է գործարք, որից ծագող իրավունքները ստանում են պետական գրանցում, ապա որպես վարչական ակտի անվավերության հետևանք կարող է համարվել ոչ թե գրանցման անվավերությունը, այլ գործարքի անվավերությունը, քանի որ իրավունքի պետական գրանցման հիմք է հանդիսացել ոչ թե հիմնական պահանջով վիճարկվող վարչական ակտը, այլ գործարքը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ դատական պրակտիկան ընթացել է այն ուղղությամբ, որ հետևանքի վերացման պահանջ ներկայացնելու համար չի պահանջվում ինքնուրույն հիմքերի ներկայացման անհրաժեշտություն, ինչպես նաև չեն կիրառվում դատավարական ժամկետները պահպանելու կանոնները, քանի որ պատճառահետևանքային կապի առկայությունն ակնառու է: Վերը նշված օրինակի պարագայում, հիմնական պահանջով վիճարկման հայց ներկայացնելու ժամկետները պահպանվելու կամ վերականգնվելու դեպքում դատավարական բացասական հետևանքներ չեն կարող առաջանալ որպես հետևանքի վերացում ներկայացված իրավունքի պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջի համար, եթե նույնիսկ Հայցվորն այդ գրանցման մասին իրազեկվել է ավելի վաղ: Նշվածը, սակայն, չի նշանակում, որ կարող է ներկայացվել հետևանքի վերացման ցանկացած պահանջ. դրանք պետք է համապատասխանեն օրենսդրու-

թյամբ նախատեսված պահանջներին, ենթակա լինեն դատարանում քննության և հետապնդեն խախտված իրավունքները վերականգնելու նպատակ:

Հետևանքի վերացման պահանջի ներկայացման համար անհրաժեշտ պայման է հանդիսանում նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդհանուր հայցային վարույթով նախատեսված՝ վիճարկման, պարտավորեցման, գործողության կատարման կամ ճանաչման հայցի առկայությունը: Նշվածից հետևում է, որ հատուկ վարույթի կարգով հետևանքի վերացման պահանջ չի կարող ներկայացվել, եթե հատուկ վարույթը կարգավորող դատավարական նորմերն ուղղակիորեն չեն նախատեսում այդպիսի պահանջի ներկայացման հնարավորություն: Օրինակ՝ նոտարական գործողության իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով ներկայացված հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը գործն, ըստ էության, լուծող դատական ակտ է կայացնում նոտարական գործողությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու և դրա հետևանքները վերացնելու վերաբերյալ, իսկ նման պահանջի և համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում նաև պարտավորեցնում է նոտարին կատարելու հայցվող գործողությունը:

Նշվածից հետևում է նաև, որ նոտարական գործողության իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով չի կարող ներկայացվել այնպիսի հետևանքի վերացման պահանջ, քան նախատեսված է հատուկ վարույթը կարգավորող իրավանորմերով: Մասնավորապես՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվել է, որ նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարումը մերժելու արդյունքում պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ գործերով հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում նոտարական գործողության հետևանքով հայցվորին պատճառված վնասը հատուցելու մասին:

Այսինքն՝ հատուկ վարույթով թույլատրելի է համարվել նաև վնասի հատուցման վերաբերյալ պահանջի ներկայացումը, սակայն այդ գլխի կանոններով քննվող գործերով, որպես հետևանքի վերացում, չի կարող ներկայացվել, օրինակ, իրավունքի պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջ:

Բացի այդ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 4-րդ մասն ուղղակիորեն սահմանում է, որ նոտարական գործողության հետևանքով ծագող քաղաքացիական իրավահարաբերություններից բխող բոլոր գործերը, ներառյալ՝ վավերացված գործարքների կողմերի միջև առաջացած վեճերը, ընդդատյա են ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանին, եթե դրանք, սույն գլխի համաձայն, քննության ենթակա պահանջներից աճանցվող պահանջներ չեն: Այլ կերպ, տվյալ վարույթով չի կարող քննարկման առարկա դարձվել նաև գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջը:

Մեր դիտարկմամբ, անհրաժեշտ է վերանայել հատուկ վարույթի գործերով ներկայացվող հետևանքների վերացման պահանջներ ներկայացնելու սահմանափակումները՝ այդ վարույթներով նախատեսելով խախտված իրավունքների վերականգնման առավել մեծ հնարավորություններ:

Վարչական դատավարության կարգով ներկայացված հետևանքների վերաց-

ման պահանջների քննության հաջորդ առանձնահատկությունը վերաբերում է կիրառելի դատավարական նորմերին:

Օրենսդրությամբ նախատեսվել է նաև քաղաքացիաիրավական ածանցյալ պահանջ ներկայացնելու հնարավորություն, որպիսի պահանջ քննության նկատմամբ կիրառելի են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կանոնները, եթե դրանց կիրառումը չի հակասում վարչական դատավարության **օրենսգրքով ամրագրված սկզբունքներին**: Այսինքն՝ վարչական դատավարությունում քաղաքացիաիրավական ածանցյալ պահանջի քննության ժամանակ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կանոնները կիրառելի են նաև այն դեպքերում, երբ վարչական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված են այլ կանոններ: Վերը նշված արգելքը վերաբերում է միայն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ գլխով ամրագրված սկզբունքներին քաղաքացիական դատավարության նորմերի հակասությանը:

Այս խնդրի լուծումը նախկինում ընդունելի չէր համարվում այն անհիմն պատճառաբանությամբ, որ իբր մասնագիտացված դատարանը չի կարող անհրաժեշտ արհեստավարժությամբ կիրառել քաղաքացիական դատավարության կանոնները: Տվյալ դեպքում, սակայն անտեսվում էր, որ խոսքը բնավ քաղաքացիական դատավարության բարդ կանոնների մասին չէ, քանի որ հիմնական պահանջի առնչությամբ պարզության դեպքում, քաղաքացիաիրավական ածանցյալ պահանջի քննությունը որևէ բարդություն իրենից չի ներկայացնում⁹:

Abstract. The Constitution and the Convention guarantee the rights of individuals to effective means of protecting the legal protection of their rights and freedoms and judicial protection, defines a person's right to appeal to a court called conditions to restore violated personal rights. The right to appeal to a court provides legal guarantees for an individual to obtain effective legal protection in case of violations of his rights.

The article is devoted to remediation as a means of restoring human rights abuses by authorities.

Such measures are provided both in administrative proceedings and in the administrative process. Explain the elements of content of the term “legal protection”, the main features of the elimination of consequences in administrative proceedings and in the administrative process are presented, restrictions on such claims and enforcement issues have been discussed.

Аннотация. Конституция и Конвенция гарантируют права человека на эффективные средства защиты, юридическую защиту их прав и свобод и судебную защиту, определяют право человека на обращение в суд и условия для восстановления нарушенных личных прав. Право на обращение в суд обеспечивает юридические гарантии физическому лицу для получения эффективной правовой защиты в случае нарушения его прав.

Статья посвящена изучению способов устранения последствий как средства восстановления нарушенных прав человека органами управления. Такие меры предусмотрены как в админист-

⁹ Տես *Դանիելյան Գ.*, Վարչական վարույթ և դատավարություն (ուսումնական ձեռնարկ), Էլեկտրոնային տարբերակ, 2019, էջեր 167-168, (<http://www.yso.am>):

ративном судопроизводстве, так и в административном процессе. В статье рассматривается определение термина «правовая защита», представлены основные особенности требований к устранению последствий в административном судопроизводстве и в административном процессе, проанализированы ограничения на предъявление таких требований, вопросы правоприменительной практики.

Բանալի բառեր – իրավական պաշտպանություն, հետևանքի վերացում, իրավունքի վերականգնում, վարչական վարույթ, վարչական դատավարություն:

Keywords: legal protection, elimination of consequences, restoration right, administrative process, administrative proceedings.

Ключевые слова: правовая защита, устранение последствий, восстановление прав, административный процесс, административное судопроизводство.

Մ. Մելքումյան - Վարչական դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ m.melqumyan@rambler.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 28.06.2021 թ., տրվել է գրախոսության 28.06.2021թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր Ռուստամ Մախմուդյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 00.00.2021 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АДЕЛИНА САРГСЯН

*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права и политики Российско-Армянского университета*

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ի.գ.թ., Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի դասախոս*

ADELINA SARGSYAN

*Ph.D., lecturer of the Department of Criminal Law and Criminal Procedure Law
Institute of Law and Politics of the Russian-Armenian University*

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ НАЗНАЧЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ШТРАФА
КАК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИДА НАКАЗАНИЯ**

**SOME ASPECTS OF THE APPOINTMENT AND IMPLEMENTATION
OF A FINE AS AN ALTERNATIVE FORM OF PUNISHMENT**

**ՏՈՒԳԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ և ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ**

В свете реализации принципа гуманизма одним из приоритетных направлений развития уголовно-исполнительной системы является совершенствование системы альтернативных наказаний, одним из которых выступает штраф. Правоприменители большинства зарубежных стран сходятся во мнении, что лишение свободы зачастую обладает низкой эффективностью, а наиболее действенным видом наказания является именно штраф, так как дает наиболее низкий уровень рецидива преступлений. Однако необходимо указать, что наличие определенных пробелов в законодательном регулировании штрафа как вида уголовного наказания, зачастую создает трудности в правоприменительной практике. В частности, отсутствует единство в теории уголовного права по вопросам наличия в действиях лица, уклоняющегося от уплаты штрафа, признаков злостности. Данный тип неправомерного посткриминального поведения, во-первых, свидетельствует о том, что осуждённый не сделал необходимых выводов из факта вынесения

обвинительного приговора; во-вторых, способен порождать пессимизм среди граждан (включая потерпевших от преступления) при оценке эффективности правосудия (умалчивает авторитет соответствующих правоохранительных органов); в-третьих, серьёзно подрывает идею неотвратимости уголовной ответственности, порождает чувство безнаказанности за предшествующую преступную деятельность и, наконец, укрепляет решимость уклониться от отбывания наказания¹. В теории существуют дискуссии по вопросу о сущности злостного уклонения от уплаты штрафа и определения его признаков.

Отсутствует также единство мнений относительно возможности уплаты штрафа, назначенного несовершеннолетнему, его родителями или законными представителями. Данный вопрос нуждается в детальном рассмотрении в первую очередь через призму принципа вины и личной ответственности. «С подобным, разумеется, категорически нельзя согласиться,- пишет Н. А. Лопашенко,- поскольку такой шаг посягает не только на принцип личной ответственности, но и на принципы вины и справедливости. Позиция разработчиков законопроекта, а также законодателей, бездумно принявших такое положение, мягко говоря, вызывает удивление и недоумение»².

В науке уголовного права существует мнение, что штраф как вид уголовного наказания является неэффективным в борьбе с преступностью, поскольку своими основными целями он имеет кару и общее предупреждение совершения преступлений, а на достижение целей частной превенции и исправления осужденного ориентирован в меньшей степени³. Приведенный аргумент на наш взгляд не является убедительным, поскольку штраф, представляя собой меру экономического характера, в первую очередь направлен на ущемление имущественных интересов осужденных и в этом смысле способен оказать определенное нравственно-психологическое воздействие на них.

Рассматривая уголовно-правовую сущность штрафа как вида уголовного наказания, следует затронуть некоторые аспекты, затрудняющие его реализацию и снижающие эффективность достижения целей уголовного наказания в целом.

Первым аспектом, который необходимо рассмотреть, является вопрос о законодательной регламентации злостного уклонения осужденного от уплаты штрафа. Неясной представляется логика законодателя, дающего определение злостного уклонения от уплаты штрафа, однако при этом оставившего без внимания и надлежащей законодательной регламентации дефиниции самого «уклонения» от уплаты штрафа. Согласно ст. 32 УИК РФ, злостно уклонившимся

¹ Кругликов Л.Л., Тимофеева Е.А., Юридическая природа злостного уклонения от отбывания наказания: дискуссионные вопросы // Вестник Владимирского юридического института. - 2008. - № 2. - С. 64.

² Лопашенко Н.А., Основы уголовно-правового воздействия. - СПб., Юридический центр Пресс, 2004. - С. 233.

³ Осипов П.П., Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций. Л., 1976. С. 89-90.

от уплаты штрафа признается лицо, не уплатившее штраф либо его часть в установленный срок. Как видим, данное обстоятельство слишком узко и не представляет возможности учесть и принять во внимание причины, по которым штраф не был уплачен в срок.

По данному вопросу Пленум Верховного суда РФ в постановлении № 21 «О практике применения судами законодательства об исполнении приговора» от 20 декабря 2011 года отмечает, что «По смыслу закона, установление других условий, кроме неуплаты штрафа в срок (например, неоднократное предупреждение осужденного судебными приставами-исполнителями о возможности замены штрафа другим наказанием, отобрание у него объяснений о причинах неуплаты штрафа, представление сведений об имущественном положении осужденного и источниках его доходов), для признания осужденного злостно уклоняющимся от уплаты штрафа не требуется. Однако при рассмотрении вопроса о замене штрафа, назначенного в качестве основного наказания, другим видом наказания суду необходимо проверять доводы о том, что осужденный не уклонялся от уплаты штрафа, а не уплатил его в срок по уважительным причинам». К таким уважительным причинам относятся появившиеся после постановления приговора обстоятельства, вследствие которых осужденный лишен возможности уплатить штраф в срок⁴. В то время как до недавнего времени служба судебных приставов, обращаясь в суд с представлением о замене штрафа более строгим наказанием ввиду злостного уклонения осужденного от его штрафа, вынуждена была доказывать тот факт, что у осужденного имелась реальная возможность заплатить штраф⁵.

Таким образом, нарушение сроков уплаты штрафа автоматически влечет за собой признание лица злостно уклонившимся от его уплаты, что представляется не совсем верным регулированием. Ведь действительно, причины неуплаты штрафа разнообразны и подобное законодательное регулирование последствий «злостной» неуплаты штрафа не позволяет в каждом конкретном случае проявить индивидуальный подход. Безусловно, в ряде случаев лицо попросту руководствуется стремлением избежать исполнение данного вида наказания, однако, как показывает практика, зачастую лицо объективно не обладает возможностью произвести уплаты в установленный срок.

Проблема заключается в том, что «злостность» – это оценочная категория, и в условиях отсутствия четких критериев определения злостности уклонения от уплаты штрафа мы сталкиваемся с различными, порой субъективными оценками судов того или иного случая уклонения. Как замечает А.В. Бриллиантов, «понятие «злостное уклонение» является одновременно и оценочным, и императивно определённым. Для каждого вида наказания понятие «злостно уклоняющийся»

⁴ Бриллиантов А.В., Кауфман М.А., Уголовное право России. Общая часть. – М.: ЮСТИЦИЯ. С. 264.

⁵ Шевелева С.В., Ответственность за уклонение от уплаты штрафа по уголовному законодательству России. – М.: Союз криминалистов и криминологов. 2018. № 2. С. 113.

имеет собственное содержание»⁶.

Семантический анализ слова «злостный» позволяет определить его в значении «грубое (злонамеренное) и частое (неоднократное) нарушение правил, норм поведения». Так, если мы обратимся к вопросу о злостном уклонении от отбывания исправительных либо обязательных работ, то там привнесена определенная конкретика – повторность (неоднократность) нарушения порядка и условий отбывания наказания после объявления ему предупреждения в письменной форме за любое из указанных нарушений.

Некоторые ученые, анализируя понятие «злостности», отмечают, что она является сугубо субъективной категорией. Так, например, Р.В. Калегов, ссылаясь на Толковый словарь русского языка Д.Н. Ушакова (М., 1940) отмечает, что «слово «злостный» означает: 1) исполненный зла, злых умыслов; 2) сознательно недобросовестный; 3) закоренелый во зле, в чем-нибудь дурном», и далее делает вывод о том, что рассматриваемое понятие относится к субъективной сфере, т.е. характеризует психическое отношение субъекта к своим действиям⁷.

Злостность, на наш взгляд, обязательно должна предполагать признак «повторности», то есть повторение правонарушения. Однако, как показывает анализ уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, понятие «злостности» уклонения разнится в зависимости от вида наказания и отнюдь не всегда предполагает такой признак, как «повторность».

Для обеспечения системности законодательства в рассматриваемой сфере и повышения эффективности исполнения штрафа рекомендуем установить в УК РФ и УИК РФ возможность по усмотрению суда принудительного взыскания штрафа, назначенного в качестве основного наказания, в случае злостного уклонения от его уплаты⁸.

Необходимо также привести анализ судебной практики Республики Армения по рассматриваемому вопросу. Так, в решении по делу Гургена Агаджаняна от 13.01.2021 г. № ТД/0132/01/20 отмечено, что 19.11.2020 г. в суд общей юрисдикции первой инстанции Тавушской области РА из Тавушского областного органа службы пробации Министерства юстиции РА поступило ходатайство о замене штрафа, назначенного Агаджаняну на обязательные работы. В тот же день Гурген Агаджанян представил в территориальный орган службы письменное заявление, согласно которому он не работает и, соответственно, не имеет возможности произвести оплату в назначенные приговором сроки и размере. Прокурор прокуратуры Тавушской области отметил, что при таких обстоятельствах следует

⁶ Бриллиантов А.В., Понятие «злостное уклонение» в уголовном законе // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. - 2012. - № 5. - С. 15-16.

⁷ Калегов Р.В., Проблемы применения в исполнительном производстве статьи 157 «Злостное уклонение от уплаты средств на содержание детей или нетрудоспособных родителей» УК РФ // Практика исполнительного производства. – 2009. – № 1.

⁸ Родионов А.И., Исполнение наказания в виде штрафа: некоторые проблемы и противоречия правовой регламентации.: - М.: Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. 2020. № 1. С. 21.

констатировать об отсутствии в действиях осужденного признаков злостности уклонения от уплаты штрафа и при определении размера обязательных работ данный факт следует принимать во внимание.

В связи с отмеченным судебным решением из армянской судебной практики возникает вопрос применительно к российской правовой действительности: в пункте 5.1 Постановления Пленума ВС РФ **от 22 декабря 2015 г. N 59 «О внесении изменений в некоторые постановления пленума верховного суда Российской Федерации по уголовным делам»** отмечается, что «необходимо разъяснить судам, что сам по себе факт отсутствия у осужденного денежных средств не может признаваться уважительной причиной для неуплаты штрафа в срок». Таким образом, исходя из приведенного положения и перенесения его на вышеотмеченный пример из судебной практики следует, что в РФ действия Гургена Агаджаняна были бы признаны злостным уклонением, что, на наш взгляд не является правильным и требует надлежащего переосмысления.

Продолжая исследование, необходимо также отметить, что, например, в ст. 59 нового Уголовного кодекса Республики Армения приведено понятие лица, признающегося уклоняющимся от уплаты налогов. Так, уклонившийся от уплаты штрафа считается осужденный, который:

- 1) в течение десяти рабочих дней после надлежащего уведомления пробационной службой о штрафе, не представил квитанцию об уплате штрафа в уполномоченный орган, за исключением случаев, предусмотренных частью 8 настоящей статьи;
- 2) нарушил порядок и условия отсрочки уплаты штрафа или уплаты штрафа по частям.

Подобное регулирование безусловно признается положительным шагом и заслуживает внимания.

Таким образом, подытоживая анализируемую проблему, следует еще раз отметить, что злостность «отражает стойкость противоправного поведения лица, продолжение неисполнения им обязанности после вынесенного официального предупреждения или принятия мер соответствующими государственными органами»⁹. Однако, как видим, из буквального толкования соответствующих норм уголовного и уголовно-исполнительного законодательства не следует явным образом выраженное намерение лица уклонить от уплаты штрафа, несмотря на присутствие таковой возможности.

Именно в связи с расплывчатостью понятия злостности, неоднозначностью ее толкования в правоприменительной практике и как следствие этого – разрозненностью вынесенных судебных решений, полагаем целесообразным закрепить на законодательном уровне дополнительные критерии при установлении

⁹ *Спивак С.Г.*, Проблемы исполнения наказания в виде штрафа // *Исполнительное право*. 2014. № 2. С. 4.

в действиях лица, уклоняющегося от уплаты налогов, признаков злостности. В качестве таких критериев предлагаем установить обязательное письменное предупреждение, сделанное судебным приставом-исполнителем осужденному, после которого, штраф, тем не менее, не был уплачен. То есть, как мы уже отметили выше, нужно установить именно повторность неуплаты (при наличии возможности) после вынесенного предупреждения с установлением нового срока, для того чтобы вести разговор о злостном уклонении от уплаты штрафа. Если осужденный скрылся со своего постоянного местожительства (то есть в данном случае можно говорить о сокрытии от контроля), то это тоже следует рассматривать в качестве критерия злостности уклонения. Продолжая сказанное, следует отметить о необходимости осуществления и постановки на профилактический учет осужденных к штрафу, проведение с ними профилактической работы, что может оказать дополнительный положительный эффект в их исправлении.

Следующим вопросом, требующим рассмотрения, является вопрос о замене штрафа в случае злостного уклонения от его уплаты иным видом наказания. При этом проблема сводится к тому, что, во-первых, ввиду действующего законодательного регулирования данного вопроса создаются широкие предпосылки для судебского усмотрения, и, во-вторых, об эффективности заменяемого наказания и его способности достичь целей наказания. В частности, заменяя штраф, в случае злостного уклонения от его уплаты, на более строгий вид уголовного наказания, суд действует исключительно по собственному усмотрению¹⁰.

Анализ правоприменительной практики свидетельствует о том, что зачастую при злостном уклонении от уплаты штрафа, осужденному назначается наказание, не предусмотренное санкцией соответствующей статьи Особенной части Уголовного кодекса, что выступает ничем иным, как проявлением судебского усмотрения. То есть даже в тех случаях, когда санкция статьи предусматривает альтернативные виды наказаний, судьи могут выйти за ее пределы и назначить иной вид наказания. Так, например, в соответствии с ч.5 ст. 46 УК РФ «В случае злостного уклонения от уплаты штрафа, назначенного в качестве основного наказания, за исключением случаев назначения штрафа в размере, исчисляемом исходя из величины, кратной стоимости предмета или сумме коммерческого подкупа или взятки, штраф заменяется иным наказанием, за исключением лишения свободы». В новом уголовном кодексе Республики Армения подобное усмотрение отсутствует и имеет место быть достаточно грамотный подход к решению проблемы, а именно – в соответствии с ч. 10 ст. 59 нового УК РА «В случае уклонения от уплаты штрафа взыскивается имущество, эквивалентное определенному судом размеру штрафа, если таковое имеется. Если такого имущества нет, то штраф заменяется лишением свободы». Там же далее отмечается,

¹⁰ Лядов Э.В., Ответственность осужденных за уклонение от отбывания наказаний, альтернативных лишению свободы // Вестник ВЭГУ № 5 (79) 2018. С. 3.

что штраф заменяется лишением свободы и в том случае, если он не предусмотрен санкцией соответствующей статьи Особенной части в качестве наказания. Что же касается Уголовного законодательства Российской Федерации, то первоначально при уклонении лица от отбывания штрафа он не может быть заменен лишением свободы, однако впоследствии, лицо, которому штраф, заменен обязательными или исправительными работами, от отбывания которых оно также уклоняется, может быть назначено (в порядке замены) наказание в виде лишения свободы. Безусловно поддерживая подход армянского законодателя в части установления возможности замены штрафа лишением свободы, полагаем, что в определенных случаях следует также оставить возможность замены штрафа обязательными или исправительными работами. В качестве направления совершенствования законодательства представляется возможным на законодательном уровне выделить критерии, руководствуясь которыми суды будут применять назначать тот или иной вид наказания в порядке замены.

Следующим вопросом, требующим научного освещения и внесения соответствующих изменений на законодательном уровне, является положение, закрепленное в ч. 2 ст. 88 УК РФ, согласно которому «Штраф, назначенный несовершеннолетнему осужденному, по решению суда может взыскиваться с его родителей или иных законных представителей с их согласия». Данное положение вызвало неоднозначную реакцию и различные дискуссии в научных кругах.

Предусмотрение возможности уплатить штраф родителями вместо несовершеннолетних является нарушением ряда основополагающих принципов уголовного права, таких как принцип вины, принцип личной ответственности и справедливости. Так, А.В. Бриллиантов отмечает, что «установление возможности уплаты штрафа за несовершеннолетнего его родителями входит в противоречие с доктриной уголовного права, так как ведет к нарушению принципов вины, равенства граждан перед законом, личной ответственности за совершенное преступление». Так, А.О. Долматов утверждает: «Следствием отсутствия в Уголовном кодексе РФ принципа личной виновной ответственности является исполнение наказания в виде штрафа родителями осужденного несовершеннолетнего. Такая ситуация становится возможной благодаря действующей редакции статьи 88 Уголовного кодекса РФ».

В Уголовном кодексе Республики Армения, равно как и в новом Уголовном кодексе РФ, данная проблема отсутствует и штраф назначается несовершеннолетнему только при наличии у него самостоятельного заработка либо наличия имущества, на которое может быть обращено взыскание. В Российской Федерации складывается парадоксальная ситуация, при которой родители уплачивают штраф вместо несовершеннолетнего, однако в случае их злостного уклонения от уплаты такового, суд постановляет о замене штрафа другим видом наказания самому несовершеннолетнему.

Обсуждая вопрос о целесообразности назначения штрафа осужденному и его

превентивном значении, полагаем, что можно воспользоваться также институтом условного осуждения. В действующей редакции ст. 73 Уголовного кодекса Российской Федерации отсутствует возможность условного осуждения к штрафу. Однако полагаем, что в определенных случаях возложение соответствующих ограничений, предусмотренных институтом условного осуждения, может оказать дополнительный положительный превентивный эффект, в связи с чем, представляется возможным рассмотреть вопрос о расширении видов наказаний, предусмотренных в ст. 73 УК РФ и предусмотрении в нем и штрафа. Следует отметить, что подобная практика имеется в Швейцарии и находит свое законодательное закрепление в ст. 96 УК (Условное осуждение).

Полагаем, что если судом был назначен альтернативный вид уголовного наказания, однако лицо уклонилось от его отбывания, и, таким образом, цели наказания не были достигнуты, его следует заменить наказанием, связанным с лишением свободы. Так, А.П. Титаренко также отмечает, что «анализ мнений сотрудников уголовно-исполнительных инспекций показал, что большинство практических работников (72,2%) считают необходимым в случае злостного уклонения от отбывания наказания без изоляции осужденного от общества заменять его лишением свободы независимо от ранее назначенного судом наказания»¹¹. Анализ правоприменительной практики показывает, что штраф заменяется обязательными либо исправительными работами, и, зачастую, такое положение является более выгодным для осужденного, злостно уклоняющегося от уплаты штрафа.

Э.В. Лядов указывает, что «действующее уголовное законодательство предусматривает два вида ответственности за уклонение от отбывания вышеуказанных наказаний. Первый заключается в замене изначально назначенного наказания на другой более строгий вид, второй состоит в привлечении к уголовной ответственности за уклонение от отбывания наказания, то есть в последнем случае уклонение представляет собой отдельное преступление, предусмотренное Особой частью УК РФ». В связи с этим А.И. Чучаев отмечает, что «применение обозначенных способов нецелесообразно в случае привлечения к ответственности несовершеннолетних за уклонение (злостное уклонение) от отбывания исследуемого наказания, потому что замена на иное наказание, не связанное с лишением свободы, вступает в противоречие с целью рассматриваемого наказания, заключающейся в изъятии осужденного из той области, в которой его деятельность способна причинить вред интересам общества»¹².

Пленум ВС отмечает, что сам по себе факт отсутствия у осужденного денежных

¹¹ Титаренко А.П., Влияние правил замены наказания при злостном уклонении осужденного от его отбывания на уголовно-исполнительные отношения // Барнаульский юридический институт МВД России. № 3 (3). 2013. С. 62-64.

¹² Чучаев А.И., Уголовно-правовое обеспечение реализации наказания // Вестник Владимирского юридического института. 2007. № 4 (5). С. 263.

средств не может признаваться уважительной причиной для неуплаты штрафа в срок. То есть буквальное толкование позволяет заключить, что отсутствие у осужденного денежных средств и неуплата штрафа вследствие именно этой причины должно признаваться злостным уклонением, что на наш взгляд неверно. Данное обстоятельство также можно поставить во главу угла при решении вопроса о заменяющем виде наказания. В частности, в данном случае, на наш взгляд нет необходимости замены штрафа наиболее строгим видом наказания – лишением свободы.

«Штраф в размере, исчисляемом исходя из величины, кратной стоимости предмета или сумме коммерческого подкупа или взятки, назначенный в качестве основного наказания, в случае злостного уклонения от его уплаты заменяется наказанием в пределах санкции соответствующей статьи Особенной части Уголовного кодекса Российской Федерации. При этом назначенное наказание не может быть условным. Приведенные законодательные положения ч. 5 ст. 46 УК РФ вызвали вопросы относительно допустимости замены штрафа лишением свободы в отношении лиц, осужденных за совершение преступлений, предусмотренных ст.ст. 204, 290, 291, 291.1 УК РФ. Верховный Суд Российской Федерации по данному вопросу пояснил следующее. По смыслу ч. 5 ст. 46 УК РФ на осужденных к наказанию в виде штрафа за преступления, предусмотренные ст.ст. 204, 290, 291, 291.1 УК РФ, не распространяется положение о невозможности замены штрафа лишением свободы. Таким образом, в отношении этих лиц замена штрафа лишением свободы возможна»¹³. Там же автор отмечает, что подобный дифференцированный подход законодателя к замене штрафа в случае злостного уклонения от его уплаты явился поводом для обращения осужденных за совершение коррупционного преступления в Конституционный Суд Российской Федерации.

Согласно позиции Конституционного Суда Российской Федерации, «злостное уклонение от уплаты назначенного штрафа явно свидетельствует о невозможности достижения закрепленных частью второй статьи 43 УК Российской Федерации целей наказания — восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений. При этом в настоящее время одной из системных угроз безопасности Российской Федерации признается коррупция (подпункт «а» пункта 7 Национальной стратегии противодействия коррупции, утвержденной Указом Президента Российской Федерации от 13 апреля 2010 года № 460), включающая в себя дачу и получение взятки (подпункт «а» пункта 1 Федерального закона от 25 декабря 2008 года № 273-ФЗ «О противодействии коррупции»). Соответственно предусмотренная частью пятой статьи 46 УК Российской Федерации замена штрафа, назначенного

¹³ Морозова Ю.В., Практика и проблемы назначения наказаний, не связанных с лишением свободы — Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. — С. 20.

в качестве основного наказания за совершение коррупционного преступления, в случае злостного уклонения от его уплаты наказанием в пределах санкции, предусмотренной соответствующей статьей Особенной части этого Кодекса (в том числе статьей 290), направлена на достижение целей наказания и позволяет учесть законодательную оценку общественной опасности таких деяний».

Как указал Конституционный Суд Российской Федерации в Постановлении от 19 марта 2003 года N 3-П, законодательное установление ответственности и наказания без учета личности виновного и иных обстоятельств, имеющих объективное и разумное обоснование и способствующих адекватной юридической оценке общественной опасности как самого преступного деяния, так и совершившего его лица, и применение мер ответственности без учета характеризующих личность виновного обстоятельств противоречили бы конституционному запрету дискриминации и выраженным в Конституции Российской Федерации принципам справедливости и гуманизма.

Разделяя позицию Конституционного Суда Российской Федерации, в то же время полагаем, как мы и отметили выше, что представляется целесообразным расширение случаев замены уклонения от уплаты штрафа лишением свободы. На наш взгляд, в случае совершения ряда иных преступлений также представляется нецелесообразным и не способствующим достижению целей наказания замена штрафа, например, исправительными работами, что, однако, может оказаться вполне выгодным для самого осужденного.

В рамках настоящего исследования считаем целесообразным обратиться и к штрафу как виду уголовного наказания, назначаемого в отношении юридических лиц. Сказанное представляется особенно актуальным в свете принятия нового Уголовного кодекса Республики Армения, что, в свою очередь, может послужить основой для дальнейших теоретических разработок и в российской правовой действительности. Статья 129 нового УК регламентирует порядок назначения юридическому лицу штрафа как вида уголовного наказания. Следует отметить, что в теории уголовного права сложились различные подходы к исчислению суммы штрафа, назначаемого в отношении юридических лиц. В частности, некоторые отмечают, что исходя из степени общественной опасности совершенного юридическим лицом преступления, представляется целесообразным установление величины штрафа пропорционально размеру нанесенного преступлением ущерба или же пропорционально размеру прибыли, полученной вследствие содеянного. В то же время армянский законодатель пошел по следующему пути: штраф назначается в отношении юридического лица за преступление небольшой или средней тяжести в размере от десяти до двадцати процентов его доходов за один год, предшествующий завершению преступления. Необходимо отметить подход, нашедший отражение в проекте УК РФ 1994 г., согласно которому размер штрафа представлял собой фиксированную часть или полную величину годового дохода организации.

Назначение штрафа в отношении юридических лиц может оказать действенный превентивный эффект, поскольку при установлении соответствующих его размеров противоправная деятельность организаций будет попросту экономически невыгодна им. Армянский законодатель также предусмотрел законодательную регламентацию случаев уклонения юридического лица от уплаты штрафа, установив в данном случае замену его временным лишением права заниматься определенным видом деятельности. Для сравнения следует указать, что, например, молдавский законодатель в данном случае предусматривает обращение взыскания на имущество юридического лица. Полагаем, что армянский законодатель может продолжить свои разработки в данном направлении, расширив перечень наказаний, которыми может быть заменен штраф юридическому лицу.

Достаточно детально регламентировав штраф как вид уголовного наказания в отношении физических лиц, в новом Уголовном кодексе РА законодатель, видимо, ввиду нововведения, оставил некоторые вопросы, связанные с назначением штрафа в отношении юридических лиц, без внимания. В частности, не урегулирован вопрос относительно возможности предоставления последнему отсрочки или рассрочки уплаты штрафа. В качестве дополнительного сведения следует отметить, что подобное регулирование содержит Уголовное законодательство Украины, предусматривающее возможность рассрочки штрафа исходя из имущественного положения юридического лица.

ОСНОВНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

1. Учитывая отсутствие законодательного закрепления понятия «злостности» уклонения от уплаты штрафа и единообразия при его толковании, предлагаем на законодательном уровне выделить дополнительные критерии, которыми следует руководствоваться при принятии решения о замене штрафа иным видом наказания, среди которых: письменное предупреждение, сделанное судебным приставом-исполнителем осужденному, после которого, штраф, тем не менее, не был уплачен.

2. В целях наиболее эффективного достижения цели исправления осужденного и его ресоциализации предлагаем также разрешить вопрос о постановке его на профилактический учет и проведение профилактических мероприятий.

3. Безусловно поддерживая подход армянского законодателя в новом УК РА в части установления возможности замены штрафа лишением свободы, полагаем, что в определенных случаях следует также оставить возможность замены штрафа обязательными или исправительными работами. Так же предлагаем предусмотреть возможность замены штрафа лишением свободы и в уголовном законодательстве Российской Федерации, поскольку, в определенных случаях злостное уклонение от уплаты штрафа свидетельствует о невозможности дальнейшего исправления лица и достижения целей наказания посредством назначения вновь альтернативного вида наказания.

4. Вместе с тем, в целях исключения широкого судебного усмотрения

представляется возможным законодательно определить критерии, посредством которых будет избран вид «заменяющего» наказания.

5. Предлагаем внести изменения в часть 2 статьи 88 Уголовного кодекса Российской Федерации, заимствовав тем самым подход армянского законодателя и устранив возможность взыскания штрафа, назначенного несовершеннолетнему, с его родителей или законных представителей.

Ամփոփում: Պետությունների մեծամասնության ժամանակակից քրեական քաղաքականությունը գնում է մարդասիրության, միջազգային իրավական չափանիշների իրականացման ճանապարհով, ինչը, մասնավորապես, արտահայտվում է ազատազրկման հետ չկապված պատիժների առաջադեմ համակարգի զարգացման մեջ: Տուգանքի հիմնական առավելությունը, որպես այլընտրանքային պատիժ, առաջին հերթին այն է, որ նա չի կտրում դատապարտյալին հասարակությունից, չի խզում նրա սոցիալական կապերը, և, համապատասխանաբար, բացակայում է հետագա վերասոցիալիզացման և ադապտացման խնդիրը, որոնց ժամանակ դժվարությունները նախադրյալներ են ստեղծում ռեցիդիվի համար: Քննարկվում են իրավակիրառ պրակտիկայում առավել հաճախ առաջացող խնդիրները, որոնք կապված են տուգանքի վճարումից խուսափող անձի գործողություններում «չարամտության» հատկանիշը սահմանելու հարցի լուծման հետ, դատապարտյալի ծնողներից տուգանքի բռնազանձման հնարավորության հարցը, իրավաբանական անձանց նկատմամբ տուգանքի կիրառման հարցերը: Տուգանքի վճարումից խուսափող անձի գործողություններում չարամտության հատկանիշը մեկնաբանելու հարցերով իրավակիրառ պրակտիկայում միասնականություն ձեռք բերելու նպատակով առաջարկվում է օրենսդրորեն սահմանել դրա չափանիշները: Որպես օրենսդրական բնույթի առաջարկներից մեկը՝ հարկ է նշել ՌԴ քրեական օրենսգրքում տուգանքը փոխարինելու հնարավորության նախատեսման նպատակահարմարությունը: Հոդվածում նշվում է նաև ՌԴ քրեական օրենսգրքում տուգանքը ազատազրկմամբ փոխարինելու հնարավորության նախատեսման նպատակահարմարության մասին:

Abstract: The humanization of the criminal and penal enforcement policy is realized through the wide application of punishments that are alternative to imprisonment, the use of the institute of probation and parole. The main advantage of a fine, as an alternative punishment to imprisonment, is primarily that it does not tear the convicted person away from society, does not break his social ties, and, accordingly, there is no problem of further re-socialization and adaptation, difficulties in which create prerequisites for recidivism. The article deals with the most frequently occurring problems in law enforcement practice related to the solution of the question of establishing a sign of "malice" in the actions of a person evading payment of a fine, which generates significant discussions about the possibility of collecting a fine imposed on a convicted person from his parents. In order to achieve unity in law enforcement practice on the interpretation of the sign of malice in the actions of a person evading the payment of a fine, it is proposed to establish the criteria for such a law. As one of the legislative proposals, the expediency of providing for the possibility of replacing a fine with imprisonment in the Criminal Code of the Russian Federation should be noted.

Ключевые слова: штраф, злостное уклонение от уплаты штрафа, альтернативный вид наказания, гуманизм, судебское усмотрение.

Բանալի բաներ - տուգանք, տուգանք վճարելուց չարամտորեն խուսափելը, այլընտրանքային պատիժ, մարդասիրություն, դատական հայեցողություն:

Key words: fine, malicious evasion of payment of a fine, alternative type of punishment, humanism, judicial discretion.

А. Саргсян - кандидат юридических наук, преподаватель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института права и политики Российско-Армянского университета, эл. почта: avetisyanserj@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 06.07.2021 г., отправлена на рецензию 06.07.2021 г., рецензент - судья уголовной палаты Кассационного суда РА, доктор юридических наук, профессор Аветисян С.С., принята к печати 00.00.2021 г.

ՄՈՒՇԵՂ ԲԱԲԱՅԱՆ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետ,
ոստիկանության գեներալ-մայոր*

MUSHEGH BABAYAN

*Head of the Police Educational Complex of the RA,
Police Major General*

МУШЕГ БАБАЯН

*Начальник Образовательного комплекса полиции РА,
генерал-майор полиции*

**ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԿՅԱՆՔԻ ԱՆՁԵՌՆՄԽԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ**

**INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION
OF RIGHT TO PRIVACY**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ
ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ**

Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը հիմնարար իրավունքներից է, որով օժտված է յուրաքանչյուր մարդ: Նրա հիմնական բովանդակությունը ցանկացած անձի որոշակի ինքնավարությունն է, այլ անձանցից մեկուսի գտնվելու հնարավորությունը, իր մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը երրորդ անձանց միջամտությունից, այդ թվում՝ պետությունից՝ ի դեմս նրա լիազոր մարմինների և պաշտոնատար անձանց: Այս իրավունքը պետք է ապահովվի պետաիրավական արդյունավետ համակարգի միջոցներով ու միջոցառումներով՝ ուղղված անձնական, ընտանեկան և ինտիմ կյանքի բնագավառներում մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը, ինչպես նաև դրանց խախտումը կանխելուն:

Հարկ է նշել, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքն առաջին անգամ միջազգային մակարդակում իրավական կարգավորում է ստացել 1948 թ. «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» ընդունմամբ: Այսպես, հռչակագրի 12-րդ հոդվածում իր արտացոլումն է գտել այն թեզը, որ ոչ ոք չի կարող ենթարկվել իր անձնական ու ընտանեկան կյանքում կամայական միջամտության, իր տան, իր նամակագրության կամ իր պատվի ու հեղինակության նկատմամբ կամայական ոտնձգությունների: Յուրաքանչյուր ոք ունի նման միջամտու-

թյունից կամ ունեցությունից օրենքով պաշտպանության իրավունք¹:

Հետագայում, այս նորմն ուղղակի արտացոլումը գտավ «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրում» (հոդված 17): Վերլուծելով տվյալ թեզը՝ կարելի է եզրահանգել, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը ոչ այնքան որոշակի կոնկրետ անձի սուբյեկտիվ իրավունք է, որքան այլ անձանց համար սահմանված պարտականություն: Ըստ Ս. Կ. Ժետպիսովի՝ այս իրավունքը կարելի է մեկնաբանել որպես պարտականություն, որն ուղղված է մեր շրջապատին²:

Մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության իրավական մեխանիզմների հարցը դիտարկելիս հարկ է հիշատակել նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիան» (այսուհետ՝ Կոնվենցիա): Այսպես, Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածում մեծ ուշադրություն է դարձվում այն փաստին, որ յուրաքանչյուր ոք օժտված է իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքով: Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով³:

Հարկ է ընդգծել, որ Կոնվենցիայի ընդունման շնորհիվ եվրոպական բոլոր պետությունները ստացան յուրատեսակ սահմանադրական կարգավորման հիմք, որը կանխորոշեց համաշխարհային պրակտիկայում մարդու իրավունքների երաշխիքների յուրահատուկ համակարգի ստեղծումը, ինչն էլ հիմնված է համապարտության սկզբունքի վրա⁴:

Սա նշանակում է, որ Կոնվենցիայում ամրագրված հիմնական դրույթները պարտադիր են բոլոր մասնակից պետությունների համար, և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր հերթին կոչված է վերահսկողական գործառույթ իրականացնել ազգային մակարդակում մարդու իրավունքների պահպանման նկատմամբ: Հետևաբար, կարող ենք ասել, որ, օգտագործելով իրավական պաշտպանության ներպետական բոլոր միջոցները, ցանկացած անձ կարող է

¹ Տե՛ս *Всеобщая декларация прав человека* (принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948) // *Российская газета*. N 67. 05.04.1995.

² Տե՛ս *Жетписов С. К. Международно-правовой механизм защиты права на неприкосновенность частной жизни* // *Ключевые инструменты организации человеческого общежития: экономика и право: материалы Международной научнопрактической конференции*. Лондон; Киев, 27 октября – 1 ноября 2011 г..

³ Տե՛ս *Конвенция о защите прав человека и основных свобод* (Заключена в г. Риме 04.11.1950) (с изм. от 13.05.2004) // *Собрание законодательства РФ*. 08.01.2001. N 2. Ст. 163.

⁴ Տե՛ս *Афанасьева О.В., Право на неприкосновенность частной жизни. Укрепляет ли его закон о персональных данных?* // *Общественные науки и современность*. N 6. 2011.

բողոք ներկայացնել Եվրոպական դատարան՝ խախտված իրավունքի պաշտպանության հայցով:

Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը նախատեսում է նաև «Մարդու իրավունքների արաբական խարտիան», որում ամրագրված է հետևյալ թեզը՝ մասնավոր կյանքն անձեռնմխելի է: Այս անձեռնմխելիության ցանկացած խախտում կարող է համարվել քրեական հանցագործություն: Խարտիան բավական մանրամասն բացահայտում է «անձնական կյանքի իրավունք» հասկացության բովանդակությունը, որը, մասնավորապես, ներառում է.

- ա) անձի ընտանեկան կյանքին չմիջամտելը,
- բ) բնակարանի անձեռնմխելիությունը,
- բ) նամակագրության և հաղորդակցության այլ տեսակների գաղտնիությունը:

Բացի դրանից՝ անձի մասնավոր կյանքի նշված իրավունքի անձեռնմխելիության մասին կարգավորումներ են պարունակում այնպիսի միջազգային ակտեր, ինչպիսիք են «Մարդու իրավունքների ամերիկյան կոնվենցիան», «Անկախ պետությունների համագործակցության անդամ երկրների մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին կոնվենցիան» և այլն:

Ընդհանուր առմամբ՝ կարելի է ասել, որ միջազգային մակարդակում գործում են բավարար թվով փաստաթղթեր, ակտեր, որոնք պարունակում են ցուցումներ այն մասին, որ յուրաքանչյուր մարդ օժտված է մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությամբ և կարող է ակնկալել դրա պաշտպանությունը: Այս նորմատիվ իրավական ակտերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը հարկ է դիտարկել որպես բազմատարր իրավունք՝ իմաստային-բովանդակային բնույթով, իրացման առանձնահատկությամբ ու նշանակությամբ միմյանց մոտ իրավունքների համակցություն: Այն, միջազգային իրավական ակտերի մեծ մասում ամրագրվելով, իր մանրամասն արտացոլումն է գտել նաև տարբեր պետությունների ազգային օրենսդրությունում: Այլ կերպ ասած՝ այս հավաքական ինստիտուտը պետք է դիտարկվի որպես մեկ իրավունք, որը լայն երաշխիքներ է տալիս մարդու կենսագործունեության տարբեր ոլորտներում⁵:

Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ հասարակության զարգացման նոր միտումներով պայմանավորված՝ որոշ միջազգային իրավական ակտեր այլևս լիարժեք չեն արտացոլում ժամանակակից մարտահրավերներին համարժեք կարգավորումները: Ուստի, քննարկվող իրավունքի միջազգային պաշտպանությունն արդյունավետ կազմակերպելու համար անհրաժեշտություն է առաջացել ունիվերսալ և տարածաշրջանային միջազգային փաստաթղթերի մշակման և իրացման միջոցով ունիֆիկացնելու նորմատիվ իրավական կանոնակարգումը, ինչը կնպաստի իրավունքի բոլոր սուբյեկտների համար դրա առա-

⁵ Sևս *Грачева М.А.*, Международно-правовая защита права на уважение частной и семейной жизни и неприкосновенность жилища и корреспонденции: на примере судебной практики Европейского суда по правам человека [Текст]: автореферат на соискание учёной степени кандидата юридических наук (12.00.10) / Марина Александровна Грачева; Московский университет МВД РФ. М., 2013:

վել արդյունավետ կիրառելի դառնալուն: Արդյունքում՝ հնարավոր կլինի բացառել կամ առնվազն նվազեցնել կրոնական հայացքներով և մշակութային առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ տարբեր պետությունների յուրօրինակ դիրքորոշումների բացասական ազդեցությունը մասնավոր կյանքի, բնակարանի և նամակագրության, ամուսնության և ընտանիքի անձեռնմխելիության պաշտպանության նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ նպատակահարմար է նախապատրաստել միասնական իրավական պայմաններ, որոնք թույլ կտան առավելագույնս արդյունավետ երաշխավորել նշված իրավունքները, ինչպես նաև իրականացնել յուրաքանչյուր անձի պաշտպանության գործընթացը տարատեսակ միջամտություններից և խախտումներից:

Ինչպես վկայում են մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանությանը նվիրված բազմաթիվ գիտական ուսումնասիրությունների արդյունքները, աշխարհի շատ երկրներում հիմնական օրենքը պարունակում է հիմնարար իրավունքների ընդհանուր ցանկ, որտեղ վերաշարադրվում են Համընդհանուր հռչակագրի նորմատիվային դրույթները⁶: Հարկ է նշել, որ աշխարհի գերակշիռ պետություններում ակնհայտ է ձգտումը որքան հնարավոր է լիարժեքորեն հաշվի առնելու միջազգային չափանիշները, համընդհանուր ճանաչված իրավունքների և ազատությունների և ազգային օրենսդրության համակցությամբ ստեղծել իրավական պետության ժամանակակից մեխանիզմ:

Առաջադեմ պետությունները վաղուց միակարծիք են այն հարցում, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանության և անվտանգության մակարդակը, իրավական նորմատիվ ակտերով և դատական պրակտիկայով դրա երաշխավորվածությունը իրավական պետության ձևավորման և կայացման անհրաժեշտ նախապայման է:

Անձնական տվյալների չարտոնված հավաքագրումից, անձնական տեղեկատվության հավաքագրման, մշակման և տարածման ընթացքում հնարավոր չարաշահումներից անհատի պաշտպանության խնդիրն առանձնահատուկ արդիականություն է ձեռք բերել՝ կապված հատկապես ժամանակակից հասարակության մեջ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների լայն կիրառման հետ⁷: Չի կարելի ժխտել, որ ժամանակակից տեխնոլոգիաները բացառիկ հնարավորություն են տալիս տեղեկատվության ակնթարթային փոխանակման, տարբեր տեղեկատվական համակարգերում պարունակվող անձնական տվյալների համադրման և տարածման համար: Մինևույն ժամանակ, տվյալների բազաների չարտոնված մուտքը կարող է առաջացնել բավականին վտանգավոր հետևանքներ, իսկ վերահսկելը դարձել է չափազանց բարդ:

⁶ Տե՛ս *Поливанова Д.З.*, Международно-правовые проблемы права человека на неприкосновенность частной жизни [Текст]: автореферат на соискание учёной степени кандидата юридических наук (12.00.10) / Диана Заурбековна Поливанова; Институт государства и права. М., 2010:

⁷ Տե՛ս *Поливанова Д.З.*, Международно-правовые проблемы права человека на неприкосновенность частной жизни [Текст]: автореферат на соискание учёной степени кандидата юридических наук (12.00.10) / Диана Заурбековна Поливанова; Институт государства и права. М., 2010:

Քանի որ ներկայումս անհատի անձնական կյանքին միջամտելու հնարավորություն տվող հսկայական քանակությամբ միջոցներ և եղանակներ կան, օրինակ՝ հեռախոսային խոսակցությունները գաղտնալսելու, էլեկտրոնային փոստի արկղերը և սոցիալական կայքերի հաշիվները կտրելու, թաքնված տեսախցիկներ տեղադրելու, հանրային կյանք վարող անձանց նկատմամբ ՁԼՄ-ների հետաքրքրությունը բավարարելու նոր տեխնոլոգիաները, ուստի առաջանում է մասնավոր կյանքի իրավունքը նորացված մեթոդներով և ժամանակակից գործիքակազմով պաշտպանելու օբյեկտիվ անհրաժեշտություն: Այդ պատճառով էլ անխուսափելի է դարձել այս իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված նորմատիվ իրավական ակտերի վերամշակման անհրաժեշտությունը:

Ընդ որում, հասարակությունն ընդհանուր առմամբ և նրա առանձին սուբյեկտները պետք է կենտրոնանան այն գաղափարի վրա, որ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները երաշխավորող օրենքները, ներառյալ՝ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը երաշխավորող ակտերը, պետք է գործեն ինքնաբերաբար և անմիջականորեն՝ անկախ սուբյեկտիվ կամքից կամ կամայական սուբյեկտիվ ընկալումից: Այսինքն՝ այդ մեխանիզմները պետք է գործեն անկախ այն բանից, թե ինչպիսին է տվյալ պահին պետության կառուցվածքը, և ինչ քաղաքական ուժեր են գտնվում իշխանությունում:

Ինչպես պնդում էր Վ. Ն. Լոպատինը՝ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանությունը կարող է իրականացվել հետևյալ ձևերով.

ա) ոչ իրավասու կառույցների կողմից՝ քաղաքացու իրավունքների և օրինական շահերի ինքնապաշտպանություն,

բ) իրավասու կառույցների կողմից, որն իր հերթին կարող է իրականացվել դատական կարգով կամ վարչական վարույթի շրջանակներում⁸:

Հարկավոր է ընդգծել, որ երկրորդ դեպքում տուժողը բողոք է ներկայացնում իր իրավունքը խախտած համապատասխան մարմնի կամ պաշտոնյայի դեմ՝ վերջինիս վերադաս մարմնին կամ դատախազին: Հենց այդ կառույցների վրա է օրինական պարտականություն դրված խախտված իրավունքները վերականգնելու միջոցներ ձեռնարկելու համար:

Հատկանշական է, որ անձնական կյանքի անձեռնմխելիության խախտված իրավունքի դատական պաշտպանության եղանակներն ըստ խախտման բնույթի կարող են լինել.

ա) քաղաքացիաիրավական,

բ) վարչաիրավական,

գ) քրեաիրավական:

Քաղաքացիաիրավական պաշտպանության ձևերն են՝ դատարանում իրավունքի ճանաչման պահանջի ներկայացումը, մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնումը, իրավունքը խախտող կամ դրա խախտման սպառ-

⁸ Стів Лопатин В.Н., Защита права на неприкосновенность частной жизни // Журнал российского права. N 1, 1999:

նալիք ստեղծող գործողությունների կասեցումը, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտի անվավեր ճանաչումը, վնասների հատուցումը, բարոյական վնասի հատուցումը, տուժողի պատասխանի հրապարակումը, նրա պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորող տեղեկատվության հերքումը և այլն:

Վարչական դատավարության վարույթի համատեքստում որոշ փորձագետներ առանձնացնում են այն դրույթը, որ տուժողը, կազմելով և համապատասխան բողոք ներկայացնելով դատարան, կարող է պահանջել վարչական պատասխանատվության ենթարկել այն անձին, որը տարածել է կեղծ տեղեկություններ պատգամավորի թեկնածուի կամ ընտրովի պաշտոնյայի մասին՝ ընտրությունների արդյունքի վրա ազդելու համար: Այս դեպքում վարչական տուգանքը կարող է գործել որպես պատասխանատվության միջոց:

Գաղտնիության իրավունքների խախտման համար քրեական պատասխանատվության հիմքերից կարող են լինել, օրինակ.

- նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդագրությունների գաղտնիության խախտումը.
- բնակարանի անձեռնմխելիության խախտումը.
- քվեարկության գաղտնիության խախտումը և այլն:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն փաստին, որ քրեաիրավական միջոցների կիրառումը հիմք չի հանդիսանում տուժողի խախտված իրավունքները նաև քաղաքացիաիրավական միջոցներով վերականգնելը բացառելու համար, այդ թվում՝ վնասի հատուցում, բարոյական վնասի փոխհատուցում, հերքում⁹: Խոսքն այստեղ կարող է վերաբերել քրեական գործի շրջանակներում կամ դրան զուգահեռ քաղաքացիական հայցի ներկայացմանը:

Հարկ է նշել, որ քաղաքացիների մասին տվյալների ավտոմատ մշակման լայն տարածմանն առնչվող մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանության և անվտանգության ապահովման նպատակով Եվրոպայում բավականին տևական ժամանակ գործում է անձի անվտանգության հատուկ՝ անձնական տվյալների պաշտպանության ինստիտուտ: Եվրոպական շատ երկրներ ընդունել են ազգային օրենքներ, մի շարք երկրներում սահմանվել են այդ տվյալների պաշտպանության անկախ լիազորների պաշտոններ, ինչն իր բարենպաստ ազդեցությունն է թողել միջազգային իրավական պաշտպանության մեխանիզմների գործողության արդյունավետության վրա:

Ցավոք, պետք է փաստել, որ տարբեր երկրներում մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի ընկալումները դեռևս տարբերվում են: Սա պայմանավորված է այդ երկրների տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, մշակութային, կրոնական և այլ առանձնահատկություններով:

Այսպիսով, ամփոփելով վերը նշվածը՝ կարող ենք փաստել, որ հենց միջազ-

⁹ Տե՛ս *Аберхаев Э.Р.*, Право на неприкосновенность частной жизни: юридическая характеристика и проблемы реализации // Актуальные проблемы экономики и права. N1, 2008.

գային իրավական փաստաթղթերում է իր մարմնավորումը գտել ողջ մարդկության համակցված փորձը՝ արտահայտելով մարդու իրավունքների դատական պաշտպանության հեղինակությունը, սոցիալական արժեքը, նշանակությունը: Միջազգային այդ ակտերում հռչակված գաղափարները (մարդկանց հավասարության, մարդկային արժանապատվության մասին և այլն) բնական իրավունքների մեջ դիտարկվում են որպես հիմնարար և անքակտելի հոգևոր արժեքներ, անբաժանելի և համընդհանուր սկզբունքներ և չափանիշներ, որոնք իրենց արտացոլում են գտել շատ երկրների ազգային օրենսդրություններում:

Ցավոք, մինչ օրս չեն մշակվել համընդհանուր կամ տարածաշրջանային համաձայնագրեր, որոնք կհստակեցնեն մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի կարգավորումները: Կարծում ենք, որ իրավական մտքի զարգացման արդի գործընթացները, ի վերջո, հանգեցնելու են այս խիստ կարևոր իրավունքի համընդհանուր կարգավորիչ մեխանիզմների և գործիքակազմերի սահմանմանը և ազգային օրենսդրություններում անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի պաշտպանության կապակցությամբ դրանց միատեսակ կիրառմանը:

Abstract. The presented scientific article refers to the inviolability of private life as one of the fundamental rights to which every person is endowed. Its main content is the certain autonomy of any person, the possibility of being isolated from other persons, the protection of his private life from the interference of third parties, including the state, in the person of his authorized bodies - officials.

Аннотация. В представленной научной статье неприкосновенность частной жизни рассматривается как одно из основных прав, которыми наделен каждый человек. Его основное содержание – определенная автономия любого человека, возможность быть изолированным от других лиц, защита его частной жизни от вмешательства третьих лиц, в том числе государства, в лице его уполномоченных органов – должностных лиц.

Բանալի բառեր - մասնավոր կյանք, անձեռնմխելիություն, հիմնարար իրավունք, մասնավոր կյանքի պաշտպանություն, պաշտոնատար անձինք:

Keywords: privacy, inviolability, fundamental rights, protection of privacy, officials.

Ключевые слова: неприкосновенность частной жизни, неприкосновенность, основные права, защита частной жизни, должностные лица.

Մ. Բաբայան - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, էլ. հասցե՝ bmush@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 07.07.2021 թ., տրվել է գրախոսության 07.07.2021թ., երաշխավորվել իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Գայանե Մարոքյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 00.00.2021 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Գ.Մ. ԳՐԻԳՐՅԱՆ

*Председатель Следственного комитета Республики Армения,
кандидат юридических наук*

Հ. Մ. ԳՐԻԳՐՅԱՆ

*ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

H. M. GRIGORYAN

*Chairman of the Investigative Committee of the Republic of Armenia,
Candidate of Law Sciences*

**ОСОБЕННОСТИ СОБИРАНИЯ, ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОЦЕНКИ
ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ СУДЕБНОМ РАЗБИРАТЕЛЬСТВЕ ПО
ДЕЛАМ О ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ, СОВЕРШАЕМЫХ
ПРОТИВОБОРСТВУЮЩИМИ СТОРОНАМИ ВООРУЖЕННОГО
КОНФЛИКТА**

**ԶԻՆՎԱԾ ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՏԱՐԱԾ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔՄԱՆ, ՍՏՈՒԳՄԱՆ ԵՎ
ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ**

**SPECIFICS OF COLLECTION, VERIFICATION AND ASSESSMENT
OF EVIDENCE AT THE COURT PROCEEDINGS ON MILITARY
CRIMES HELD BY OPPOSITE SIDES OF THE ARMED CONFLICT**

Процесс доказывания, по делам о военных преступлениях, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта, который состоит в собирании, проверке и оценке доказательств, имеет важное научно-практическое значение. Актуальность проблемы состоит в том, *каким образом могут быть использованы в МУС доказательства, собранные национальными органами уголовной юстиции в соответствии с порядком и правилами, предусмотренными национальным уголовно-процессуальным законодательством, тогда как порядок собирания, проверки и оценки доказательств, предусмотренный Римским статутом Международного уголовного суда (далее МУС) и Правилами*

и процедурами доказывания¹ (далее ППД) отличается от *национального* уголовно-процессуального кодекса (далее УПК). Более того, Статут МУС не предусматривает чёткий перечень доказательств, что затрудняет их использование в правоприменительной практике и не содержит специальной нормы, которая регулировала бы предмет доказывания.

Доказательствами по делам о военных преступлениях являются любые сведения, на основании которых МУС, прокурор в порядке, определенном Римским статутом и ППД, устанавливает наличие или отсутствие обстоятельств, достаточных для установления существенных оснований полагать, что данное лицо совершило военное преступление, в котором оно обвиняется, а также иных обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела. Доказательствами могут являться как прямые, так и косвенные улики. Последние особенно важны при установлении субъективной стороны преступления. При этом в качестве доказательств по уголовному делу о военных преступлениях допускаются: показания любого лица (подозреваемого, обвиняемого, свидетеля, потерпевшего), зафиксированные в порядке, установленном Статутом и ППД МУС на стадии расследования, судебного разбирательства или до начала их производства; заключения и показания экспертов;² протоколы (стенограммы) следственных действий или судебного разбирательства (правило 137 ППД), произведенных Судом, прокурором МУС или национальными властями (п. п. 1, 2 правила 111 ППД), и закрепленные как на бумажном носителе, так и с помощью аудио- или видеотехники с учетом положений правил 68, 112 ППД; вещественные доказательства, объекты осмотра, которые охватывают не только материальные предметы внешнего мира, но и физических лиц (живые лица и трупы), различные процессы, документы, содержащие информацию о наличии или отсутствии обстоятельств, достаточных для установления существенных оснований полагать, что лицо совершило военное преступление, а также иных обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела, которые представляются как сторонами, участвующими в деле, так и компетентными органами запрашиваемого государства (правило 195 ППД) или межправительственной организации. Так, п. 1 ст. 93 Статут МУС «другие формы сотрудничества», не предусматривая чёткого перечня доказательств, указывает на большинство из них. К ним относятся:

- результаты идентификации и установления мест нахождения лиц или предметов;
- протоколы допросов свидетелей, специалистов, экспертов;
- результаты проведенных экспертиз;
- протоколы допросов обвиняемых, а также «любых лиц, находящихся под следствием или подвергающихся судебному преследованию»;

¹ См.: URL.: http://www.un.org/ru/documents/rules/icc_rules.pdf (дата обращения 28.01.2017г.).

² См.: Доклад Международной следственной комиссии по Дарфуру Генеральному секретарю на основании Резолюции 1564 (2004) Совета Безопасности ООН от 18 сентября 2004 г.

- протоколы осмотров мест или объектов, включая эксгумацию и осмотр мест захоронений;
- судебные протоколы и документы, а также «официальные протоколы и документы»;
- денежные средства, имущество и доходы, полученные преступным путем;
- орудия преступления и т. д.

Указанные виды источников доказательств носят распространенный характер и общепризнаны правовыми системами мира.

Однако как справедливо отметил И.Ю. Белый, в практике международных трибуналов при рассмотрении дел о военных преступлениях появляются и новые источники доказательств. Так, например, при рассмотрении МТБЮ дела Р. Крстича доказательственную базу, представленную стороной обвинения, частично составляли сведения, полученные в ходе радиоперехвата переговоров воинских частей и соединений боснийских сербов. При этом, сведения, полученные в ходе радиоперехвата, исследовались трибуналом в совокупности с показаниями генерала Р. Крстича, показаниями свидетелей обвинения и защиты, заключениями специалистов в области радиообмена и перехвата. В результате материалы радиоперехвата позволили подтвердить «личную причастность командного состава корпуса Дрина к военным преступлениям в отношении гражданского населения».³ Проведенное А.Ю. Винокуровым⁴ изучение материалов уголовного дела в отношении генерала Крстича позволило ему с достаточной степенью обоснованности определить перечень конкретных действий, выполнение которых дает возможность принять решение о допустимости использования сведений, полученных в ходе радиоперехвата, в качестве доказательств по делам о военных преступлениях. Для этого, по мнению А.Ю. Винокурова, требуется:

- установить, каким образом, в какое время, какими средствами и кем конкретно осуществлялся перехват радиопереговоров;
- исследовать организацию защиты линий радиосвязи для установления возможности перехвата данных радиообмена;
- выяснить, когда и кем осуществлялась передача представителям прокуратуры сведений, полученных в ходе радиоперехвата;
- допросить в суде лиц, проводивших изучение и анализ данных радиоперехвата, в целях их применения в ходе судебного процесса в качестве источника доказательств;
- с привлечением соответствующих специалистов определить методы и способы проверки, использовавшиеся для установления достоверности данных перехвата радиопереговоров;

³ См.: *Белый И.Ю.*, Производство по делам о военных преступлениях в органах международного уголовного правосудия (проблемы становления и перспективы развития): Моногр. М., 2011. С.153.

⁴ См.: *Винокуров А.Ю.*, Данные радиоперехвата как источник доказательств по делам о военных преступлениях // *Вестн. Воен. ун-та.* 2006. № 1. С. 71.

- изучить содержание аудиозаписей на предмет их соответствия сведениям, имеющимся в текстовых вариантах радиоперехвата;
- провести сравнительный анализ данных радиоперехвата с доказательствами, полученными из других источников (в данном случае – от армии боснийских сербов, разведывательных служб Министерства обороны и Сил ООН по безопасности), в том числе с помощью средств объективного контроля.

Вышеизложенное подтверждает, что данные радиоперехвата могут выступать в качестве источника доказательств по делам о военных преступлениях при условии, что полученные из таких источников доказательства соответствуют требованиям, изложенным в Правилах процедуры и доказывания, являются достоверными, не находятся в противоречии с материалами уголовного дела и объективно подтверждаются другими доказательствами, исследованными в ходе судебного разбирательства.

Несмотря на отсутствие в Статуте специальной нормы, регулирующей предмет доказывания, указывается, что Судебная палата должна исследовать «все существенно важные обстоятельства, необходимые для доказательства совершения преступления». Так, И.Ю. Белый⁵ в результате анализа норм Статута МУС и ППД справедливо определил, что обстоятельствами, достаточными для установления существенных оснований полагать, что лицо совершило военное преступление, в котором оно обвиняется, в международном уголовном судопроизводстве являются: событие военного преступления (оконченный состав, приготовление, покушение), подпадающего под юрисдикцию МУС; поведение – последствия – обстоятельства, связанные с преступлением; виновность лица в совершении военного преступления (намеренность и сознательность совершения преступления (ст. 30 Римского статута), прямой либо косвенный умысел по отношению к деянию (поведению) и его последствиям; мотивы и цели в ряде случаев имеют значение для квалификации военных преступлений; индивидуальная уголовная ответственность физических лиц, достигших 18 лет); характер и размер вреда, причиненного военным преступлением (определенные МУС в решении масштабы и размер любого ущерба, убытков и вреда, причиненного военным преступлением потерпевшим или в их отношении, служат основанием для возмещения ущерба, включая реституцию, компенсацию и реабилитацию, (ст. 75 Римского статута)); обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого (положительная характеристика личности военного преступника может влиять на определение Судом меры наказания (ст. 78 Статута); отрицательная, с учетом тяжести военного преступления, может повлечь назначение пожизненного лишения свободы (ст. 77 Статута); при назначении наказания имеют значение такие характеризующие личность обстоятельства, как возраст, уровень образования,

⁵ *Белый И.Ю.*, Сбор и представление доказательств по делам о военных преступлениях в международном уголовном суде// Право в Вооруженных Силах. 2012. N 8 (доступно по адресу: URL.: <http://www.pc-forums.ru/o1452.html> дата обращения 20.02.2017г.)

социальное и экономическое положение лица, признанного виновным (правило 145 ППД); обстоятельства, исключающие преступность и наказуемость деяния (лицо не подлежит уголовной ответственности по Римскому статуту, если деяние в момент его совершения не образует военного преступления, подпадающего под юрисдикцию МУС (ст. 22 Статута); лицо не подлежит уголовной ответственности за деяния, совершенные до вступления в силу Римского статута (ст. 24 Статута); обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание (при определении меры наказания Суд принимает во внимание тяжесть военного преступления и личность осужденного (ст. 78 Статута), а также степень причиненного ущерба, характер противозаконного поведения и средства, использовавшиеся для совершения преступления, степень участия лица, признанного виновным, степень умысла, факторы, касающиеся способа, времени и места совершения военного преступления; существенную степень умственной неполноценности или принуждение, посткриминальное поведение лица (правило 145 ППД)); обстоятельства, которые могут повлечь за собой освобождение от международной уголовной ответственности и наказания (если лицо уже было осуждено МУС или другим судом за совершение военного преступления (ст. 20 Статута); если лицо в момент совершения им военного преступления: страдает психическим заболеванием или расстройством, находится в состоянии интоксикации, действовало разумно для защиты себя или другого лица, деяние лица являлось вынужденной ответной реакцией на угрозу неминуемой смерти или тяжких телесных повреждений (ст. 31 Статута); ошибка в факте или ошибка в праве с учетом положений ст. 32 Статута; совершение военного преступления по приказу правительства или начальника - с учетом п. 1 ст. 33 Статута.

Порядок сбора доказательств по делам о военных преступлениях в МУС, указан в разделе III «Собирание доказательств» главы 5 «Расследование и уголовное преследование» ППД МУС. Сбор доказательств осуществляют сторона обвинения⁶ (прокурор МУС, его заместители, работники канцелярии МУС (правила 111 и 112 ППД)), сторона защиты (подозреваемый, обвиняемый и их адвокаты, действующие индивидуально или совместно с группой по оказанию помощи потерпевшим и свидетелям, которая выполняет свои функции в соответствии с п. 6 ст. 43 Статута) и компетентные органы запрашиваемого государства-участника, в порядке исполнения просьбы МУС о сотрудничестве. Так, подпунктом «а» п. 1. ст. 87 Статута устанавливается: «Суд имеет право обращаться к государствам-у-

⁶ При этом прокурор вправе получать письменные или устные свидетельские показания от физических лиц, официальных представителей или компетентных органов государств, органов ООН, межправительственных или неправительственных организаций или из иных надежных источников, которые он сочтет подходящими. Таким образом, первичной задачей прокурора является выяснение того, существуют ли достаточные основания для начала расследования (ст. 53 Римского статута). Прокурору вменены в обязанности сбор и оценка доказательств, обеспечение присутствия лиц, участвующих в деле (подследственных, потерпевших, свидетелей), организация сотрудничества государств или межправительственных организаций).

частникам с просьбами о сотрудничестве», и в случае обращения МУС к государствам-участникам, с просьбой о сотрудничестве, государства-участники, в соответствии со ст. 88 Статута МУС, производят процессуальные и иные действия в соответствии со своим национальным правом. Так, например, при проведении допросов национальные власти с учетом положений ст. 55 Статута, производят допрос в порядке, предусмотренном национальным УПК.

Сбор доказательств производится: на территории государства-участника согласно пп. (d) п. 3 ст. 57 Статута МУС (в официальных помещениях компетентных органов, в пределах территории, установленной Палатой предварительного производства (правило 119 ППД), по адресу проживания лица, с учетом возможного применения индивидуальных средств ограничения свободы (правило 120 ППД), на основании санкции Палаты предварительного производства); в помещениях местопребывания МУС (канцелярии прокурора, судебных палатах, местах содержания под стражей, при этом прокурор руководствуется положениями п. 1 правила 111 ППД, правилом 104 ППД); на территориях государств, не являющихся участниками Римского статута, в соответствии с подп. «а» п. 5 ст. 87 Статута, на основе специальной договоренности, соглашения с таким государством или на любой другой соответствующей основе. Суд может просить любую межправительственную организацию предоставить информацию или документы. Суд также может просить об оказании помощи и сотрудничестве в других формах, которые могут быть согласованы с такой организацией и которые отвечают ее соответствующим полномочиям и мандатам.

Что касается вопроса о том, *каким образом могут быть использованы в международных уголовных инстанциях, в том числе и в МУС доказательства, полученные национальными органами уголовной юстиции, то в результате проведенного анализа норм Статута МУС и ППД, А.Ю. Винокуров⁷ и А.Г. Волеводз⁸ справедливо пришли к выводу о том, что нормы Статута МУС и ППД не содержат правило о том, что доказательства, полученные на территории иностранного государства его должностными лицами, пользуются такой же юридической силой, как если бы они были получены органом МУС или его должностными лицами. Оценка и использование таких доказательств как в досудебном, так и в судебном производстве влечет за собой определенные трудности, так как оценка поступивших от государств материалов, документов и доказательств осуществляется исключительно с точки зрения соответствия требованиям уставных документов МУС, и доказательства представляются не государствами, а сторонами международного уголовного процесса – обвинением*

⁷ См.: Винокуров А.Ю., Международно-правовые, теоретические и организационные основы уголовного преследования за совершение военных преступлений в отношении гражданского населения. Дисс. ... д-ра юрид. наук. – М., ВУ, 2011, с. 243-247

⁸ См.: Волеводз А.Г., Материалы научно-консультативного совета//Вестник Следственного комитета при прокуратуре РФ. 2009, №3(5), с. 67.

и защитой, а в отдельных случаях и в порядке исполнения просьбы судов о сотрудничестве.

Органы международной уголовной юстиции оценивают доказательства с точки зрения их допустимости и относимости, при этом такая оценка дается уже в момент представления доказательств. Так, в своем первом приговоре дело⁹ Т. Лубанги Международный уголовный суд проанализировал общие принципы оценки доказательств, которые им были применены. В соответствии с ч.2 ст. 74 Статута «Суд может основывать свое решение только на доказательствах, представленных ему и рассмотренных им в ходе судебного разбирательства», в связи с чем Судебная камера МУС подчеркнула, что решения должны бы основаны только на доказательствах, которые: 1) были «представлены» суду; 2) «обсуждались в суде», в том смысле, что они являются частью судебных протоколов; 3) признаны судом допустимыми. Относительно термина «доказательства, обсуждавшиеся в суде»¹⁰ Судебная камера напомнила, что согласно ч.2 ст. 74 Статута, суд может основывать свои решения только на доказательствах, которые были ему представлены, обсуждались в судебном разбирательстве и стали частью судебных протоколов. По мнению судей, фраза «обсуждавшихся в судебном разбирательстве» охватывает не только устные показания, вместе с материалами, которые «обсуждались» во время разбирательства, но и другие материалы, которые «обсуждались» в письменных ходатайствах сторон на любой стадии судебного разбирательства (например, документы, представленные стороной с письменным ходатайством о приобщении их к делу). По вопросу подтверждения доказательств и косвенных доказательств Судебная камера напомнила, что согласно процессуальным нормам МУС, Суд не вправе требовать подтверждение доказательства другими доказательствами для того, чтобы доказать преступление. Суд также подчеркнул, что Римский статут не запрещает суду полагаться на косвенные доказательства.¹¹ В органах международной уголовной юстиции, как и в судах англо-саксонской системы, существует практика представления письменных доказательств без вызова свидетелей известна.

Согласно ч.2 ст. 66, «...бремя доказывания вины обвиняемого лежит на Прокуроре». Общепринятым стандартом¹², которым руководствуются органы международной уголовной юстиции, когда бремя доказывания лежит на Обвинении, является стандарт «вне разумного сомнения». Согласно ч.3 ст. 66, «для

⁹ МУС. Дело № ICC-CPI-20120314-PR776 «Прокурор против Томаса Лубанги Дийло» пар. § 101.

¹⁰ Там же, § 98.

¹¹ Там же, § 110,111.

¹² Армянскому и российскому уголовно-процессуальному праву термин «стандарт доказывания» неизвестен. В американском и английском праве под ним понимается критерий, согласно которому судья выносит решение по делу. Стандарт доказывания не преследует цель установить истину. Это лишь показатель того, смогли ли стороны успешно выполнить возложенное на них бремя доказывания». См.: *Новицкий В.А.*, Теория российского процессуального доказывания и правоприменения. 2002. Раздел 2. Глава 2.

осуждения обвиняемого Суд должен убедиться в том, что обвиняемый виновен и это не подлежит сомнению на разумных основаниях». Это значит, что при оценке факта судьи должны быть убеждены «вне разумного сомнения» в его достоверности. Если этот стандарт не удовлетворен, факт не может считаться установленным и лечь в основу обвинительного судебного решения. Аналогичная норма предусмотрена также в правиле 87 (А) Правил процедуры и доказывания МТБЮ. В деле Делалича и др. Судебная камера МТБЮ отметила, что Обвинение имеет законную обязанность доказать факт, свидетельствующий против обвиняемого вне разумного сомнения. Решение должно быть вынесено исходя из трактовки любого разумного сомнения в пользу обвиняемого.¹³

Мы полностью разделяем мнение А.Ю. Винокурова, о том, что для признания доказательств, представляемых в органы международной уголовной юстиции, относимыми и допустимыми материалы должны свидетельствовать о соблюдении совокупности обязательных процедуры условий соответствующего международного правового акта и национального законодательства запрашиваемого государства, а также установленного порядка оформления и направления этих материалов из запрашиваемого государства.¹⁴

В свою очередь оценка доказательств, полученных от государств, должна проводиться в первую очередь с позиции соответствия законодательства запрашиваемого государства и норм международного права (международных договоров), примененных при собирании доказательств, общим принципам права, действующим в сфере уголовного судопроизводства в части соблюдения прав участников процесса. Например, основополагающий принцип уважения чести и достоинства личности в уголовном процессе требует при рассмотрении поступивших материалов и доказательств проверить, нет ли в них данных, свидетельствующих о том, что кто-либо из участников уголовного процесса подвергся при выполнении процессуальных действий насилию, пыткам, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению. Так, практика МТБЮ в делах Элисича, Кунараца, Квочки, Делалича и др. устанавливает, что суды должны исключить доказательство, которое получено в

¹³ Решение Судебной камеры по делу Делалича и др. от 16 ноября 1998 г., пар. 601. Напротив, в случае, когда обвиняемый настаивает на каком-либо факте, и бремя доказывания этого факта лежит на защите, принят менее строгий стандарт: «разумная возможность». Это значит, что «обвиняемый обязан доказывать любые обстоятельства, о которых он желает сообщить, на балансе вероятностей. Относительно обвинений, предъявленных против него, обвиняемый обязан предоставить вероятное и не опровергнутое свидетельство, которое вызвало бы разумное сомнение: не является ли его версия, а не версия Обвинения, верной?». Данный стандарт вытекает из фундаментального постулата современного уголовного права, в соответствии с которым все сомнения должны трактоваться в пользу обвиняемого (of favor rei). См.: Решение Судебной камеры по делу Делалича и др. от 16 ноября 1998 г., пар. 602-603.

¹⁴ См.: Винокуров А.Ю., Международно-правовые, теоретические и организационные основы уголовного преследования за совершение военных преступлений в отношении гражданского населения. Дисс. ... д-ра юрид. наук. – М., ВУ, 2011, с. 243.

нарушение фундаментальных принципов права, например, в случае нарушений фундаментальных гарантий прав человека, как, например свидетельства, полученного под пытками.¹⁵

Согласно п.7 и 8 ст.69 Статута МУС, «Доказательства, которые получены в результате нарушения положений настоящего Статута или международно-признанных прав человека, не являются допустимыми, если: а) нарушение порождает серьезные сомнения в достоверности доказательств; б) допуск доказательств был бы несовместим с добросовестным проведением разбирательства и наносил бы ему серьезный ущерб». Кроме того, в соответствии со ст. 69 Статута, МУС, решая вопрос о допустимости или относимости доказательств, собранных государством, Суд не должен выносить решения относительно применения национального законодательства этого государства.

Следовательно, во-первых, нормы международного права при оценке доказательств не конкурируют с национальным уголовно-процессуальным законодательством, а применяются субсидиарно, дополняя соответствующие положения национального законодательства об оценке доказательств теми или иными критериями; во-вторых, нормы международного права могут использоваться для оценки доказательств лишь с точки зрения их допустимости, так как это единственный признак доказательств, который можно оценить в период их собирания.

Что касается относимости доказательств, то оно определяется единым правилом, которое действует во всех правовых системах мира, в соответствии с которым в качестве доказательств могут использоваться любые сведения, на основе которых суд устанавливает наличие или отсутствие обстоятельств, подлежащих доказыванию при производстве по уголовному делу, а также иных обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела.

А.Г. Волеводз считает, что применение на субсидиарной основе норм внутригосударственного и международного права при определении допустимости доказательств, полученных в порядке оказания правовой помощи по запросам МУС, должно осуществляться по аналогичным позициям, но с учетом полисистемности применения норм права, относящихся в каждом конкретном случае к различным правовым системам – праву государства и международному праву¹⁶.

При этом при оценке допустимости конкретного доказательства, полученного органом международной уголовной юстиции, необходимо учитывать следующие обстоятельства: а) основными доказательствами в деятельности органов международной уголовной юстиции являются показания свидетелей, потерпевших, обвиняемых и документы; б) даче свидетельских показаний обязательно

¹⁵ См.: Cassese A., International Law, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 422.

¹⁶ См.: Волеводз А.Г., Материалы научно-консультативного совета // Вестник Следственного комитета при прокуратуре РФ. 2009, №3 (5), с. 67.

предшествует присяга; в) доказательства исследуются МУС непосредственно; г) предусмотрен институт привилегированных доказательств (например, данные, представляемые Международным Комитетом Красного Креста); д) в деятельности органов международной уголовной юстиции широко распространена практика предварительной фиксации доказательств с использованием технических средств.

Таким образом, мы разделяем позицию А.Ю. Винокурова и А.Г. Волеводза, о том, что национальным органам уголовной юстиции необходимо исходить из того обстоятельства, что, во-первых, доказательства, собранные в ходе расследования в принципе могут быть рассмотрены в перспективе лишь в качестве документов; во-вторых, целесообразно максимально использовать для их фиксации технические средства. И что самое главное, материалы уголовного дела вряд ли будут рассматриваться в качестве прямых доказательств, которые сможет представить государство, в лице компетентных органов, так как государство не будет стороной в международном уголовном процессе.

Анализ правовой ситуации позволяет сделать вывод, что для обеспечения признания доказательств, представляемых в органы международной уголовной юстиции, относимыми и допустимыми, национальные органы уголовной юстиции в процессе сбора доказательств при расследовании военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта должны традиционное письменное протоколирование ряда следственных действий заменить на видеопроколирование путем изготовления видеопотокола.¹⁷

Таким образом, анализ процессуального порядка сбора и представления доказательств по делам о военных преступлениях позволяет сделать вывод о том, что МУС в целом заинтересован в проведении справедливого судебного разбирательства и справедливой оценке доказательств. Вместе с тем, следует признать, что имеется необходимость в совершенствовании норм Статута по наиболее эффективному использованию в правоприменительной практике. Представляется, что необходимо предусмотреть нормы, определяющие четкий перечень доказательств, во избежание различных противоречий, обстоятельства подлежащие доказыванию, процесс связанный с обнаружением, закреплением, изъятием, сравнением и исследованием доказательств, обеспечения явки свидетелей, обеспечения сотрудничества и др.

Ամփոփում: Հոդվածում ուսումնասիրվում են Միջազգային դատարանում ապացույցների օգտագործման խնդիրները, որոնք հավաքվել են ազգային քրեական արդարադատության մարմինների կողմից՝ քրեական դատավարության ազգային օրենսդրությամբ նախատեսված

¹⁷ См.: Григорян Г.М., Расследование преступлений, совершаемых военнослужащими Вооруженных Сил Республики Армения в районах вооруженного конфликта. Дисс. ... к-та юрид. наук. – М., ВУ, 2009, с. 107.

ընթացակարգերին և կանոններին համապատասխան, մինչդեռ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության կողմից ներկայացված ապացույցների հավաքման, ստուգման և գնահատման կարգը տարբերվում է ազգային քրեադատավարական օրենսդրությունից:

Հեղինակի կողմից կատարված վերլուծության արդյունքում ներկայացնում է գիտականորեն հիմնավորված առաջարկություններ՝ ապացույցների հավաքագրման կարգը բարելավելու համար:

Abstract. The article analyzes the problems of using the evidence at the International Court, collected by the national criminal justice authorities in accordance with the procedure and rules provided by the national criminal procedure law, whereas the procedure for collecting, verifying and assessing the evidence provided by the Rome Statute of the International Criminal Court differs from the national Code on Criminal Procedural. The analysis carried out by the author makes it possible to propose scientifically grounded recommendations for improving the regulation of collection of evidence.

Ключевые слова: *собрание, использование и оценка доказательств по делам о военных преступлениях, доказывание по делам о военных преступлениях, уголовный процесс, международное право.*

Բանալի բառեր - *ապացույցների հավաքում, ստուգում և գնահատում, ռազմական հանցագործություններ, քրեական դատավարություն, միջազգային իրավունք:*

Keywords: *collection, verification and assessment of evidence, military crimes, criminal procedure, international law.*

Գ.Մ. Григорян - Председатель Следственного комитета Республики Армения, кандидат юридических наук.

Статья представлена в редакцию 00.00.2021 г., отправлена на рецензию 00.00.2021 г., рецензент – доктор юридических наук, профессор Ваге Енгибарян, принята к печати 00.00.2021 г.

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

ԱՆՈՒՇ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության պետի տեղակալ

ANUSH GASPARYAN

*Armenian-Russian (Slavonic) University
Applicant of the Department of Theory and History of State and Law
Deputy Head of the Department of Criminalistics of the
General Department on Special Assignments,
Organizational-Analytical Activity and Criminalistics of the
Investigative Committee of the Republic of Armenia*

АНУШ ГАСПАРЯН

*Российско-Армянский (Славянский) университет
Соискатель кафедры теории и истории государства и права
Заместитель начальника
Управления криминалистики Главного управления по
особым поручениям, организационно-аналитической
деятельности и криминалистики
Следственного комитета РА*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՆՁԱՆՑ
ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**SPECIFIC FEATURES OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION
OF INVESTIGATION-SEARCH OPERATIONS AND INVESTIGATIVE
ACTIONS IN CRIMINAL CASES ON CRIMINAL ACTIVITIES OF
PERSONS RELATED TO CRIMINAL SUBCULTURE**

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ И СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ, КАСАЮЩИМСЯ ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦ, ИМЕЮЩИХ ОТНОШЕНИЕ К КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРЕ

Քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով քննության արդյունավետությունը մեծապես կախված է քննիչների և օպերատիվ ստորաբաժանումների աշխատակիցների համագործակցության ճիշտ կազմակերպումից: Այդպիսի համագործակցության հիմնական պայմաններից մեկը տեղեկատվության փոխանակումն է, որը թույլ է տալիս ռացիոնալ և ժամանակին օգտագործել այդ մարմինների ուժերն ու միջոցները: Օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության կիրառումը կարևոր կողմնորոշիչ նշանակություն ունի վարույթն իրականացնող մարմնի համար, այն թույլ է տալիս օպտիմալ կարգով որոշել քննչական գործողության ժամանակը, տեղը, մասնակիցներին, ներգրավել անհրաժեշտ տեխնիկական և տրանսպորտային միջոցներ, ներգրավել մասնագետների, ճիշտ պլանավորել առանձին քննչական գործողության տակտիկական հնարքների ընտրությունն ու հերթականությունը:

Մինչև ակտիվ քննչական գործողություններ սկսելը՝ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կազմակերպի մի շարք օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների (այսուհետ՝ ՕՀՄ) իրականացումը, մասնավորապես՝ իրականացնի ներքին և արտաքին դիտումներ, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում և հնարավորության դեպքում՝ նաև օպերատիվ ներդրում: Նշված քրեադատավարական միջոցառումների իրականացումը հնարավորություն են ընձեռնում տեղեկատվություն ստանալ քրեական ենթամշակույթ կրող անձի հանցավոր կապերի, խմբավորման մյուս անդամների, դրանց աստիճանակարգության, միջանձնային հիերարխիկ հարաբերությունների և ծրագրերի վերաբերյալ: Ի թիվս ՕՀՄ-ների բոլոր տեսակների՝ առավել ուշադրության է արժանի հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, որը հնարավորություն է ստեղծում տեղեկատվություն ստանալ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կազմի, կառուցվածքի և կապերի վերաբերյալ:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամները հիմնականում կապ են հաստատում համացանցային հասանելիություն ստանալու միջոցով տարբեր ծրագրային («whatsapp», «viber», «skype», «telegram», «signal», «line» և այլն) հավելվածներով: Համաձայն օպերատիվ տվյալների՝ հայտնի են դեպքեր, երբ գողական հավաքները՝ «սխողկաները» կազմակերպվել են տեսակապ ապահովող ծրագրերի միջոցով: Օպերատիվ հետախուզական գործունեություն (այսուհետ՝ ՕՀԳ) իրականացնող մարմինները ներկայումս չունեն բավարար տեխնիկական միջոցներ, որպեսզի վերահսկեն նշված ծրագրային հավելվածների օգտագործ-

մամբ իրականացված խոսակցությունները:

Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է քրեակատարողական հիմնարկների և քննության համար հետաքրքրություն ներկայացնող բնակարանների, հավաքատեղիների ու այլ տարածքներում կիրառել հատուկ տեխնիկական միջոցներ (խլացուցիչներ) և սահմանափակել համացանցի հասանելիությունը, որը կնպաստի խմբավորման անդամներին օգտվել ֆիքսված ու բջջային հեռախոսային վերահսկելի ցանցից:

Ձայնագրության մեջ արձանագրված տեղեկատվության կարևորությունը պետք է գնահատվի ոչ միայն դրա բովանդակությամբ, այլ նաև ձայնագրության ժամանակով, արտահայտված բառերի, արտահայտությունների վերծանմամբ: Անհրաժեշտության դեպքում ստացված ձայնագրության իսկությունն ու ամբողջականությունը պարզելու նպատակով կարելի է նշանակել ֆոնոսկոպիական և տեխնիկական փորձաքննություններ¹: Համեմատական հետազոտությունների և նույնականացման նմուշներ ստանալու նպատակով անթույլատրելի է ներքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացումը: Նման իրավական դիրքորոշում է արտահայտել Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը 2018 թվականի դեկտեմբերի 18-ի, Ալիկ Լյովայի Բանդուրյանի, Պետրոս Գոռի Իսրայելյանի և Արմեն Լյովայի Գասպարյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0088/01/17 գործով²: Դատավճռում մասնավորապես նշված է. «Դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ եթե «Ներքին դիտում» ՕՀՄ-ն Ա.Բանդուրյանի նկատմամբ կատարվել է վերջինիս ձայնի նմուշները ստանալու նպատակով, ապա հետևում է, որ ստացված նմուշները, վերը բերված հիմնավորումների ուժով, չեն կարող համարվել օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված նյութ և, ըստ էության, որպես ապացույց անթույլատրելի են, իսկ եթե իրականացված ՕՀՄ-ն ձայնի նմուշները ստանալու նպատակ չի հետապնդել, ապա այն դարձյալ չի կարող համարվել քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված թույլատրելի նյութ:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ ներքին դիտում ՕՀՄ-ի արդյունքում ստացված տեղեկությունները կարող էին ձեռք բերվել նաև օրենքով սահմանված այլ եղանակներով, մասնավորապես «Օպերատիվ տեղեկությունների ձեռքբերում» կամ «համեմատական հետազոտումների նմուշների հավաքում» ՕՀՄ-ների միջոցով՝ պահպանելով դրանց իրականացման համար «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ընթացակարգ:»:

Քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական հեղինակություն վայելող անձանց կողմից օգտագործվող բջջային հեռախոսահամարները պարզելու և

¹ Տե՛ս Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Վ. Գ. Ենգիբարյան, խմբագիրներ՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյան, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր՝ Ս. Ա. Դիլբանդյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 584:

² Տե՛ս Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 2018 թվականի դեկտեմբերի 18-ի Ալիկ Լյովայի Բանդուրյանի, Պետրոս Գոռի Իսրայելյանի և Արմեն Լյովայի Գասպարյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0088/01/17 գործը:

<http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=criminal>:

վերահսկողության վերցնելու նպատակով, կարծում ենք, որ ՕՀԳ աշխատակիցները կարող են նախապես ֆիքսել բջջային հեռախոսների գործարանային համարները կամ դրանցում ներբեռնել հատուկ ծրագրային ապահովումներ և քրեակատարողական հիմնարկի անձնակազմի միջոցով կամ այլ եղանակով դրանք փոխանցել դատապարտյալներին: Նման տակտիկական հնարքների կիրառումը կարող է շոշափելի արդյունքներ տալ, քանզի առայժմ, բացի «Երևան» ՔԿՀ-ից, մյուս քրեակատարողական հիմնարկներում տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ ներքին դիտում կատարելու հնարավորություն առկա չէ:

Մինչև ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձանց մասնակցությամբ ակտիվ քննչական գործողությունների կատարմանն անցնելը, գտնում ենք, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ձեռնարկի հետևյալ միջոցառումների իրականացումը.

1. ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի վերաբերյալ հնարավոր տեղեկություններ ստանալու նպատակով հարցում կատարել ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայություն, մասնավորապես՝ տեղեկություններ ստանալ այն անձանց վերաբերյալ, ովքեր տեղեկություններ ունեն քննության համար հետաքրքրություն ներկայացնող անձի (անձանց) «գողական աշխարհում» զբաղեցրած դիրքի վերաբերյալ, քննության համար նշանակություն ունեցող տվյալների՝ «քսիֆների» («պռագոն»)՝³ վերաբերյալ և այլն,

2. զննել <http://www.primecrime.ru> կայքում առկա տեղեկատվությունը,

3. ՀՀ ոստիկանության օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող համապատասխան ստորաբաժանումներից ստանալ ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի վերաբերյալ կազմված օպերատիվ հետախուզական գործում առկա ամբողջական տեղեկատվությունը, որը վարույթն իրականացնող մարմնին է ներկայացվում գաղտնազերծված վիճակում՝ տեղեկանքի տեսքով,

4. ՕՀԳ իրականացնող համապատասխան ստորաբաժանումների աշխատակիցներին հանձնարարել պարզել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումների հավաքատեղիների վայրերը, օպերատիվ հսկողության տակ պահել այդ վայրեր մուտք գործած անձանց,

5. հարցաքննել նախկին՝ կարգազուրկ արված «օրենքով գողերի», քրեական հեղինակությունների, «զոն նայողների», ովքեր կարող են տեղեկություններ հայտնել «գողական աշխարհում» ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի զբաղեցրած դիրքի, կապերի և գործի համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների վերաբերյալ,

6. հանձնարարել օպերատիվ հարցումների միջոցով պարզել և հարցաքննել

³ «Պռագոնն» իրենից ներկայացնում է նամակ, որն ուղարկվում է քրեական հեղինակությունների կամ «օրենքով գողերի» կողմից քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող անձանց և պարունակում է հրահանգներ, ցուցումներ կամ պահանջներ: Եղել են դեպքեր, երբ դատապարտյալների խցերում կատարված խուզարկությունների արդյունքում «պռագոնը» առգրավվել է քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից:

ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի հետ պատիժ կրող և պատիժը կրած անձանց, ովքեր համաձայնություն են տվել աջակցել քննությանը,

7. հարցաքննել ՀՀ ոստիկանության և քրեակատարողական ծառայության աշխատակիցներին, որոնք իրենց ծառայությամբ պայմանավորված երբևէ առնչություն են ունեցել ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի հետ և կարող են նրանց բնութագրող տվյալներ հայտնել վարույթն իրականացնող մարմնին,

8. ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնից ստանալ տեղեկատվություն ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձի դատվածությունների, նրանց վերաբերյալ քննված և կարճված գործերի, նախապատրաստված նյութերի վերաբերյալ, որից հետո արխիվներից պահանջել և ուսումնասիրել քրեական գործերը և նյութերը,

9. ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցառումներ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված, այդ թվում՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքը հայտնաբերելու և դրա վրա կալանք դնելու ուղղությամբ,

10. հանձնարարել ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության օպերատիվ աշխատակիցներին պարզել զորամասում քրեական հեղինակություն վայելող անձանց՝ այսպես կոչված «լավ տղաներին» (յախշիներին)՝ վերջիններիս կողմից հեղինակություն վայելող սպաներին, օպերատիվ հսկողության տակ պահել նրանց հիմնական հավաքատեղիներն՝ իրային պահեստները (камерка), որտեղ քրեական հեղինակությունները լուծում են տարբեր անձնական-կենցաղային հարցեր,

11. վեր հանել և ուսումնասիրել վերջին շրջանում ՀՀ քննչական կոմիտեի զինվորական քննչական գլխավոր վարչության և ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության ստորաբաժանումներում հրաման չկատարելու, պետին դիմադրելու կամ նրան զինվորական ծառայության պարտականությունները չկատարելուն կամ ոչ պատշաճ կատարելուն հարկադրելու, պետի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրանք կատարելու սպառնալիքի, ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրանք կատարելու սպառնալիքի, ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու, զինծառայողին վիրավորանք հասցնելու, անդամախեղելու, հիվանդության սիմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելու, զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելու, զինծառայողի կողմից մոլեխաղեր կազմակերպելու կամ դրանց մասնակցելու, զինծառայողի կողմից թմրամիջոց կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ ապօրինի գործածելու դեպքերի վերաբերյալ քննված քրեական գործերը, ինչպես նաև նախապատրաստված նյութերը, որոնցով մերժվել է քրեական գործի հարուցումը (կատարված ուսումնասիրությունները և վերլուծությունները հնարավորություն կտան որոշել զորամիավորումներում քրեական հեղինակություն վայելող, ինչպես նաև վերջիններիս գործողություններից տուժած անձանց շրջանակը և նրանց մշտապես պահել օպերատիվ տեսադաշտում):

Ինչպես իրավագիտորեն նշում են մի շարք դատավարագետներ⁴ քննչական գործողությունների կատարման հաջորդականությունը որոշում է վարույթն իրականացնող մարմինը՝ ելնելով ստեղծված քննչական իրավիճակից և դրանց կատարման տակտիկայի առանձնահատկություններից: Օրինակ՝ Ս. Ա. Շեյֆերն առանձնացնում է քննչական գործողությունների որոշ տեսակներ և ըստ փաստական տվյալների արտացոլման մեթոդի (հարցում և անմիջական դիտարկում)՝ դրանք բաժանում հետևյալ խմբերի.

1) *հարցման մեթոդով կատարվող քննչական գործողություններ*՝ հարցաքննություն, առերեսում,

2) *անմիջական դիտարկման մեթոդով կատարվող քննչական գործողություններ*՝ քննում, զննություն, ազդարկում, խուզարկություն, քննչական փորձարարություն,

3) *հարցման և դիտարկման մեթոդների զուգակցմամբ կատարվող քննչական գործողություններ*՝ ճանաչման ներկայացնել⁵:

Այսպիսով, որպես ըստ փաստական տվյալների արտացոլման մեթոդի՝ քննչական գործողություններից, ի թիվս այլնի, որպես գործով կարևոր նշանակություն ունեցող տեղեկատվության ստացման հիմնական աղբյուր, հարկ ենք համարում անդրադառնալ *խուզարկություններին և հարցաքննություններին*:

Հարցաքննություններին պետք է անմիջապես նախորդի միաժամանակյա խուզարկությունները քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հնարավոր անդամների բնակարաններում (այդ թվում՝ հավաքատեղիներում)՝ անձնական խուզարկության ենթարկելով նաև այնտեղ գտնվող անձանց:

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Վ. Գ. Ենգիբարյանը, խուզարկությանն իր բնույթով բարդ և աշխատատար քննչական գործողություն է, որի իրականացումը պահանջում է ուժերի և միջոցների առավելագույն կենտրոնացում: Խուզարկության՝ որպես քննչական գործողության, բովանդակության, ինչպես նաև քրեական գործի ընթացքում դրա ունեցած դերի ու նշանակության բացահայտման համար անհրաժեշտ է նախևառաջ այն տարրերել մյուս քննչական գործողություններից⁶:

Պետք է փաստել, որ խուզարկությանը բնորոշ խնդիրները տարաբնույթ են և կախված գործի հանգամանքներից՝ քննիչը խուզարկության միջոցով կարող է լուծել մի շարք խնդիրներ:

Անդրադառնալով մասնագիտական գրականության մեջ առկա մոտեցումներ-

⁴ Sնւ *Смирнов А.В., Калиновский К.Б.*, Уголовный процесс. СПб.: Питер, 2005, 272 с. – (Серия «Краткий курс») http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/krat_kurs/11-1.htm; *Батычко В.Т.*, Уголовный процесс, 2016, Под ред. Кобликова А.С., М., Уголовный процесс, Норма, 2002, с. 165; *Виноградова А.В.*, Использование специальных познаний на предварительном следствии в свете нового уголовно-процессуального закона «Законодательство», N 8, август 2002 г.

⁵ Sնւ *Шейфер С.А.*, Следственные действия. Система и процессуальная форма. М.: Юрлитинформ, 2001.

⁶ Մանրամասն տես *Ենգիբարյան Վ. Գ.*, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա, Կրիմինալիստիկական տակտիկա, Գիտագործնական ձեռնարկ, Երևան, 2018, էջ 251-279:

րին՝ ըստ դրանց խուզարկության կատարման հիմքերը բաժանվում են 2 խմբի՝

1. *խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքեր,*
2. *խուզարկություն կատարելու իրավական հիմքեր*⁷:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔԴՕ) 225-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթների վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտելու խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքերի բովանդակությունը:

Ըստ Վ. Գ. Ենգիբարյանի՝ խուզարկություն կատարելու հիմք է ապացույցների (ինչպես նաև ապացույցների և ՕՀՄ-ների արդյունքների) համակցությունը, որը թույլ է տալիս որոշակի վստահությամբ ենթադրել, որ՝

ա) որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ ու փաստաթղթեր (նաև հետախուզվող անձ, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձ կամ դիակ), որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար,

բ) դրանց որոնման և վերցնելու (հետախուզվող կամ հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձին ձերբակալելու) համար կարող է առաջանալ հարկադրանք կիրառելու անհրաժեշտություն:

Ակնհայտ է, որ *օրենսդիրը խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքը կապում է ոչ թե ապացույցների, այլ՝ որոշակի փաստական տվյալների (այդ թվում նաև ՕՀՄ-ների արդյունքների) առկայության հետ:*

Ուշագրավ է, որ օրենսդիրը մի դեպքում խուզարկություն կատարելու հիմք է դիտում «*որոշակի ենթադրություն անելու համար բավարար հիմքեր ունենալը*» (ՀՀ ՔԴՕ 225-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ մեկ այլ դեպքում՝ անձնական խուզարկություն կատարելու համար, «*բավարար հիմքերի առկայությունը*» (ՀՀ ՔԴՕ 229-րդ հոդվածի 1-ին մաս)⁸:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին, Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նազարյանի վերաբերյալ ԵՇԴ/0073/07/15 գործով որոշման 22-23 կետերում արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«22. (...) *խուզարկության կատարման փաստական հիմք կարող են հանդես գալ, որպես կանոն, քրեական գործի նյութերում առկա և որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի կամ անձի գտնվելու մասին տեղեկություններ պարունակող ապացույցները (կասկածյալի, մեղադրյալի, պուժողի, վկայի ցուցմունքներ և այլն): Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին՝ անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք ապացույցների նկատմամբ ստորադաս բնույթ ունեն, սակայն որոշ դեպքերում անփոխարինելի և եզակի տվյալներ կարող են պարունակել որոշակի բնակարանում*

⁷ Տե՛ս *Рыжаков А.П.*, Облык: основания и порядок производства, Изд-во «Феникс», Ростов-на-Дону, 2006, էջ 7:

⁸ Մանրամասն տե՛ս *Ենգիբարյան Վ. Գ.*, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա, Կրիմինալիստիկական տակտիկա, Գիտագործնական ձեռնարկ, Երևան, 2018, էջ 253-257:

գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաների կամ անձանց գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալները վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից անտեսելն անթույլատրելի է:

Միևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկություններով (մասնավորապես՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների և միջոցների կիրառումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված)) պայմանավորված՝ մի շարք դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմինը զրկված է գնահատելու օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված տվյալները: Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, այն կարող է հանդես գալ որպես խուզարկության կատարման ինքնուրույն հիմք: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը գնահատելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հաշվի առնի միջոցառման՝

- կոնկրետ տեսակին («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մաս) օրենքով առաջադրվող պահանջները: Այսպես, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների որոշակի տեսակների նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության պահանջ, ինչը դրանց օրինականության գործուն երաշխիք է: Այդպիսի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն են՝ ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը, ինչպես նաև արտաքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, եթե արտաքին դիտման արդյունքների ամրագրումն առանց տեխնիկական միջոցների օգտագործման հնարավոր չէ, և անձը (անձինք), որի (որոնց) նկատմամբ իրականացվում է արտաքին դիտումը, ողջամտորեն չէր (չէին) կարող ենթադրել դրա անցկացման հնարավորության մասին,

- արդյունքների ամրագրման եղանակը (օրինակ, տեխնիկական միջոցների կիրառման առկայությունը),

- աղբյուրի՝ օրենքով սահմանված կարգով բացահայտման հանգամանքը և այլն:

Իսկ այն դեպքում, երբ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալի գնահատումն անհնար է, այն ինքնին խուզարկության հիմք չի կարող հանդիսանալ, սակայն այլ տվյալների (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրության) հետ համակցությամբ կարող է հաշվի առնվել խուզարկության կատարման ան-

հրաժեշտության հարցը լուծելիս, հարկապես քննության վաղ փուլերում, երբ համապատասխան ապացույցներ դեռ ձեռք չեն բերվել:

23. Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խուզարկության կատարման փաստական հիմք են **«բավարար տվյալները»**: Այլ խոսքով՝ տվյալների առկայությունն ինքնին խուզարկության կատարման փաստական հիմք չէ, քանի դեռ չի համապատասխանում բավարարության վերաբերյալ պահանջին: Տվյալների՝ բավարարության տեսանկյունից գնահատումը պետք է հանգեցնի այն ողջամիտ եզրահանգման, որ խուզարկության կատարման արդյունքում կարող են ձեռք բերվել փնտրվող առարկաները: Ընդ որում, օրենսդրորեն նախատեսված չէ տվյալների համակցության վերաբերյալ պահանջ: Այլ խոսքով՝ տվյալների բավարարության վերաբերյալ պահանջը որակական բնույթ է կրում. խուզարկության կատարման արդյունքում փնտրվող առարկաների հայտնաբերման հավանականության մասին եզրահանգումը կարող է հիմնված լինել ինչպես մեկ վերաբերելի և արժանահավատ տվյալի, այնպես էլ՝ տվյալների համակցության վրա»⁹:

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք նշել, որ խուզարկություն կատարելու մասին որոշում ընդունելու (միջնորդություն ներկայացնելու) համար օրենսդիրը չի պահանջում, որպեսզի քննիչն ունենա հավաստի տեղեկություններ գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի գտնվելու վայրի վերաբերյալ: Նման որոշում ընդունելու համար բավարար է ապացույցների (ինչպես նաև ապացույցների և ՕՀՄ-ների իրականացման արդյունքների) համակցության վրա հիմնված ենթադրությունը, որ տվյալ առարկան կարող է գտնվել որոշակի վայրում:

Ինչ վերաբերում է խուզարկության իրավական հիմքերին, ապա պետք է նշել, որ այդպիսիք են վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից կայացված ակտերը, որոնք հիման վրա կատարվում է խուզարկություն:

Խուզարկության արդյունավետ իրականացման համար ընդհանրապես, իսկ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով մասնավորապես՝ կարևոր նշանակություն ունեն խուզարկության հանկարծակիությունն ապահովող տակտիկական հնարքները, որոնք հնարավորություն են տալիս ժամանակին և նվազագույն ուժեր վատնելով ապահովել ցանկալի արդյունք¹⁰:

Մինչև խուզարկություն կատարելը, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հանձնարարի ՕՀԳ մարմինների աշխատակիցներին ուսումնասիրել խուզարկության կատարման վայրը, հսկողություն սահմանել բնակարանի պատուհանների և մյուս մուտքերի նկատմամբ: Ցանկալի է մինչև խուզարկություն սկսելը հրավիրված լինեն նաև ընթերակաները, ովքեր այլ տեղանքի բնակիչներ կլինեն, ինչը կբացառի քննչական գործողության կատարման ձգձգումը, քանզի քրեական հեղինակություն վայելող անձանց հարևանությամբ բնակվող անձինք հնա-

⁹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Լաջարյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0073/07/15 որոշումը:

¹⁰ Մանրամասն տե՛ս *Ենգիբարյան Վ. Գ.*, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա, Կրիմինալիստիկական տակտիկա, Գիտագործնական ձեռնարկ, Երևան, 2018, էջ 312:

րավոր է հրաժարվեն որպես ընթերականեր ներկա գտնվել քննչական գործողության կատարմանը:

Անհրաժեշտ է ընտրել խուզարկության կատարման առավելագույն հարմար ժամանակահատվածը, աննկատ մոտենալ խուզարկության կատարման վայրին, քննչական խմբի անդամների կողմից միաժամանակ մի քանի խուզարկություններ կատարելու դեպքում՝ համաձայնեցնել խմբի անդամների գործողությունները և միաժամանակ սկսել խուզարկությունները:

Այն դեպքերում, երբ մինչև խուզարկություն կատարելը, ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձանց հեռախոսային խոսակցությունները գտնվում են վերահսկողության տակ, կարծում ենք, նպատակահարմար չէ առգրավել բջջային հեռախոսները, և խուզարկությունը կարող է պրովոկացիա հանդիսանալ քննության համար հետաքրքրություն ներկայացնող լրացուցիչ տեղեկություններ ստանալու համար: Միաժամանակ, չպետք է բացառել նաև բջջային հեռախոսներ առգրավելու դեպքում նոր փաստական տվյալների ստացման հնարավորությունը: Հետևաբար, յուրաքանչյուր դեպքում քննիչն ինքը պետք է կողմնորոշվի՝ ելնելով ստեղծված իրավիճակից և գործում առկա փաստական տվյալներից: Խուզարկությունները շատ մանրակրկիտ պետք է իրականացվեն, առաջին հայացքից կարևորություն չներկայացնող իրերը, փաստաթղթերը, կարող են քննության համար կարևոր ապացուցողական նշանակություն ունենալ: Անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել խուզարկվողի կյանքի տարբեր իրադարձությունների վերաբերյալ լուսանկարների, տեսաերիզների առկայությանը, առգրավել էլեկտրոնային տեղեկատվություն պարունակող բոլոր կրիչները, համակարգիչները:

Քննարկվող հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով հաջորդ կարևոր տեղեկատվություն ստանալու աղբյուրը դա ճիշտ և գրագետ իրականացված *հարցաքննություններն* են: Ըստ Վ. Գ. Ենգիբարյանի՝ կրիմինալիստիկական տեսանկյունից հարցաքննությունն իրենից ներկայացնում է ապացուցողական և կողմնորոշիչ տեղեկատվության հավաքման գործընթաց, որը հարցաքննող սուբյեկտն իրականացնում է երկխոսության ձևով՝ վերբել և ոչ վերբել հաղորդակցման միջոցով:

Քննչական գործողություններն ընդհանրապես, և հարցաքննությունը մասնավորապես, բնութագրվում են քննիչի ակտիվ դերով, ով, որպես կանոն, դրանք իրականացնում է անձամբ: Հարցաքննությունը կապված է քննիչի ակտիվ իմացաբանական գործունեության հետ, ով իր առաջ խնդիր է դնում ստանալ գործի համար նշանակություն ունեցող ցուցմունք և քննչական գործողության ժամանակ անմիջապես միջոցներ է ձեռնարկում դրանց արժանահավատությունը, լրիվությունը և օբյեկտիվությունը ստուգելու և գնահատելու համար¹¹:

Անդրադառնալով հարցաքննության տակտիկային, քրեագետներն առանձնացնում են դրա կազմակերպչական, հոգեբանական-բարոյական տեսանկյուն-

¹¹ Մանրամասն տես *Ենգիբարյան Վ. Գ.*, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա, Կրիմինալիստիկական տակտիկա, Գիտագործնական ձեռնարկ, Երևան, 2018, էջ 462:

ներն ու տակտիկական հնարքները¹²:

Հարցաքննությունն ունի ոչ միայն ինքնուրույն քրեադատավարական նշանակություն, այլ նաև նախապայմաններ է ստեղծում հետագա որոշակի քննչական գործողությունների կատարման համար՝ առերեսում, ճանաչման ներկայացնել, խուզարկություններ, առգրավումներ և այլն: Այս քննչական գործողության ճիշտ իրականացումը վարույթն իրականացնող մարմնից պահանջում է ոչ միայն մասնագիտական բարձր պատրաստվածություն, այլ նաև պրակտիկ փորձ, հարցաքննվողի հոգեբանական առանձնահատկությունների իմացություն և ստեղծագործական մոտեցում: Ստացված ցուցմունքների լրիվությունը և ճշմարտացիությունն առավելապես պայմանավորված են հարցաքննություն կատարող քննիչի հմտություններով: Հարցաքննության հմուտ իրականացումը և արդյունքների ճիշտ ամրագրումը հանդիսանում է գործի հաջող քննության կարևոր նախապայմաններից մեկը:

Քննիչը պետք է տիրապետի նաև հարցաքննությունների տեսակների դասակարգման այլ չափանիշների ևս և ինչպես առաջարկվում է մասնագիտական գրականության մեջ, առաջնորդվի կոնկրետ իրավիճակին համապատասխան ստորև նշված դասակարգման չափանիշներով՝

1. ըստ մասնակիցների՝ հարցաքննության պարտադիր և ֆակուլտատիվ մասնակիցներով,
2. ըստ քննչական իրադրության՝ կոնֆլիկտային և ոչ կոնֆլիկտային հարցաքննություն,
3. ըստ պարզաբանման ենթակա տեղեկատվության ծավալի՝ առաջնային, լրացուցիչ և կրկնակի¹³:

Այսպիսով, որքան որակյալ է հարցաքննությունը, որքան խորությամբ են ստուգվում, գնահատվում և օգտագործվում ցուցմունքները, այնքան մեծանում է հանցագործությունն արագ և լրիվ բացահայտելու հավանականությունը:

Շատ կարևոր նշանակություն ունի անսպասելիության տարրի կիրառումը՝ հարցաքննությունները խուզարկությունից անմիջապես հետո իրականացնելը, որպեսզի ենթադրյալ հանցագործություն կատարած անձինք հնարավորություն չունենան ձեռք բերելու պայմանավորվածություններ:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների, վկաների, տուժողների հարցաքննության ընթացքում նպատակահարմար է դրանք տեսագրել և ձայնագրել: Դրանց կիրառումն առավել նպատակահարմար է, հատկապես այն անձանց հարցաքննությունների դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ վերջիններս հետագայում կարող են հրաժարվել իրենց տված ցուցմունքներից:

Հարցաքննությունների ընթացքում կարծում ենք քննիչի կողմից առավել նպատակահարմար է կիրառել մի շարք տակտիկական հնարքներ, մասնավորապես՝

¹² Տե՛ս *Белкин А.П.*, Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: НОРМА, 2005, с. 463.

¹³ Տե՛ս *Криминалистика. 3-е изд., перераб. и доп. Под ред. Н.П. Яблокова.* М.: Юристь, 2005, с. 486.

- անսպասելիության տարրի կիրառումը,
- առկա ապացույցները ներկայացնելու հաջորդականությունը,
- տրամաբանական և հոգեբանական ազդեցության մեթոդների կիրառումը՝ ցուցմունքներում առկա հակասությունների օգտագործմամբ,
- հարցաքննվողի մոտ հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քննիչի լրիվ տեղեկացվածության տպավորության ստեղծումը,
- պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքների պարզաբանումը, խմբերի անդամների միջև կոնֆլիկտների ստեղծումը և այլն:

Անհրաժեշտ է նախապես մշակել հարցաքննությունների որոշակի պլան, որում պետք է առանձնացնել հարցաքննվողներին առաջադրվող հարցերը և դրանց հերթականությունը: Հարցերը պետք է այնպես մշակված լինեն, որպեսզի հարցաքննվողը չկռահի, թե ինչ է իրենից ցանկանում պարզել քննիչը: Վարույթն իրականացնող մարմինն հետաքրքրող կարևոր հարցերը պետք է այլ հարցերի համատեքստում «քողարկված» ձևով տրվեն հարցաքննվողին: Միաժամանակյա հարցաքննությունների իրականացման ժամանակ նպատակահարմար է, որպեսզի քննչական խմբի անդամները զուգահեռ փոխանակվեն ստացված տեղեկատվությամբ, ինչը կօգնի լրացուցիչ հարցեր ուղղել հարցաքննվողներին. թե որ անձանց միջև է հնարավոր իրականացնել առերեսում, ումից ստանալ ծագած հարցերի պատասխանները, ինչպիսի իրեղեն ապացույցներ, փորձաքննության նյութեր և այլ տվյալներ են օգտագործվելու և այլն:

Քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց ձերբակալելով, ինչպես նաև կասկածյալի դատավարական կարգավիճակի ձևակերպմամբ գործի իրադրությունն ամբողջապես կամ մասնակիորեն փոփոխվում է:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների հարցաքննությունը խմբի յուրաքանչյուր անդամի դերի վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու կարևորագույն աղբյուրներից է:

Ճշմարիտ ցուցմունքներ ստանալու համար կարևոր նշանակություն ունեն տակտիկական այն հնարքներն ու համակցությունները (կոմբինացիաները), որոնք գրականության մեջ հայտնի են որպես «քննչական խորամանկություններ», «հոգեբանական թակարդներ» և թույլ են տալիս քննիչին ցուցմունքների «սովորական արձանագրողից» դառնալ հարցաքննության ակտիվ մասնակից:

Որպես կանոն, տակտիկական համակցությունները փոխվում են կոնֆլիկտային իրավիճակի ընթացքում սուր մրցակցությամբ և կարող են բաղկացած լինել դատավարական գործողությունների համակարգից, ՕՀԳ-ից և հոգեբանական հնարքներից, որոնք ուղղված են հարցաքննվողի սուտը բացահայտելուն: Չնայած դատավարական սահմանված ընթացակարգի բացակայությանը, կարծում ենք, որ խորհրդատվական կարգով աջակցություն ստանալու համար վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է հարցաքննության ընթացքի վերաբերյալ քողարկված ձևով տեղեկություններ տրամադրել հոգեբան-փորձագետի, ով հարցաքննվողի տեսողական դիտարկումից դուրս օնլայն ռեժիմով կարող է հետևել հարցաքննության ընթացքին և խորհուրդներ տալ քննիչին հարցաքննվո-

ղի հոգեբանական պատկերի վերաբերյալ:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների հարցաքննության ընթացքում արդյունավետ են նաև այնպիսի հնարքները, ինչպիսիք են լեզվի սայթաքումները, մարտահրավերները, անսպասելիության գործոնը, հարցաքննության պարտադրված տեմպը, խաչաձև հարցաքննությունը կամ երկու անձանց հարցաքննությունը, հարցաքննության դանդաղեցված տեմպը, իներցիան, լարվածության ստեղծումը, լարվածության դադարեցումը, տեղեկատվական պակասը, ստի կանխումը, հաջորդականությունը, քննիչի իրազեկվածության վերաբերյալ կեղծ տպավորության ստեղծումը, հարցաքննվողի կողմից իրավիճակի սխալ գնահատման պայմանների ստեղծումը և այլն:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակիցներին, ինչպես նաև «գողական աշխարհում» նրանց զբաղեցրած դիրքը բացահայտելու համար առանձնահատուկ կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում խմբավորման մասնակիցների ցուցմունքները՝ այն դեպքում, եթե այլ քննչական գործողությունների կատարմամբ որոշակի հանգամանքներ հնարավոր չէ հաստատել:

Այդպիսի ցուցմունքներ ստանալու նպատակով անհրաժեշտ է կատարել «ընդդիմադիր կողմերի ուժերի և միջոցների բաժանում»: Անհրաժեշտ է խախտել խմբավորման մասնակիցների կողմից նախապես համաձայնեցված ցուցմունքները: Հանցավոր խմբավորումն ուժեղ է մինչ նրա անդամներից մեկի ձերբակալումը: Այնուհետև նման ուժը վերափոխվում է թուլության: Նրանցից յուրաքանչյուրը վախի զգացում է ապրում պատիժ կրելու իրական հնարավորության համար:

Կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ հայտնի «կոնֆլիկտի բռնկումը»¹⁴ հնարավորություն է ընձեռում «խախտել» հանցավոր խմբի անդամների միջև հարաբերությունները և կազմակերպված խմբերի կողմից համաձայնեցված գործողությունները: Այն դեպքում, երբ հանցավոր խմբավորման մասնակիցների միջև չի ձևավորվել կոնֆլիկտային իրավիճակ, քննությունը բավականին բարդ ընթացք է ստանում: Կարծում ենք, որ քննիչը պետք է տիրապետի տիրող իրավիճակին և քննչական գործողությունների միջոցով իրեն ցանկալի ուղղություն տա քննությանը, այդ թվում՝ մասնակիցների փոխհարաբերություններին:

Գոյություն ունեցող կոնֆլիկտային իրավիճակներն օգտագործելուն կամ դրանք սրելուն, անկայունության, կասկածամտության առաջացմանն ուղղված տակտիկական հնարքները հիմնված են ներխմբային սոցիալ-հոգեբանական օրինաչափությունների օգտագործման վրա:

Վարույթն իրականացնող մարմինը, համադրելով ՕՀԳ միջոցառումների արդյունքում ստացված տվյալները, քննչական գործողությունների արդյունքները, պետք է վերլուծության ենթարկի և մանրակրկիտ ուսումնասիրի քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կառուցվածքը, միջանձնային հարաբերությունները, բացահայտի քողարկված կոնֆլիկտները և հակասությունները: Յուրաքանչյուր

¹⁴ Сѣѡ Криминалистика. 3-е изд., перераб. и доп. Под ред. Н.П. Яблокова. М., Юрист, 2005, с. 486, Савельева М.В., Смушкин А.Б., Следственные действия. Учебник для магистров. М., ЮРАЙТ, 2005, с. 216, 164-165.

մասնակցի՝ հանցավոր խմբավորում ներգրավվելու վերաբերյալ վարկածների նպատակաուղղված ստուգման համար քննիչին կարող է օգնել ոչ միայն տարբեր հնարքների կիրառումը, այլ նաև այդ անձանց բնավորության գծերի և անհատական որակների ուսումնասիրությունը: Խմբում ներգրավված անձինք միշտ չէ, որ ունենում են արտահայտված հանցավոր կողմնորոշում, սակայն անզորության, երբեմն ցածր մտավոր կարողության և անփորձության պատճառով չեն կարող հակազդել խմբի կազմակերպչի ճնշմանը: Ի տարբերություն կամավոր խմբի անդամ դարձած անձանց, վերջիններս առավել հակված են ճշմարիտ ցուցմունքներ տալ ոչ միայն իրենց հանցավոր գործունեության, այլ նաև՝ մասնակիցների գործողությունների վերաբերյալ:

Հոգեբանական վերլուծությունը թույլ կտա բացահայտել հանցավոր խմբավորման յուրաքանչյուր մասնակցի աստիճանակարգային կախվածությունը, հաստատել բոլոր մասնակիցների միջև առկա գործառույթներն ու կապը, և ամենակարևորը՝ բացահայտել խմբի թույլ օղակները:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների մեղքը բացահայտելու և ապացուցելու համար կարևոր նշանակություն ունի առերեսումների կատարումը: Խմբի կողմից կատարված հանցագործության մասնակիցների, վկաների և տուժողների միջև առերեսումների կատարումը, որպես կանոն, իրենից բարդություն չի ներկայացնում և կարող է իրականացվել քննության ցանկացած փուլում:

Ինչ վերաբերում է խմբավորման մասնակիցների միջև առերեսումների կատարմանը, ապա դրա նպատակահարմարության հարցը որոշելիս պետք է հաշվի առնել ճշմարիտ ցուցմունք տվող անձի նկատմամբ անցանկալի հոգեբանական ազդեցության հնարավորությունն առավել ուժեղ բնավորություն ունեցող այլ անձի կողմից: Մինչև առերեսում կատարելու վերաբերյալ որոշում ընդունելը, քննիչը պետք է համոզված լինի դրա դրական արդյունքի հարցում, հակառակ դեպքում պետք է հետաձգի դրա կատարումը կամ հրաժարվի դրանից, քանի որ հավանական է մասնակիցների դավադրություն, ինչն իր հերթին քննության համար կարող է ունենալ ավելի ծանր հետևանքներ, քան նրանց ցուցմունքներում առկա էական հակասությունները: Այս հարցում նույնպես իրավիճակը ճիշտ գնահատելու համար քննիչը պետք է մանրամասն ուսումնասիրի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները, որոնց միջոցով լուծվող հիմնական խնդիրներից է առերեսման հավանական մասնակիցների մտադրությունների բացահայտումը:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակիցների միջև առերեսումը նպատակահարմար չէ կատարել քննության սկզբնական փուլի ընթացքում, և հատկապես այն դեպքերում, երբ հանցանշաններ պարունակող ցուցմունքի արժանահավատությունը չի հաստատվում այլ ապացույցներով: Պետք է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող (օրենքով գող կամ քրեական հեղինակություն) անձանց և խմբավորման մյուս անդամների միջև առերեսմանը: Նման կարգավիճակ ունեցող անձինք շատ դեպքերում առերեսումն օգտագործում են և իրենց

համար նպաստավոր ցուցմունքները հաստատում են մասնակիցների կողմից:

Քննչական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ հանցավոր խմբավորումների մասնակիցները համաձայնվում են աջակցել քննությանը և խոստովանական ցուցմունքներ տալ միայն այն ժամանակ, երբ հանցավոր խմբավորման ղեկավարները գտնվում են արգելանքի տակ և հանցավոր խմբավորման մասնակիցները ներքին համոզում ունեն վերջիններիս քրեական պատասխանատվության և պատժի կրման անխուսափելիության վերաբերյալ: Հետևաբար, վարույթն իրականացնող մարմինը գործի քննությունն այնպես պետք է կազմակերպի, որ հանցավոր խմբավորման մասնակիցների մոտ ձևավորվի նման ներքին համոզում:

Ցանկալի է, որպեսզի մինչև առերեսում իրականացնելը քննիչը հոգեբանական աշխատանքներ իրականացնի խոստովանական ցուցմունքներ տվող մասնակցի հետ, հարկ եղած դեպքում պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկի վերջինիս, ինչպես նաև նրա ընտանիքի անդամի, մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի նկատմամբ:

Տակտիկական հնարքների կիրառման արդյունավետությունը պայմանավորված է քննիչի դատավարական և տակտիկական սկզբունքներից, որոնցից առավել մեծ նշանակություն ունեն երաշխավորված արդյունքի սկզբունքը՝ քննիչը պետք է գործի անընդհատ և կիրառի հարցաքննության և առերեսման համար առավել հարմար տակտիկական հնարքներ, ինչպես նաև քննիչը պետք է միշտ ենթադրի հարցաքննվողի դատողությունների շղթան, իր գործողությունները ծրագրի նրանց վարքի փոփոխմանը զուգընթաց:

Պետք է նշել, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումների կողմից կատարված հանցագործությունների քննության ընթացքում ճանաչման ներկայացնելը հանցավոր գործունեության և յուրաքանչյուր մասնակցի մեղքի հստակեցման, որոշակի անձանց մասնակցության վերաբերյալ կարևորագույն ապացույց ստանալու միջոց է: Այդ կապակցությամբ, հանցավոր խմբավորումների կողմից կատարված հանցագործությունների քննության ընթացքում մեծ նշանակություն ունի՝ ճանաչման ներկայացման ընտրված ճիշտ պահը:

Դա պայմանավորված է նրանով, որ հանցավոր խմբավորումների՝ մի քանի անգամ դատապարտված, հատկապես դրանում առաջնորդի դեր զբաղեցնող անդամները, որոնք իրենց համարում են անխցելի, ազատության մեջ գտնվող հանցակիցների հետ ունենում են շփում, կարող են խաթարել ճանաչման գործընթացը սադրիչ բացականչություններ կամ սպառնալիքներ հնչեցնելով և այլն: Քննիչի խնդիրը նման իրավիճակների զարգացումը կանխելն է:

Քննարկվող հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի քննության ընթացքում երբեմն կարող են առաջանալ բազմաթիվ անձանց ճանաչման ներկայացնելու անհրաժեշտություն, հատկապես, երբ ոչ քննչական, և ոչ օպերատիվ եղանակով հնարավոր չէ նվազեցնել այն անձանց շրջանակը, որում հնարավոր է, որ ընդգրկված լինի ենթադրյալ հանցագործը: Հարկ է նկատել, որ ճանաչման ներկայացնելու վերաբերյալ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ին, Արման Սելյանի Սարգսյանի վերաբերյալ ԵՔԲԴ/0295/01/08 գործով

որոշմամբ¹⁵, ի թիվս այլնի, արձանագրել է, որ անձին ճանաչման ներկայացնելու քննչական գործողությունները դասվում են այն դատավարական գործողությունների շարքին, որոնք իրենց բնույթով կրկնակի կատարման հնարավորություն չեն ընձեռում: Ուստի, ճանաչողի անվտանգությունն ապահովելու նպատակով անձին ճանաչման ներկայացնելը, մեր կարծիքով, քննիչի որոշմամբ պետք է իրականացվի ճանաչողի տեսողական ընկալումից դուրս, որն իրականացնելու համար ՀՀ քննչական կոմիտեում առկա է համապատասխան կահավորմամբ ճանաչման սենյակ: Հակառակ դեպքում ճանաչման ներկայացնելը կարող է ճանաչող վկայի (տուժողի) և նրա հարազատների համար մի շարք անցանկալի հետևանքներ առաջացնել՝ քրեական գործի քննությանն աջակցելու հանգամանքով պայմանավորված: Վախենալով իրական սպառնալիքներից՝ վկաները (տուժողները) կարող են հրաժարվել ճանաչման գործընթացին իրենց մասնակցությունից կամ մատնացույց չանել ճանաչվողին: Հետևաբար, կարծում ենք, որ քննիչը ճանաչող անձի անվտանգության նկատառումներից ելնելով, պետք է վերջինիս նկատմամբ պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին որոշում կայացնի և քղարկի ճանաչողի անձնական տվյալները, որոնք չպետք է նշված լինեն ոչ որոշման և ոչ էլ արձանագրության մեջ: Անձնական տվյալները նման դեպքերում կարող են լրացվել առանձին քարտով, որը չի կցվի քրեական գործին, այլ կապահպանվի քննիչի մոտ մինչև նախաքննության ավարտը և քրեական գործի հետ կնիքված ծրարով կուղարկվի դատարան:

Քննարկվող հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով քննություն կատարելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնի գույքային հարցերի շրջանակին, մասնավորապես՝ *հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքը հայտնաբերելուն և դրանց վրա կալանք դնելուն*: Նկատի ունենալով, այն հանգամանքը, որ անհապաղ գույքի վրա կալանք դնելը կատարվում է քննության այն փուլում, երբ անձը ձեռք է բերում կասկածյալի կամ մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ, հակառակ պարագայում գույքի վրա կալանք չի կարող դրվել, ուստի ցանկալի է, որպեսզի վարույթն իրականացնող մարմինը ձեռնամուխ լինի հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքի որոնողական աշխատանքներն իրականացնել մինչև ենթադրյալ հանցանք կատարած անձանց կասկածյալի կամ մեղադրյալ դատավարական կարգավիճակ տալը:

Վերը նշվածը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գույքի վրա կալանք դնելու հիմքերի առկայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ցուցաբերել որոշակի հապճեպություն, քանի որ առաջանալու է մրցավազքային իրավիճակ, այն է. արդյոք ավելի շուտ գույքի վրա կդրվի կալանքը, թե՛ այն կթաքցվի, կփչացվի կամ կսպառվի:

Նկատի ունենալով, որ վարույթն իրականացնող մարմինը քննարկվող հան-

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ի Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ թիվ ԵՔՐԴ/00295/01/08 որոշումը:
<http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=criminal>

ցագործությունների դեպքերի վերաբերյալ գործով նախաքննություն իրականացնելիս հիմնական դեպքերում կարող է բավարար հիմքեր ունենալ ենթադրելու, որ մի շարք գործարքներով պատասխանատու անձինք նպատակ են ունեցել գումարներ ձեռք բերել, թաքցնել կամ խեղաթյուրել ձեռք բերված գումարի ծագումը և օրինականացնել այն, ուստի հիմք ընդունելով «Փողերի լվացման և ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթները, կարող է հարցում ուղարկել ՀՀ կենտրոնական բանկի ֆինանսական դիտարկումների կենտրոն և տեղեկություններ ստանալ վերջիններիս և նրանց մերձավոր շրջապատում գտնվող անձանց և փոխկապակցված ընկերությունների անվամբ ՀՀ-ում գործող առևտրային բանկերում բացված հաշվեհամարներ առկայության, դրանց մնացորդի, ամբողջական շարժի, ինչպես նաև՝ բանկային պահատեղիների առկայության վերաբերյալ: Տեղեկատվության ստացումը կապահովի ճիշտ պլանավորել գործի քննությունը և կբարձրացնի քննության արդյունավետությունը:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի քրեակատարողական հիմնարկում դրամական միջոցների («օբյեկտ») հավաքագրման կազմակերպումը: Համաձայն օպերատիվ տվյալների՝ ներկայումս քրեակատարողական հիմնարկներում դրամական միջոցների հավաքագրումը կատարվում է ոչ կանխիկ՝ փոխանցումների եղանակով: Այդ նպատակով դատապարտյալներն օգտվում են «Իդրամ» և նմանատիպ այլ վճարային համակարգերից: Ուստի, անհրաժեշտ է գործի դնել բոլոր հնարավոր օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները՝ պարզելու նշված վճարային համակարգերի հաշվեհամարները և դրանցով իրականացվող գումարային շարժերը:

Հատկանշական է, որ 2020 թվականի ապրիլի 16-ին ՀՀ ազգային ժողովի կողմից ընդունված «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ թիվ 240-Ն օրենքի համաձայն՝ *ապօրինի ծագում ունեցող գույք է համարվում՝* գույք, այդ թվում՝ մեկ միավոր գույք, մի քանի միավոր գույք կամ մեկ միավոր գույքի բաժին, որի ձեռքբերումը սույն օրենքով նախատեսված կարգով չի հիմնավորվում օրինական եկամուտներով՝ անկախ սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց առաջ կամ հետո ձեռք բերված լինելու հանգամանքից, ինչպես նաև այդպիսի գույքի օգտագործումից ստացվածը (պտուղները, արտադրանքը, եկամուտները):

Միաժամանակ, այս տեսակ հանցագործությունների քննության ժամանակ կարող են կատարվել նաև այլ քննչական գործողություններ՝ ելնելով գործով ձեռք բերված փաստական տվյալներից:

Ժամանակակից հանցավորության, հատկապես՝ դրա կազմակերպված ձևերի դեմ պայքարի պրակտիկական ցույց է տալիս, որ զուտ քրեադատավարական և կրիմինալիստիկական մեթոդներով ու միջոցներով այդ պայքարի արդյունավետությունը ցածր է, ինչի պայմաններում մեծանում է հանցավորության դեմ պայքարում գաղտի գործողությունների՝ ՕՀԳ-ների սոցիալական դերը ու նշանակությունը: Պատահական չէ, որ հետխորհրդային մի շարք երկրներ (օրինակ՝ Վրաստան, Ուկրաինա, Ղազախստան) օրենսդրորեն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներին տվել են գաղտնի (հատուկ) քննչական գործողություններ:

րի կարգավիճակ՝ դրանց կատարման կարգը սահմանելով քրեադատավարական օրենքներում¹⁶:

Քրեական դատավարությունում այդ միջոցառումներին ապացուցողական գործողությունների կարգավիճակ տալը հիմնավորվում է նրանով, որ դրանք ուղղված են ապացուցման առարկա հանդիսացող հանգամանքների պարզաբանմանը, դատավարական նշանակություն ունեցող տեղեկությունների ստացմանը: Այլ կերպ ասած՝ ապացուցողական գաղտնի գործողությունները կոչված են լուծելու քրեական դատավարության խնդիրները:

Ապացուցողական գաղտնի գործողությունները կրում են հստակ արտահայտված հետախուզական-որոնողական բնույթ, ինչը նախնառաջ պայմանավորված է հանցավոր գործունեության և այն իրականացնող անձանց մասին քողարկված բնույթ կրող տեղեկությունների գաղտնի ստացման անհրաժեշտությամբ:

Ապացուցողական գաղտնի գործողությունների հետախուզական-որոնողական բնույթի մասին է վկայում նաև ՕՀԳ այնպիսի սկզբունքների առկայությունը, ինչպիսիք են՝ գործունեության բացահայտ և գաղտնի մեթոդների ու միջոցների համակցությունը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնասպահությունը (կոնսպիրացիան):

Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով և ընդհանրապես նմանօրինակ գործերով գաղտնիությունը կանխորոշում է ապացուցողական գաղտնի գործողությունների ոչ ակնհայտությունը, թաքնված բնույթը, ինչպես նաև անձանցից (նրանց կապերից), որոնց նկատմամբ դրանք անցկացվում են, այնպես էլ՝ շրջապատից: Այդպիսի իրավիճակը թույլ է տալիս չեզոքացնելու հնարավոր հանցավոր հակազդեցությունը, ապահովել ապացուցողական գաղտնի գործողությունների արդյունավետությունը, դրանց մասնակից անձանց անվտանգությունը:

Ապացուցողական գաղտնի գործողությունների (օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները) և քննչական գործողությունների ընդհանրությունն այն է, որ դրանք գիտական ճանաչման ինքնուրույն ուղղություններ են՝ իրենց բնորոշ գործիքակազմով: Օբյեկտիվ իրականության այս երկու տարատեսակները հետապնդում են համանման նպատակ, այն է՝ պարզել նախկինում տեղի ունեցած իրադարձության (տվյալ դեպքում հանցագործության) հանգամանքները:

Այսպիսով, քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով քննության ժամանակ առաջացած քննչական և օպերատիվ-հետախուզական խնդիրների լուծման համար պետք է գործի դրվեն քննչական գործողությունների, ՕՀՄ-ների և տակտիկական օպերացիաների ամբողջ համալիրը:

¹⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, հեղ. խումբ. գիտ. խմբ. Ա. Նամբարյան, Եր.: Տիգրան Մեծ, 2016, էջ 312-313:

Annotation. The article presents the features of the organization and implementation of investigation-search operations and investigative actions in criminal cases on criminal activities of persons related to the criminal subculture.

Based on the current investigative situation and the peculiarities of the tactics of their implementation, proposals are presented regarding the choice and correct planning of the sequence of tactical tricks of a separate investigative action.

Аннотация. В статье представлены особенности организации и осуществления оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий по уголовным делам, касающимся преступной деятельности лиц, имеющих отношение к криминальной субкультуре. Исходя из сложившейся следственной ситуации и особенностей тактики осуществления следственных действий, мы представили предложения относительно выбора и правильного планирования и очередности тактических уловок отдельного следственного действия.

Բանալի բառեր - Քրեական ենթամշակույթ, հանցավոր գործունեություն, «օրենքով գող», քննության պլանավորում, քննչական գործողություններ:

Keywords: Criminal subculture, criminal activity, “Thief in law”, investigation planning, investigative actions.

Ключевые слова: Криминальная субкультура, преступная деятельность, «вор в законе», планирование расследования, следственные действия.

Ա. Գասպարյան - Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության պետի տեղակալ, էլ. հասցե՝ anush.gasparyan85@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 14.05.2021թ., տրվել է գրախոսության 14.05.2021թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 00.00.2021թ.:

ԵԿԴ/2357/02/17

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի մարտի 19-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Օվսաննա Մեսրոբյանի Վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 03.07.2019 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի «Կոնվերս բանկ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) ընդդեմ Քրիստինե Տոնոյանի և Օվսաննա Մեսրոբյանի՝ գումար բռնագանձելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել 85.784 ԱՄՆ դոլար՝ որպես պարտքի գումար, և 68.000 ՀՀ դրամ՝ որպես նախապես վճարված պետական տուրքի գումար, ինչպես նաև՝ սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պայմանագրով վարկի մնացորդի գումարը՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարը, վերադարձնելու օրը հաշվարկել և վերջիններից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված տարեկան տոկոսադրույքը՝ ԿԲՀՏ+5.5% տոկոսի չափով, իսկ սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պարտավորության փաստացի կատարման օրը հաշվարկել և Քրիստինե Տոնոյանից ու Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված տույժերի գումարը՝ հաշվարկված վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ռ. Ներսիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 17.05.2018 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է: Վճռվել է՝ Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ Բանկի բռնագանձել՝ 85.784 ԱՄՆ դոլարին՝ բռնագանձման պահին համարժեք, ՀՀ դրամ՝ որպես պարտքի գումար, սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պայմանագրով վարկի մնացորդի գումարը՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարին բռնագանձման պահին համարժեք ՀՀ դրամը, Բանկին վերադարձնելու օրը, պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված հաշվեգրվող տարեկան տոկոսադրույքը՝ $4P < S + 5.5\%$ տոկոսի չափով, սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պարտավորության փաստացի կատարման օրը պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված հաշվեգրվող տույժերի գումարը՝ հաշվարկված վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10 ԱՄՆ դոլարին՝ բռնագանձման պահին համարժեք ՀՀ դրամի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով, ինչպես նաև՝ 68.000 ՀՀ դրամ՝ որպես նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

Դատարանի 30.07.2018 թվականի լրացուցիչ վճռով լրացվել է 17.05.2018 թվականին կայացված վճիռը: Վճռվել է Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ Բանկի բռնագանձել նաև 68.000 ՀՀ դրամ՝ որպես պարտքի գումար:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (նախագահությամբ՝ Մ. Հարթենյան, դատավորներ՝ Կ. Զիլինգարյան, Ա. Խառատյան) 02.08.2018 թվականի որոշմամբ Քրիստինե Տոնոյանի և Օվսաննա Մեսրոբյանի անունից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժվել է:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 14.03.2019 թվականի որոշմամբ Քրիստինե Տոնոյանի և Օվսաննա Մեսրոբյանի ներկայացուցչի Վճռաբեկ բողոքը բավարարվել է՝ վերացվել է Վերաքննիչ դատարանի 02.08.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 03.07.2019 թվականի որոշմամբ Քրիստինե Տոնոյանի և Օվսաննա Մեսրոբյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 17.05.2018 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Կ. Զիլինգարյանը ներկայացրել է հատուկ կարծիք:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Օվսաննա Մեսրոբյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ

հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը «Պետական փոստի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածը, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարծառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանը գործի քննության ընթացքում Օվսաննա Մեսրոբյանին պատշաճ չի ծանուցել դատական նիստի տեղի, ժամանակի և վայրի մասին, որպիսի պայմաններում վերջինս հնարավորություն չի ունեցել հայցապահանջի դեմ ներկայացնել առարկություն: Օվսաննա Մեսրոբյանը դատական նիստերին ներկա չի գտնվել, պատշաճ ծանուցված չի եղել, չի ունեցել հնարավորություն Բանկի հետ իր ունեցած բանակցությունների մասին հայտնելու, հայցապահանջի դեմ մասամբ առարկելու: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը՝ Օվսաննա Մեսրոբյանը Դատարանի վճռի դեմ օրենքով սահմանված կարգով վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել՝ խնդրելով ամբողջությամբ բեկանել 17.05.2018 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Վերաքննիչ դատարանը, սակայն 03.07.2019 թվականի որոշմամբ մերժել է բողոքը:

Վերաքննիչ դատարանը յուրովի է մեկնաբանել «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքը, անտեսել է օրենքի այն դրույթը, որ դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոքների համար վճարվում է գույքային պահանջի գործերով վերաքննիչ բողոքում նշված վիճարկվող գումարի 3 տոկոսի չափը: Մինչդեռ՝ բողոքարկվող որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանը նախատեսված և հետաձգված պետական տուրքի գումարի վճարման չափը սահմանել է ոչ թե վիճարկվող գումարի 3 տոկոսի, այլ վիճարկվող գումարի 6 տոկոսի չափը: Նույն՝ մեկ բողոքի շրջանակում բողոքաբերներից յուրաքանչյուրից Վերաքննիչ դատարանը բռնագանձել է վիճարկվող գումարի 3 տոկոսը, այն դեպքում, երբ բողոքը ներկայացվել է երկու պատասխանողի կողմից, սակայն, ըստ էության, հանդիսանում է մեկ վերաքննիչ բողոք: Հետևաբար՝ Վերաքննիչ դատարանը պարտավոր էր պետական տուրքի հարցին անդրադառնալիս ոչ թե յուրաքանչյուրից առանձին-առանձին պետական բյուջե բռնագանձել պետական տուրքի գումարը, այլ պարտավոր էր որոշում կայացնել պետական տուրքի համար նախատեսված վիճարկվող գումարի 3 տոկոսի բռնագանձման պարտականությունը բողոքաբերների նկատմամբ կիրառել համապարտության կարգով:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 03.07.2019 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Բանկը, որպես Օվսաննա Մեսրոբյանի հասցե, հայցադիմումով Դատարանին հայտնել է «ք. Երևան, Պրահայի փ., տուն 40» հասցեն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 04-07**):

2) Համաձայն 19.06.2017 թվականի թիվ Ե-31979 գրության՝ Դատարանը 25.10.2017 թվականին, ժամը 11:40-ին նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 48-56**):

3) Թիվ RL004168284AM փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Չպահանջված» նշումով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 55-56**):

4) Օվսաննա Մեսրոբյանը 24.10.2017 թվականին Դատարան մուտքագրված դիմումով միջնորդել է հետաձգել 25.10.2017 թվականին նշանակված դատական նիստը: Դիմումում, որպես իր հասցե, նշել է հայցադիմումում նշված՝ «ք. Երևան, Պրահայի փ., տուն 40» հասցեն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 57**):

5) Դատարանը 25.10.2017 թվականի դատական ծանուցագրով 13.02.2018 թվականին, ժամը 14:30-ի նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 63-66**):

6) Թիվ RL08705332AM փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Տեղափոխված» նշումով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 65-66**):

7) Դատարանն Օվսաննա Մեսրոբյանի՝ 13.02.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին կայացվելիք դատական նիստի մասին ծանուցումն ապահովել է իրավահարաբերության ծագման պահին գործած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 78-րդ հոդվածներին համապատասխան՝ վարչական շրջանի ղեկավարին գրություն ուղարկելու ու հրապարակային ծանուցման միջոցով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 67-71**):

8) Դատարանը 13.02.2018 թվականի դատական ծանուցագրով 08.05.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 77-80**):

9) Թիվ RL013292571M փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Տեղափոխված» նշումով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 79-80**):

10) Դատարանն Օվսաննա Մեսրոբյանի՝ 08.05.2018 թվականին, ժամը 14:30-

ին կայացվելիք դատական նիստի մասին ծանուցումն ապահովել է իրավահարաբերության ծագման պահին գործած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 78-րդ հոդվածներին համապատասխան՝ վարչական շրջանի ղեկավարին գրություն ուղարկելու ու հրապարակային ծանուցման միջոցով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 81-85**):

11) Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի կողմից 18.06.2018 թվականին և 24.07.2018 թվականին ներկայացված վերաքննիչ բողոքներում, կից միջնորդություններում, ինչպես նաև 29.08.2018 թվականին ներկայացված վճռաբեկ բողոքում որպես Օվսաննա Մեսրոբյանի հասցե նշվել է «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 117-121, 135-139, 159-164**):

12) Վերաքննիչ դատարանը 06.07.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ բավարարել է Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի կողմից ներկայացված պետական տուրքի վճարման ժամկետը հետաձգելու մասին միջնորդությունը, իսկ վերաքննիչ բողոքը վերադարձրել (**հատոր 1-ին, գ.թ. 128-130**):

13) Վերաքննիչ դատարանը 02.08.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշմամբ Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժել է (**հատոր 1-ին, գ.թ. 147-148**):

14) ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 14.03.2019 թվականի որոշմամբ Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի բերած վճռաբեկ բողոքը բավարարվել է՝ վերացվել է Վերաքննիչ դատարանի 02.08.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 188-194**):

15) Վերաքննիչ դատարանը, 03.07.2019 թվականի որոշմամբ մերժելով Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի բերած վերաքննիչ բողոքը և անդրադառնալով դատական ծախսերի հարցին, արձանագրել է, որ «նկատի ունենալով, որ վերաքննիչ բողոքի համար պետական տուրքի գումար չի վճարվել, պետական տուրքի վճարման ժամկետը հետաձգվել է Վերաքննիչ դատարանի 06.07.2018 թվականի որոշմամբ, վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից յուրաքանչյուրից առանձին ՀՀ պետական բյուջե պետք է բռնագանձել 1.241.955,02 ՀՀ դրամ (85.784 ԱՄՆ դոլար * 482,59 ՀՀ դրամ՝ 18.06.2018 թվականին (վերաքննիչ բողոքը ներկայացնելու օր) ՀՀ ԿԲ փոխարժեքը * 3%), ինչպես նաև 01.06.2017 թվականից մինչև 08.06.2017 թվականը (հայցադիմումը փոստային կապի ծառայությանը հանձնելու օր) վարկի մնացորդի 41.601,10 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամի նկատմամբ անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված ԿԲՀS+5.5% տոկոսի չափով հաշվեգրվող տարեկան տոկոսադրույքի 3%-ը, վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10

ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով հաշվեգրվող տույժերի գումարի 3%-ը՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար վճարման ենթակա պետական տուրքի գումար (**հատոր 2-րդ, գ.թ. 33-41**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ, այն է՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում համապարտություն ենթադրող վիճելի իրավահարաբերության պարագայում պետական տուրքի բաշխման առանձնահատկությունների վերաբերյալ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար,

2) Վերաքննիչ դատարանի կողմից առերևույթ թույլ է տրվել իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի խախտում, որի առկայությունը հերքվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

- արդյոք հասցեն փոփոխելու վերաբերյալ հաղորդման բացակայության դեպքում ծանուցումը համարվում է հանձնված հասցեատիրոջը՝ անկախ հասցեատիրոջ՝ այդ հասցեում բնակվելու հանգամանքից,

- գործով մի քանի անձանց կողմից մեկ բողոք ներկայացնելու դեպքում, երբ վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն, արդյոք նրանցից յուրաքանչյուրից պետք է գանձվի պետական տուրքի ամբողջ գումարը:

4.1. Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Նախկին օրենսգրք) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության հիման վրա:

Նախկին օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք պետք է իրենց դատավարական իրավունքներից օգտվեն և իրենց

դատավարական պարտականությունները կատարեն բարեխղճորեն:

Նախկին օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նախադասության համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողություններ կատարելու ժամանակի և վայրի մասին տեղեկացվում են դատական ծանուցագրերի միջոցով:

Նախկին օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք պարտավոր են դատարանին և գործին մասնակցող այլ անձանց հայտնել գործի վարույթի ժամանակ իրենց հասցեն փոխելու մասին: Նման հաղորդման բացակայության դեպքում դատավարական փաստաթղթերն ուղարկվում են նրանց վերջին հայտնի հասցեով և համարվում են հանձնված, թեկուզև հասցեատերն այդ հասցեում այլևս չի բնակվում կամ չի գտնվում:

Վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներում իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների, անձի լաված լինելու իրավունքի համատեքստում բազմիցս անդրադարձել է վկայակոչված հոդվածների վերլուծությանը:

Մասնավորապես՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով մինչև 03.07.2014 թվականը գործող խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի բովանդակությանը, նշել է, որ դրանով նախատեսված նորմը ենթադրում է գործին մասնակցող անձանց դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին իրազեկելու կապակցությամբ դատարանի ակտիվ գործողություններ, որոնք պետք է իրականացվեն միայն վկայակոչված հոդվածով նախատեսված միջոցների և եղանակների օգտագործմամբ: Ընդ որում, անկախ ծանուցման եղանակից, ծանուցումը պետք է լինի այնպիսին, որով հնարավոր է ապացուցել գործին մասնակցող անձին (անձանց) դատական նիստի մասին տեղեկացնելու փաստը (*տես, Վերգուշ Վարդանյանն ընդդեմ Եղիշ Թորոսյանի և մյուսների թիվ 3-19(ՎԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 01.02.2008 թվականի որոշումը*):

Միաժամանակ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած մեկ այլ որոշմամբ անդրադառնալով Նախկին օրենսգրքի 6-րդ, 28-րդ և 80-րդ հոդվածներին, գտել է, որ քաղաքացիական դատավարությունը կողմերի իրավահավասարության հիման վրա իրականացնելու սկզբունքի էությունը կայանում է նրանում, որ դատավարության բոլոր փուլերում կողմերն օժտված են իրենց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության միջոցներ օգտագործելու հավասար հնարավորություններով: Նշված սկզբունքը դրսևորվում է նաև դատարանին և գործին մասնակցող մյուս անձանց հասցեի փոփոխության վերաբերյալ գործին մասնակցող անձի կողմից ծանուցելով: Նման կերպ պաշտպանվում է ոչ միայն հասցեն փոխած անձի իրավունքը, այլև դատավարության մյուս մասնակիցների իրավունքները, քանի որ դատարանը, ծանուցագրերն ուղարկելով փոխված հասցեով, ըստ էության ապահովում է գործի ողջամիտ ժամկետում քննությունը մի կողմից և դատավարության մասնակիցների՝ դատական նիստին ներկա գտնվելու հնարավորությունը մյուս կողմից: Դրանով է պայմանավոր-

ված նաև այն, որ օրենսդիրն իր դատավարական իրավունքներից ոչ բարեխիղճ օգտվող կողմի վրա է թողնում հետևանքները կրելու ռիսկը, այն է՝ հասցեն փոփոխելու վերաբերյալ հաղորդման բացակայության դեպքում ծանուցումը համարվում է հանձնված՝ անկախ հասցեատիրոջ՝ այդ հասցեում բնակվելու հանգամանքից (տես, Արամ Մակարյանն ընդդեմ Խաչիկ Մանուկյանի թիվ ԵԱԼԴ/0326/02/12 գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտած դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հասցեն փոփոխելու վերաբերյալ հաղորդման բացակայության դեպքում ծանուցումը համարվում է հանձնված՝ անկախ հասցեատիրոջ՝ այդ հասցեում բնակվելու հանգամանքից:

Անդրադառնալով Օվսաննա Մեսրոբյանի պատշաճ ծանուցված չլինելու հանգամանքին՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքն այդ հիմքով ենթակա է մերժման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սույն գործով Բանկը, որպես Օվսաննա Մեսրոբյանի հասցե, հայցադիմումով Դատարանին հայտնել է «ք. Երևան, Պրահայի փ., տուն 40» հասցեն:

Համաձայն 19.06.2017 թվականի թիվ Ե-31979 գրության՝ Դատարանը 25.10.2017 թվականին, ժամը 11:40-ին նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով: Թիվ RL004168284AM փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Չպահանջված» նշումով:

Օվսաննա Մեսրոբյանը 24.10.2017 թվականին Դատարան մուտքագրված դիմումով միջնորդել է հետաձգել 25.10.2017 թվականին նշանակված դատական նիստը: Դիմումում, որպես իր հասցե, նշել է հայցադիմումում նշված՝ «ք. Երևան, Պրահայի փ., տուն 40» հասցեն:

Դատարանը 25.10.2017 թվականի դատական ծանուցագրով 13.02.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով: Թիվ RL08705332AM փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Տեղափոխված» նշումով:

Դատարանն Օվսաննա Մեսրոբյանի՝ 13.02.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին կայացվելիք դատական նիստի մասին ծանուցումն ապահովել է իրավահարաբերության ծագման պահին գործած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 78-րդ հոդվածներին համապատասխան՝ վարչական շրջանի ղեկավարին գրություն ուղարկելու ու հրապարակային ծանուցման միջոցով:

Դատարանը 13.02.2018 թվականի դատական ծանուցագրով 08.05.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին նշանակված դատական նիստի վայրի և ժամանակի վերաբերյալ ծանուցումը պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, ուղարկել է Օվսաննա Մեսրոբյանին «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեով: Թիվ RL013292571M փոստային ծրարի համաձայն՝ Օվսաննա

Մեսրոբյանին ուղարկված ծրարը վերադարձվել է «Տեղափոխված» նշումով:

Դատարանն Օվսաննա Մեսրոբյանի՝ 08.05.2018 թվականին, ժամը 14:30-ին կայացվելիք դատական նիստի մասին ծանուցումն ապահովել է իրավահարաբերության ծագման պահին գործած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 78-րդ հոդվածներին համապատասխան՝ վարչական շրջանի ղեկավարին գրություն ուղարկելու ու հրապարակային ծանուցման միջոցով:

Օվսաննա Մեսրոբյանի և Քրիստինե Տոնոյանի ներկայացուցչի կողմից 18.06.2018 թվականին և 24.07.2018 թվականին ներկայացված վերաքննիչ բողոքներում, կից միջնորդություններում, ինչպես նաև 29.08.2018 թվականին ներկայացված վճռաբեկ բողոքում որպես Օվսաննա Մեսրոբյանի հասցե նշվել է «ք. Երևան, Պրահայի փող., տուն 40» հասցեն:

Վերաքննիչ դատարանը, 03.07.2019 թվականին մերժելով վերաքննիչ բողոքը, արձանագրել է, որ «(...) Օվսաննա Մեսրոբյանին հասցեագրված բոլոր ծանուցումներն իրականացվել են հայցադիմումում նշված հասցեով, որպիսին իր բնակության վայրի կամ հաշվառման վայրի հասցեն հանդիսանալու հանգամանքը բողոք ներկայացրած անձի կողմից չի վիճարկվում: (...): Այլ կերպ ասած՝ Դատարանը կատարել է պատասխանող Օվսաննա Մեսրոբյանին դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին իրազեկելուն ուղղված ակտիվ գործողություններ և ձեռնարկել է օրենսդրությամբ նախատեսված ծանուցման հնարավոր բոլոր միջոցներն ու եղանակները»:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործով Օվսաննա Մեսրոբյանի պատշաճ ծանուցման հարցը պարզելիս նախ պետք է գնահատման առարկա դարձնել վերջինիս կողմից իր դատավարական իրավունքներից օգտվելու և դատավարական պարտականությունները բարեխղճորեն կատարելու փաստը:

Տվյալ դեպքում, հիմնավորվում է, որ Դատարանն Օվսաննա Մեսրոբյանին հասցեագրված բոլոր ծանուցումներն իրականացրել է հայցադիմումում նշված հասցեով: Թեև, գործի նյութերից երևում է, որ փոստային ծրարները հետ են վերադարձել դատարան, այդուհանդերձ՝ հիմնավորվում է նաև, որ Օվսաննա Մեսրոբյանը տեղեկացված է եղել իր դեմ ներկայացված հայցի մասին: Ավելին՝ Օվսաննա Մեսրոբյանը 24.10.2017 թվականին Դատարան մուտքագրված դիմումով միջնորդել է հետաձգել 25.10.2017 թվականին նշանակված դատական նիստը: Ընդ որում, դիմումում, որպես իր հասցե, ևս նշել է հայցադիմումում նշված՝ «ք. Երևան, Պրահայի փ., տուն 40» հասցեն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Օվսաննա Մեսրոբյանը, խախտելով Նախկին օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 3-րդ կետի դրույթները, չի օգտվել իր դատավարական իրավունքներից և բարեխղճորեն չի կատարել իր դատավարական պարտականությունները, արդյունքում կիրառելի են դարձել Նախկին օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի դրույթներն այն մասին, որ հասցեն փոփոխե-

լու վերաբերյալ հաղորդման բացակայության դեպքում ծանուցումը համարվում է հանձնված՝ անկախ հասցեատիրոջ՝ այդ հասցեում բնակվելու հանգամանքից:

Նման պայմաններում Օվսաննա Մետրոբյանի բողոքն այս հիմքով անհիմն է և ենթակա է մերժման:

4.2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, պետական տուրքի չափը և վճարման կարգը սահմանվում են «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում պետական տուրքը պետական մարմինների լիազորությունների իրականացմամբ պայմանավորված՝ նույն օրենքով սահմանված ծառայությունների կամ գործողությունների համար ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից Հայաստանի Հանրապետության պետական և (կամ) համայնքների բյուջեներ մուծվող օրենքով սահմանված պարտադիր վճար է:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում պետական տուրքը գանձվում է՝ դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների, դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, (...):

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական տուրքի դրույքաչափերը սահմանվում են գնահատման ենթակա գույքի արժեքի կամ նույն օրենքով սահմանված բազային տուրքի նկատմամբ: Նույն օրենքի 9-րդ հոդվածով օրենսդիրը սահմանել է դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների, դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, ինչպես նաև դատարանի կողմից տրվող փաստաթղթերի պատճեններ (կրկնօրինակներ) տալու համար պետական տուրքի դրույքաչափերը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործով մի քանի հայցվորների կամ բողոք բերողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, իսկ մի քանի պատասխանողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն: Այդ դեպքում պատասխանողները կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն: Մասնաբաժինները որոշելու անհնարինության դեպքում դատական ծախսերը նրանց միջև բաշխվում են հավասարաչափ:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով օրենքով սահմանված կարգով և չափով պետական տուրքի վճարման պարտականությանը, արձանագրել է, որ

արդարադատության մատչելիության իրավունքը սերտորեն փոխկապակցված է դատարան դիմելու իրավունքի ֆինանսական սահմանափակման՝ օրենքով սահմանված կարգով և չափով պետական տուրք վճարելու պարտականության հետ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ պետական տուրքն ընդգրկված է դատական ծախսերի կազմում, որի հասկացությունը, տեսակները, դրույքաչափերը, պետական տուրքը գանձելու, վերադարձնելու, արտոնություններ տրամադրելու կարգն ու պայմանները կարգավորվում են «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով: Այսպես, «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից հետևում է, որ պետական տուրքը պետական բյուջե մուծվող պարտադիր վճար է, որը գանձվում է պետական մարմինների մատուցած ծառայությունների կամ կատարած գործողությունների համար: Հայցադիմումի համար սահմանված պետական տուրքի վճարումն անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման նախապայմաններից մեկն է, քանի որ օրենքով սահմանված կարգով պետական տուրքը վճարելու հանգամանքով է պայմանավորված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ արդարադատությունից օգտվելու հնարավորությունը: Այլ կերպ ասած՝ որպեսզի անձը խախտված իրավունքների պաշտպանության համար կարողանա իրացնել դատարան դիմելու հնարավորությունը, նա պետք է նախևառաջ վճարի օրենքով սահմանված համապատասխան դրույքաչափով պետական տուրք (*տե՛ս, Հայկ Օհանյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/1115/05/16 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 30.11.2018 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդիրը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով հստակ սահմանել է պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, պետական տուրքի չափը և վճարման կարգը: Մասնավորապես՝ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածով սպառիչ ամրագրվել են ինչպես դատարան դիմելու համար պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, այնպես էլ՝ գանձվող պետական տուրքի դրույքաչափերը: Ընդ որում՝ օրենսդիրը վերը նշվածը սահմանելիս որոշակի տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերել դատարաններ տրվող հայցադիմումների, դիմումների, դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար՝ հաշվի առնելով մի շարք հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ ներկայացված հայցապահանջի տեսակը, քննվող գործով վարույթի տեսակը, բողոքարկման ենթակա ակտը և դրա բողոքարկման ծավալը (*տե՛ս, ըստ «ԱրմենՏել» ՓԲԸ-ի դիմումի թիվ ԱՎԴ2/1116/03/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 26.07.2019 թվականի որոշումը*):

Վերահաստատելով վերոգրյալ դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձն իր իրավունքների դատական պաշտպանության համար պետք է կատարի օրենքով սահմանված դատական ծախսեր, որոնք իրենց մեջ ներառում են նաև հայցադիմումի, դիմումի, ինչպես նաև վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու համար պետական բյուջե վճարվող պետական տուրքի գումարները: Ընդ որում, պետական տուրքի գանձման օբյեկտների ցանկը և դրույքաչափերը՝ ըստ պահանջների ու գործը քննող ատյանների, ամրագրված

են ու կարգավորվում են «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով:

Դատական ծախսերի բաշխման հարցը լուծելիս՝ դատարանը պարտավոր է պարզել, թե

գործին մասնակցող անձանցից ով և ինչ ծավալով է կատարելու դատական ծախսերը փոխհատուցելու պարտականությունը: Գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման հարցը կարգավորվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածով: Ընդ որում, որպես ընդհանուր կանոն, դատական ծախսերն ամբողջ ծավալով դրվում են դրանց փոխհատուցման համար պատասխանատու անձի վրա: Առանձին իրավիճակների համար օրենսդիրը նախատեսել է դատական ծախսերի բաշխման հատուկ կանոններ: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործով մի քանի հայցվորների կամ մի քանի բողոք բերողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, իսկ մի քանի պատասխանողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն: Այդ դեպքում պատասխանողները կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն: Մասնաբաժինները որոշելու անհնարինության դեպքում դատական ծախսերը նրանց միջև բաշխվում են հավասարաչափ:

Նշված նորմի վերլուծությունից բխում է, որ՝

- նորմը վերաբերում է դատակիցներին, այսինքն՝ միևնույն կողմում հանդես եկող այն անձանց, որոնց շահերն իրար չեն հակասում, նրանց պահանջները միշտ համադրելի են և միմյանց չեն բացառում,

- դատակիցները կրում են իրենց գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, իսկ դրա չափերի (բաժինների) որոշման անհնարինության դեպքում՝ դատական ծախսերը նրանց միջև բաշխվում են հավասարաչափ,

- դատակիցները կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն, եթե վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ համապարտ պարտականությունը (պատասխանատվությունը) կամ համիրավ պահանջը ծագում է, եթե պարտականության համապարտությունը կամ պահանջի համիրավությունը նախատեսված է պայմանագրով կամ սահմանված է օրենքով, մասնավորապես, եթե անբաժանելի է պարտավորության առարկան:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտապանների համապարտ պարտականության դեպքում պարտատերն իրավունք ունի, ինչպես բոլոր պարտապաններից համատեղ, այնպես էլ յուրաքանչյուրից պահանջել կատարելու պարտավորությունն ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով: Համապարտ պարտապաններից մեկից լրիվ բավարարում չստացած պար-

տատերն իրավունք ունի չստացած մասը պահանջել մյուս համապարտ պարտապաններից: Համապարտ պարտապանները պարտական են մնում այնքան ժամանակ, քանի դեռ պարտավորությունը լրիվ չի կատարվել:

Վճարելի դատարանն արձանագրում է, որ պարտավորությունների համապարտությունն առաջացնում է համապարտ պատասխանատվություն, որպիսի պարագայում դատական ծախսերը փոխհատուցելու պահանջ կարող է ներկայացվել ինչպես բոլոր դատակիցներին համատեղ, այնպես էլ՝ նրանցից յուրաքանչյուրին՝ ինչպես ամբողջ ծավալով, այնպես էլ՝ մի մասով: Դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պատասխանատվությունը նաև հնարավորություն է ընձեռում պահանջ ներկայացնել այն պատասխանողին, ով ի վիճակի է փոխհատուցել դատական ծախսերը:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել 85.784 ԱՄՆ դոլար և 68.000 ՀՀ դրամ՝ որպես նախապես վճարված պետական տուրքի գումար, բռնագանձել նաև սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պայմանագրով վարկի մնացորդի գումարը՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարը, վերադարձնելու օրը հաշվարկել և վերջիններից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված տարեկան տոկոսադրույքը՝ ԿԲՀS+5.5% տոկոսի չափով, իսկ սկսած 01.06.2017 թվականից մինչև պարտավորության փաստացի կատարման օրը հաշվարկել և Քրիստինե Տոնոյանից ու Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով հոգուտ իրեն բռնագանձել պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված տույժերի գումարը՝ հաշվարկված վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով:

Դատարանը 17.05.2018 թվականի վճռով հայցը բավարարել է:

Վերաքննիչ դատարանը 03.07.2019 թվականի որոշմամբ Քրիստինե Տոնոյանի և Օվսաննա Մեսրոբյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը մերժել է, և Դատարանի 17.05.2018 թվականի վճիռը թողել է անփոփոխ: Միաժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը, նկատի ունենալով, որ վերաքննիչ բողոքի համար պետական տուրքի գումարը չի վճարվել, պետական տուրքի վճարման ժամկետը 06.07.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշմամբ հետաձգվել է, միաժամանակ նշել է, որ «(...) Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից յուրաքանչյուրից առանձին ՀՀ պետական բյուջե պետք է բռնագանձել 1241955.02 ՀՀ դրամ (85784 ԱՄՆ դոլար * 482.59 ՀՀ դրամ՝ 18.06.2018 թվականին (վերաքննիչ բողոքը ներկայացնելու օր) ՀՀ ԿԲ փոխարժեքը * 3%), ինչպես նաև 01.06.2017 թվականից մինչև 08.06.2017 թվականը (հայցադիմումը փոստային կապի ծառայությանը հանձնելու օր) վարկի մնացորդի 41601.10 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամի նկատմամբ անշարժ գույքի ձեռքբերման

16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված ԿԲՀՏ+5.5% տոկոսի չափով հաշվեգրվող տարեկան տոկոսադրույքի 3%-ը, վարկի մնացորդի՝ 41601.10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41601.10 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով հաշվեգրվող տույժերի գումարի 3%-ը՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար վճարման ենթակա պետական տուրքի գումար»:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դրանք անհիմն են հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Քրիստինե Տոնոյանը և Օվսաննա Մեսրոբյանը, որպես համապարտ պատասխանողներ, Դատարանի 17.05.2018 թվականի վճիռ դեմ մեկ փաստաթուղթ կազմելու միջոցով ներկայացրել են վերաքննիչ բողոք՝ պահանջելով ամբողջությամբ բեկանել Դատարանի 17.05.2018 թվականի վճիռը՝ գործն ուղարկելով ստորադաս դատարան՝ ամբողջ ծավալով նոր քննության: Քրիստինե Տոնոյանը և Օվսաննա Մեսրոբյանը հանդիսացել են համապարտ պատասխանողներ, նրանց շահերն իրար չեն հակասել և վերջիններս կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն: Հետևաբար՝ վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար պետական տուրքի գումարը վերջիններից պետք է գանձվեր վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար օրենքով նախատեսված վիճարկվող գումարի 3 տոկոսի չափով՝ համապարտության կարգով, այլ ոչ թե յուրաքանչյուրից 3 տոկոսի չափով:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը սխալ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթները՝ արդյունքում թույլ տալով այնպիսի դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակիորեն բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը մասնակիորեն բեկանելը և փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, պետական տուրքի չափը և վճարման կարգը սահմանվում են «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական ակտը միայն դատական ծախսերի մասով բողոքարկելու դեպքում բողոք բերող անձից պետական տուրք չի գանձվում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցագնի մեջ մտնում են նաև պահանջվող տուժանքի (տուգանքի, տույժի) և տոկոսների գումարները՝ հայցադիմումը ներկայացնելու օրվա դրությամբ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հայցագնի մեջ չի ներառվում դատական ծախսերի գումարը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործով մի քանի հայցվորների կամ բողոք բերողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, իսկ մի քանի պատասխանողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն: Այդ դեպքում պատասխանողները կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն: Մասնաբաժինները որոշելու անհնարինության դեպքում դատական ծախսերը նրանց միջև բաշխվում են հավասարաչափ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց

միջև բաշխվում են [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոններին համապատասխան: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու դեպքում վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանը եզրափակիչ դատական ակտով գործին մասնակցող անձանց միջև վերաբաշխում է դատական ծախսերը՝ [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոնների համաձայն:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի «ա» ենթակետի համաձայն՝ (...) պետական տուրքը գանձվում է հետևյալ դրույքաչափերով (...) դատարանի դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոքների համար՝ դրամական պահանջի գործերով՝ հայցագնի երեք տոկոսի չափով, բայց ոչ պակաս բազային տուրքի տասնապատիկից և ոչ ավելի բազային տուրքի հազարապատիկից (...):

Նկատի ունենալով, որ դատական ծախսերի մասով բողոքարկելու դեպքում բողոք բերող անձից պետական տուրք չի գանձվում և սույն դեպքում վճռաբեկ բողոքը բավարարվում է միայն դատական ծախսերի՝ պետական տուրքի մասով, իսկ մնացած մասով բողոքը մերժվում է, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Օվսաննա Մեսրոբյանից ՀՀ պետական բյուջե ենթակա է բռնագանձման 85.784 ԱՄՆ դոլարի 3 տոկոսին՝ 2.573,52 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ, ինչպես նաև 01.06.2017 թվականից մինչև 08.06.2017 թվականը վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամի նկատմամբ անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված ԿԲՀS+5.5% տոկոսի չափով հաշվեգրվող տարեկան տոկոսադրույքի 3 տոկոսի չափով գումար, վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար մինչև 08.06.2017 թվականը (հայցադիմումը ներկայացնելու օրը) անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով հաշվեգրվող տույժերի գումարի 3 տոկոսի չափով գումար, բայց ոչ ավելի, քան 1.000.000 ՀՀ դրամ (նշված պետական տուրքերի հանրագումարը)՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված և Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի գումար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Մասնակիորեն բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 03.07.2019 թվականի որոշումը՝ պե-

տական տուրքի բաշխման մասով, և այն փոփոխել հետևյալ կերպ.

«Քրիստինե Տոնոյանից և Օվսաննա Մեսրոբյանից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 1.241.955,02 ՀՀ դրամ, ինչպես նաև 01.06.2017 թվականից մինչև 08.06.2017 թվականը վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամի նկատմամբ անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.2 կետով նախատեսված ԿԲՀՏ+5.5% տոկոսի չափով հաշվեգրվող տարեկան տոկոսադրույքի 3 տոկոսի չափով գումար, վարկի մնացորդի՝ 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի ժամկետանց մասի և 41.601,10 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ հաշվարկված տոկոսագումարի ժամկետանց մասի նկատմամբ կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար անշարժ գույքի ձեռքբերման 16.08.2013 թվականի թիվ 408618 վարկային պայմանագրի 1.1.12.1. և 1.1.12.2. կետերով նախատեսված համապատասխանաբար ժամկետանց վարկի 0.15 տոկոսի չափով և ժամկետանց տոկոսագումարի 0.4 տոկոսի չափով հաշվեգրվող տույժերի գումարի 3 տոկոսի չափով գումար՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար վճարման ենթակա պետական տուրքի գումար»:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 03.07.2019 թվականի որոշումը՝ մնացած մասով, թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Օվսաննա Մեսրոբյանից ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 1.000.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարելի բողոքի համար սահմանված և ՀՀ Վճարելի դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 19.11.2019 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԴ/3085/07/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2020 թվականի հոկտեմբերի 28-ին

ք.Երևանում

դռնփակ դատական նիստում քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 10-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2018 թվականի օգոստոսի 17-ին ՀՀ ոստիկանության կենտրոնական բաժնի Մարաշի բաժանմունքում հարուցվել է թիվ 13886618 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով:

2018 թվականի օգոստոսի 30-ից քրեական գործի քննությունը շարունակվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների քննչական բաժնում (այսուհետ նաև՝ Նախաքննության մարմին):

Նախաքննության մարմնի 2018 թվականի հոկտեմբերի 22-ի որոշմամբ Յաշա Սերգեյի Խաչատրյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշմամբ նախաքննության մարմնի միջնորդությունը՝ Յ.Խաչատրյանի բնակության՝ Երևան քաղաքի Ֆանարջյան փողոց 50/6 տուն հասցեում և դրան կից օժանդակ շինություններում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու մասին, մերժվել է:

3. Դատախազ Վ.Պողոսյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ

վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2020 թվականի հունվարի 10-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է՝ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի հունիսի 1-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանը 2020 թվականի սեպտեմբերի 15-ին որոշում է կայացրել վճռաբեկ բողոքի քննությունը դատական նիստում իրականացնելու մասին:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. 2018 թվականի հոկտեմբերի 17-ին որպես վկա հարցաքննվելիս Յ.Խաչատրյանը համաձայնություն չի տվել վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելուն և քրեական գործի վարույթը կարճելուն¹:

6. Յաշա Խաչատրյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ. «(...) [Ն]ա 2010-2011 թվականների ընթացքում, «Ֆլեշ» ՍՊ ընկերությանը պատճառված վնասի վերականգնման ենթադրյալ իրավունքը վերագրելով իրեն, իրավապահ մարմիններին դիմելու և քրեադատավարական ու քաղաքացիական դատավարության կարգով ենթադրաբար հափշտակությամբ պատճառված նյութական վնասի վերականգնման փոխարեն, ինքնակամ՝ օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ՝ Գևորգ Վահանի Գևորգյանից պահանջել և ստացել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 13.200.000 ՀՀ դրամ գումար:

Այսպես, Յաշա Սերգեյի Խաչատրյանը, հանդիսանալով «Ֆլեշ» ՍՊ ընկերության տնօրեն, Երևան քաղաքի Ե.Կողբացի 30 հասցեում գործող նույն ընկերության գրասենյակ է հրավիրել ընկերությանը պատկանող բենզալցակայաններից մեկի վարիչ Գևորգ Գևորգյանին, վերջինիս մեղադրել հափշտակություն կատարելու մեջ, որից հետո սպառնալիքներ հնչեցնելով վերջինիս որդու՝ Սարգիս Գևորգյանի հասցեին, որպես վնասի փոխհատուցում Գևորգ Գևորգյանից պահանջել է և 2010 թ. ընթացքում ընկերության գրասենյակում ստացել է 3.000.000 ՀՀ դրամ գումար:

Այնուհետև, Յաշա Խաչատրյանը (...) Գևորգ Գևորգյանին հայտնել է, որ սխալ հաշվարկ է կատարվել և վերահաշվարկի արդյունքում պարզվել է, որ ևս 3.200.000 ՀՀ դրամ գումար պետք է վճարել (...): Գևորգ Գևորգյանը ստիպված Յաշա Խաչատրյանին 2010 թ. ընթացքում ընկերության գրասենյակում վճարել է պահանջված 3.200.000 ՀՀ դրամ գումարը (...):

¹ Տես Վճռաբեկ դատարանի դատական նիստի արձանագրությունը:

Դրանից հետո Յաշա Խաչատրյանը Գևորգ Գևորգյանին (...) պարտադրել է ստորագրել ևս 7.000.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով պարտավորագիր, որից հետո արդեն ստորագրված պարտավորագրի հիման վրա 2011 թվականի ընթացքում ընկերության գրասենյակում սրացել է հիշյալ 7.000.000 ՀՀ դրամ գումարը (...)²:

7. Նախաքննության մարմնի՝ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին որոշման համաձայն՝ «(...) Քրեական գործի լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննությունն ապահովելու, այն է՝ Գևորգ Գևորգյանի կողմից 7.000.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով գումար պարտք լինելու պարտավորագիր հայտնաբերելու նպատակով նախաքննությամբ անհրաժեշտություն է առաջացել խուզարկություն կատարել Յաշա Սերգեյի Խաչատրյանի բնակության՝ Երևան քաղաքի Ֆանարջյան փողոց 50/6 տուն հասցեում, դրան կից օժանդակ շինություններում, եթե այդպիսիք լինեն (...)³:

8. Առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ արձանագրվել է հետևյալը. «(...) [Բ]ոլոր այն դեպքերում, երբ որևէ գործով նախաքննության ընթացքում անհրաժեշտություն է առաջանում որևէ անձի բնակարանում կատարելու խուզարկություն, դատարանը պետք է քննարկման առարկա դարձնի նաև Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում սահմանված քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների առկայության կամ բացակայության հարցը և, եթե կհաստատվի, որ առկա են վարույթը բացառող հիմքերից որևէ մեկը կամ մի քանիսը, ապա չի կարող բնակարանի խուզարկության միջնորդությունը բավարարել:

Դատարան ներկայացված միջնորդության և կից նյութերի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ սույն միջնորդության մեջ նշված ենթադրյալ հանցագործության (որի առիթով մտադրություն կա կատարել բնակարանի խուզարկություն) դեպքի կապակցությամբ առկա է քրեական գործով վարույթը բացառող առերևույթ հանգամանք, մասնավորապես Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքը, ինչպես նաև դրա հնարավոր կիրառելիությունը:

(...) [Ն]ման պայմաններում (...) բնակարանում խուզարկություն կատարելը կդիպվի անհամաչափ միջամտություն անձի սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների ու ազատությունների նկատմամբ, ուստի քննիչի միջնորդությունը ենթակա է մերժման:

(...) Դատարանը փաստում է նաև, որ քննիչի կողմից չի ներկայացվել բավարար հիմքեր խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու համար, քանի որ կոնկրետ դեպքում Յաշա Սերգեյի Խաչատրյանի բնակության վայրից՝ Գևորգ Գևորգյանի կողմից 7.000.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով պարտք լինելու պարտավորագիր հայտնաբերելու մասին քննիչի հետևությունները հիմնված չեն

² Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 30-31:

³ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 3-5:

որևէ ապացույցի կամ այլ տվյալի վրա, քննիչը պարզապես ենթադրել է, որ հնարավոր է Յաշա Սերգեյի Խաչատրյանի բնակության՝ Երևան քաղաքի Ֆանարջյան փողոց 50/6 տանը, դրան կից օժանդակ շինություններում խուզարկություն կատարելու արդյունքում հայտնաբերվեն դրանք, առանց նշելու, թե կոնկրետ ինչից է նման հետևություն արվել, այն պարագայում, երբ դեպքից անցել է մոտ 8 տարի ժամանակ:

Դատարանը նաև արձանագրում է, որ քննիչի միջնորդությունը ժամանակավրեպ է, քանի որ միջնորդության մեջ նշված խուզարկություն կատարելու անհրաժեշտության մասին վկայող տվյալները քննիչին հայտնի են եղել մեկ տարուց ավելի ժամանակ առաջ, ինչը նշանակում է, որ այս պահին խուզարկություն կատարելը կլինի անարդյունավետ: Խուզարկությունը դասվում է այն քննչական գործողությունների շարքին, որը հանդիսանում է անհետաձգելի, անհապաղ կատարվող գործողություն և ենթադրում է, որ միշտ պետք է կատարել այն ժամանակ, երբ նախաքննության մարմնին հայտնի է դառնում դրա կատարման անհրաժեշտության մասին վկայող որևէ տվյալ (...)⁴:

9. Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին աստիճանի դատարանի որոշումը, փաստել է, որ. «(...) [Ա]ռերևույթ հիմքեր չկան չհամաձայնելու Առաջին աստիճանի դատարանի եզրահանգմանն առ այն, որ երբ անցել են քրեական պատասխանատվության վաղեմության ժամկետները, այսինքն՝ միջնորդությանը կից դատարան ներկայացված նյութերում առերևույթ առկա է քրեական գործով վարույթը բացառող հանգամանք, բնակարանում խուզարկություն կատարելը կդիտվի անհամաչափ միջամտություն անձի սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ:

(...) Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ վերը նշված մոտեցումն ու ընդհանուր գաղափարն է ընկած նաև (...) անձի ազատության իրավունքի առնչությամբ (...) ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի ձևավորած այն կայուն նախադեպային իրավունքի հիմքում, համաձայն որի՝ քրեական վարույթն առերևույթ բացառող հանգամանքների առկայության պայմաններում անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող համարվել անհրաժեշտ ու օրինական:

(...) [Բ]րեական գործով վարույթն առերևույթ բացառող հանգամանքի առկայության պայմաններում միջամտությունը մասնավոր կյանքին չի կարող համարվել համաչափ և ըստ էության անհրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակությունում: (...)

Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի այն փաստարկին, որ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով գործի վարույթի կարծում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը, իսկ սույն քրեական գործով մեղադրյալ Յաշա Խաչատրյանն առաջադրված մեղադրանքում իրեն մեղավոր չի ճանաչել և նման դիրքորոշում չի հայտնել վարույթն իրականացնող մարմնին, ապա Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ նման պայ-

⁴ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 36-37:

մաններում քրեական վարույթը շարունակելու օրենսդրական կարգավորման բուն նպատակն անձի՝ լիարժեք ռեաբիլիտացվելու հնարավորության ապահովումն է և չի կարող հանգեցնել անձի այնպիսի իրավունքի անհամարժեք սահմանափակման, որպիսին է անձնական կյանքի անքակտելի մաս հանդիսացող բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը: Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ նման դեպքերում քննությունը պետք է իրականացվի այնպիսի մեթոդների և գործիքակազմի գործադրմամբ, որոնց կիրառումն անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամաչափ միջամտություն չի ենթադրում և չի կարող հանգեցնել (...)»⁵:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

10. Բողոքի հեղինակի կարծիքով՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որը կարող է ազդել գործի ելքի վրա:

10.1. Բողոքաբերը, անդրադառնալով ստորադաս դատարանների պատճառաբանություններին, անհիմն է համարել դատարանների այն դիրքորոշումը, թե քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների՝ մասնավորապես քրեական պատասխանատվության վաղեմության ժամկետներն անցնելու դեպքում բնակարանում խուզարկություն կատարելու միջնորդությունը չի կարող բավարարվել, և որ նման միջամտությունը մասնավոր կյանքին չի կարող համաչափ համարվել: Մասնավորապես, մեջբերելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասը՝ բողոք բերած անձը նշել է, որ ստորադաս դատարանները հաշվի չեն առել, որ Յ.Խաչատրյանն իրեն առաջադրված մեղադրանքում մեղավոր չի ճանաչել և նման դիրքորոշում չի հայտնել վարույթն իրականացնող մարմնին, իսկ տվյալ դեպքում գործի վարույթը պետք է շարունակվի սովորական կարգով: Բողոքաբերն ընդգծել է նաև, որ անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը չի կարող անհամաչափ գնահատվել զուտ այն փաստի ուժով, որ առերևույթ անցել են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները:

Արդյունքում բողոքաբերը եզրահանգել է, որ այն պայմաններում, երբ մեղադրյալ Յ.Խաչատրյանն առաջադրված մեղադրանքում իրեն մեղավոր չի ճանաչել և համաձայնություն չի տվել վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով վարույթը կարճելուն, վերջինիս վերագրվող արարքն ապացուցված համարելու և քրեական գործը դատարան ուղարկելու համար պահանջվել է կատարել լրացուցիչ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ, մասնավորապես՝ խուզարկություն վերջինիս բնակարանում, ինչը կարող է քրեական գործի համար էական նշանակություն ունեցող ապացույց ձեռք բերելու հնարավորություն ընձե-

⁵ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 70-81:

ռել, իսկ ստորադաս դատարանների կողմից կայացված որոշման արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինը զրկվել է լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննություն իրականացնելու հնարավորությունից:

10.2. Բացի այդ, ըստ բողոքաբերի՝ ստորադաս դատարանների դիրքորոշման պարագայում վարույթն իրականացնող մարմինը զրկվում է մի շարք քննչական ու դատավարական գործողություններ կատարելու հնարավորությունից: Օրինակ՝ նման դիրքորոշմամբ առաջնորդվելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինները չեն կարող դատարան ներկայացնել նաև նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների, հեռախոսային խոսակցությունները լսելու վերաբերյալ միջնորդություններ, կամ առգրավել բանկային կամ ստանալ նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ և այլն, քանի որ դրանք ևս այս կամ այն կերպ միջամտում են անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքին:

10.3. Բողոք բերած անձը փաստել է նաև, որ Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արամ Սարգսյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելի չեն սույն գործով, քանի որ դրանք վերաբերում են վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու դեպքում անձի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի առավելագույն սահմանափակման՝ մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու անթույլատրելիությանը: Մինչդեռ, վաղեմության ժամկետներն առերևույթ անցած լինելու պայմաններում մեղադրյալի նկատմամբ ամենախիստ խափանման միջոցի՝ կալանավորման կիրառման անթույլատրելիությունը չի կարող նույն հարթության վրա դրվել նմանատիպ քրեական գործերով անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող դատավարական գործողությունների հետ:

10.4. Բացի վերոշարադրյալից, բողոքաբերը վճռաբեկ բողոքում անդրադարձել է նաև խուզարկության կատարման փաստական հիմքերին:

11. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 10-ի որոշումը բեկանել և փոփոխել՝ բավարարելով քննիչի միջնորդությունը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ են արդյոք ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ Յ.Խաչատրյանին մեղսագրվող արարքի համար վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն առերևույթ անցած լինելու պայմաններում բնակարանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությունը չի կարող բավարարվել:

13. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի համաձայն՝
«1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝
6) անցել են վաղեմության ժամկետները.

(...)

6. Սույն հոդվածի առաջին մասի 6-րդ և 13-րդ կետերում նշված հիմքերով գործի վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Այս դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով (...):»:

13.1. Քրեական հետապնդումը բացառող քննարկվող հիմքի առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանը նախադեպային իրավունք է ձևավորել այն մասին, որ՝

- օրենսդիրը վաղեմության ժամկետն անցնելը դիտում է որպես քրեական գործի վարույթը և քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք՝ սահմանելով, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անցել են վաղեմության ժամկետները,

- քրեադատավարական օրենքը վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր նախապայման է դիտում մեղադրյալի համաձայնությունը, որի բացակայությունը ենթադրում է վարույթի շարունակում ընդհանուր կարգով⁶,

- վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար մեղադրյալի համաձայնության առկայությունը բխում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից և անձի արդար դատաքննության, մասնավորապես օրենքով սահմանված կարգով իր մեղավորության հարցը համապատասխան դատական ատյաններում վիճարկելու իրավունքից: Հետևաբար, այն դեպքում, երբ անձը համաձայն չէ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու հետ, նրան պետք է հնարավորություն ընձեռվի դատական քննության միջոցով հասնել իր անմեղության ապացուցման⁷:

13.2. Վերահաստատելով վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով նախատեսված նորմը կիրառելի է հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

- անցել են ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածով նախատեսված վաղեմության ժամկետները,

- ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը չի առարկում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի հիմքով իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը

⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Անահիտ Սաղաթելյանի* գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԳԴ5/0022/01/10 որոշման 24-րդ կետը:

⁷ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սիրաժ Ղամբարյանի և այլոց* գործով 2014 թվականի մարտի 28-ի թիվ ԵՇԴ/0055/01/11 որոշման 24-րդ կետը, *Հարություն Սարգսյանի* գործով 2015 թվականի փետրվարի 27-ի թիվ ԵԴ/0172/01/12 որոշման 14.1.-րդ կետը:

կարճելու դեմ:

Ուստի այն դեպքում, երբ մեղադրյալն առարկում է վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու դեմ, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով նախատեսված հիմքով նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը չի կարող դադարեցվել և քրեական գործի վարույթը չի կարող կարճվել: Նման պայմաններում վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ընդհանուր կարգով շարունակել գործի վարույթը, քրեադատավարական հնարավոր բոլոր միջոցներով կատարել օբյեկտիվ, լրիվ և բազմակողմանի քննություն՝ վերջնական դատավարական որոշում կայացնելու համար:

14. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Քննիչը, բավարար հիմքեր ունենալով ենթադրելու, որ որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ որևէ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ և փաստաթղթեր, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, խուզարկություն է կատարում դրանք գտնելու և վերցնելու համար: (...):»:*

14.1. Քննչական գործողություններն ընդհանրապես և խուզարկությունը, մասնավորապես, այն դատավարական գործողություններն են, որոնք ուղղված են գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունն ապահովելուն: Դեռ ավելին, դրանք այն գործողություններն են, որոնք անմիջականորեն ուղղված են գործով ապացուցողական տեղեկատվության ստացմանը և վերջին հաշվով ճշմարտության բացահայտմանը: Ինչ վերաբերում է այս կամ այն քննչական գործողությունը կատարելու անհրաժեշտությանը, ապա իրավասու սուբյեկտը, ելնելով գործի համար նշանակություն ունեցող պարզման ենթակա հանգամանքներից, համապատասխան քննչական գործողության կատարման փաստական և իրավական հիմքերի առկայությունից, ինքն է որոշում, թե երբ և ինչ քննչական գործողություն է հարկավոր կատարել՝ ապահովելու համար քրեական դատավարության բնականոն շարժը: Ինչ վերաբերում է բնակարանի խուզարկությանը, ապա վարույթն իրականացնող մարմինն իրավասու է նշված քննչական գործողությունը կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությամբ դիմել դատարան, եթե գտնում է, որ առկա են բավարար տվյալներ, որոնք հանգեցնում են ողջամիտ ենթադրության առ այն, որ տվյալ բնակարանում կարող են հայտնաբերվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ, փաստաթղթեր, հետախուզվող կամ հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձինք, ինչպես նաև դիակներ:

15. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ

- Յ.Խաչատրյանն առարկել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով սահմանված՝ վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործի վարույթը կարճելու դեմ⁸,

⁸ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

- Նախաքննության մարմինը միջնորդություն է ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ Յ.Խաչատրյանի բնակության՝ Երևան քաղաքի Ֆանարջյան փողոց 50/6 տուն հասցեում և դրան կից օժանդակ շինություններում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու համար, որն Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշմամբ մերժվել է այն պատճառաբանությամբ, որ առկա է քրեական գործով վարույթը բացառող հանգամանք, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքը, որպիսի պայմաններում բնակարանում խուզարկություն կատարելը կդիտվի անհամաչափ միջամտություն անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների ու ազատությունների նկատմամբ⁹,

- օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի մոտեցման հիմքում ընկած է անձի ազատության իրավունքի առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանի ձևավորած այն կայուն նախադեպային իրավունքը, ըստ որի՝ քրեական վարույթն առերևույթ բացառող հանգամանքների առկայության պայմաններում անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող համարվել անհրաժեշտ ու օրինական: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է նաև, որ այն դեպքում, երբ անձն առարկում է վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու դեմ, ապա նման դեպքերում քննությունը պետք է իրականացվի այնպիսի մեթոդների և գործիքակազմի գործադրմամբ, որոնց կիրառումն անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամաչափ միջամտություն չի ենթադրում և չի կարող հանգեցնել անձի այնպիսի իրավունքի անհամարժեք սահմանափակման, որպիսին է անձնական կյանքի անքակտելի մաս հանդիսացող՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը¹⁰:

16. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 13-14.1-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն պայմաններում, երբ մեղադրյալը համաձայնություն չի տվել վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելուն և գործի վարույթը կարճելուն, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է շարունակել գործի քննությունը, կատարել անհրաժեշտ քննչական և դատավարական գործողություններ՝ գործի բնականոն քննությունն ապահովելու և վերջնական դատավարական որոշում կայացնելու համար անհրաժեշտ իրավական և փաստական հիմքեր ձևավորելու, այդ թվում՝ քրեական գործը դատարան ուղարկելու և անձին դատական քննության

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ և 8-րդ կետերը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

փուլում իրեն առաջադրված մեղադրանքը վիճարկելու հնարավորություն տալու համար: Եվ կոնկրետ դեպքում, ինչպես փաստում է բողոքաբերը¹¹, անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը չի կարող անհամաչափ գնահատվել զուտ այն փաստի ուժով, որ առերևույթ անցել են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները: Ավելին՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է նաև, որ մեղադրյալին այս հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու դեմ առարկելու հնարավորություն տալն օրենքով սահմանված հստակ և հատուկ կառուցակարգ է, որն ապահովում է անձի համար կանխատեսելի հետևանքներ: Մասնավորապես, վարույթն իրականացնող մարմնի համար վարույթը սովորական կարգով շարունակելու պարտականության հստակ ամրագրման պայմաններում անձի համար կանխատեսելի է, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված բոլոր քննչական և դատավարական գործողությունները, որոնք ուղղված են անձի մեղքի ապացուցմանը, կարող են կատարվել: Այսպիսով, վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով վարույթի դադարեցման դեմ առարկելով մեղադրյալն ընդունում է իր որոշ իրավունքների հնարավոր սահմանափակման, իսկ արդյունքում նաև՝ իր մեղավորության հաստատման ռիսկը:

16.1. Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկին, որ նման դեպքերում քննությունը պետք է իրականացվի այնպիսի մեթոդների և գործիքակազմի գործադրմամբ, որոնց կիրառումն անձի իրավունքներին և օրինական շահերին անհամաչափ միջամտություն չի ենթադրում և չի կարող հանգեցնել անձի՝ անձնական կյանքի անքակտելի մասը կազմող բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի անհամարժեք սահմանափակման, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը նման իրավիճակներում քննության որևէ առանձնահատկություն կամ թույլատրելի քննչական և դատավարական գործողությունների սահմանափակ շրջանակ չի նախատեսել: Ուստի գործի կոնկրետ հանգամանքներից ելնելով՝ նախաքննության մարմինն է որոշում, թե ինչ քննչական կամ դատավարական գործողություններ է անհրաժեշտ կատարել: Բացի այդ, հակառակ մոտեցման պարագայում ստացվում է, որ այն դեպքերում, երբ անցել են քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները, իսկ անձը համաձայն չէ այդ հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելուն և քրեական գործի վարույթի կարճելուն, վարույթն իրականացնող մարմինը, ըստ էության, դատարան չի կարող ներկայացնել նաև անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի հնարավոր սահմանափակմանն ուղղված այլ քննչական գործողություններ կատարելու միջնորդություններ ևս (օրինակ՝ նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելու, հեռախոսային խոսակցությունները լսելու, բանկային կամ նոտարական գաղտնիք ստանալու և այլն), որպիսի մոտեցումը Վճռաբեկ դատարանի համար ընդունելի չէ:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 10.1-րդ կետը:

16.2. Անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի կողմից որպես փաստարկ Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արամ Սարգսյանի*¹² գործով որոշման շրջանակներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները մատնանշելուն, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման, մասնավորապես քրեական վարույթն առերևույթ բացառող հանգամանք(ներ)ի առկայության պայմաններում կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ ժամկետը երկարացնելու կամ վերահաստատելու մասին նախաքննության մարմնի միջնորդությունը բավարարելու անթույլատրելիության վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշումները սույն գործով կիրառելի չեն: Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան դատողությունները հիմք չեն այնպիսի կատեգորիկ եզրահանգման գալու համար, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքի առկայության դեպքում, որի կիրառման դեմ անձն առարկում է, բնակարանի խուզարկության միջնորդությունը չի կարող բավարարվել: Վերոհիշյալ դիրքորոշումը հիմնավորվում է առնվազն նրանով, որ քրեական գործով վարույթը բացառող հանգամանքի առկայության դեպքում կալանավորման կիրառման անթույլատրելիությունն անմիջականորեն բխում է հենց օրենքից: Մասնավորապես, անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու պարտադիր պայմաններից մեկն անձին մեղսագրվող հանցանքի համար ազատագրված անձով նախատեսվող պատժի ժամկետի՝ մեկ տարուց ավելի լինելն է (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), իսկ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու դեպքում, անգամ այդ հիմքով գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ առարկելու պարագայում, անձը ենթակա չէ պատժի, հետևաբար՝ բացակայում է կալանավորման կիրառման պայմաններից մեկը, որն էլ բացառում է կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու հնարավորությունը: Բացի այդ, տարբեր են կալանավորման և բնակարանի խուզարկության նպատակները: Մասնավորապես, եթե կալանավորման դեպքում նպատակը վարույթի ընթացքում մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծն ապահովելն է, ապա բնակարանի խուզարկության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը նպատակ ունի ձեռք բերել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ և այլն՝ ապահովելու գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունը:

17. Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իրավաչափ չեն ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ Յ.Խաչատրյանին մեղսագրվող արարքի համար վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն առերևույթ անցած լինելու պայմաններում

¹² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արամ Սարգսյանի* գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0503/06/10 որոշման 23-րդ կետը:

բնակարանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությունը չի կարող բավարարվել:

18. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով դատական ակտ կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու հիմք է¹³:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է, ըստ էության, քննարկման առարկա դարձնի խուզարկության կատարման փաստական հիմքերի առնչությամբ դատախազի ներկայացրած պնդումներն ու դատողությունները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 10-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

¹³ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրայր Հովսեփյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ԵԴ/0426/11/18 որոշումը:

ԵԷԴ/0054/01/15

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի ապրիլի 14-ին

ք.Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ամբաստանյալ Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Ասլանյանի և տուժող Փայլակ Հայրապետյանի ու նրա ներկայացուցիչ Ա.Գևորգյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2012 թվականի օգոստոսի 6-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության ՀԿԳ քննության վարչության ավագ քննիչ Է.Շահինյանի որոշմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով հարուցվել և վարույթ է ընդունվել թիվ 69106812 քրեական գործը:

2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության ՀԿԳ քննության վարչության ՀԿԳ ավագ քննիչ Ռ.Ադիլխանյանի որոշմամբ թիվ 69106812 քրեական գործն ընդունվել է վարույթ:

Նախաքննության մարմնի՝ 2013 թվականի մարտի 29-ի որոշմամբ թիվ 69106812 քրեական գործի վարույթը կասեցվել է՝ գործող անհաղթահարելի ուժի հիմքով՝ մինչև Սիերա Լեոնեի և Կիպրոսի իրավապահ մարմիններին ուղարկված քննչական պահանջների պատասխանների ստացումը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2013 թվականի մայիսի 2-ի որոշմամբ թիվ 69106812 քրեական գործով վարույթը վերսկսվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2013 թվականի հունիսի 17-ի որոշումներով Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին

կետով, 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով, 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրա նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

2014 թվականի հունվարի 31-ին հետախուզվող մեղադրյալ Աշոտ Սուքիասյանը հայտնաբերվել է Վրաստանի Հանրապետության Թբիլիսի քաղաքում, այնուհետև՝ 2014 թվականի հունիսի 19-ին, արտահանձնվել է Հայաստանի Հանրապետություն:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի ապրիլի 29-ի որոշմամբ Աշոտ Սուքիասյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի ապրիլի 29-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով հարուցվել և վարույթ է ընդունվել թիվ 69103515 քրեական գործը, որը նույն որոշմամբ միացվել է թիվ 69106812 քրեական գործին, և նախաքննությունը շարունակվել է 69106812 համարով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մայիսի 4-ի որոշմամբ թիվ 69106812 քրեական գործից անջատվել է Աշոտ Սուքիասյանի վերաբերյալ մասը, որին շնորհվել է 69103715 համարը:

2015 թվականի հունիսի 1-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճռով Աշոտ Սուքիասյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքներում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 8 (ութ) տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ, սակայն ոչ ավելի քան հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասի չափը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 8 (ութ) տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ, սակայն ոչ ավելի քան հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասի չափը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ, սակայն ոչ ավելի քան հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասի չափը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կանոններով՝ պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Աշոտ Սուքիասյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 16 (տասնվեց) տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ, սակայն ոչ ավելի քան հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասի չափը:

Ա.Սուքիասյանից հոգուտ տուժող Փայլակ Հայրապետյանի բռնագանձվել է 8.519.412.692 (ութ միլիարդ հինգ հարյուր տասնինը միլիոն չորս հարյուր տասներկու հազար վեց հարյուր իննսուներկու) ՀՀ դրամ, հոգուտ տուժող Վարդան Հայրապետյանի՝ 623.403.360 (վեց հարյուր քսաներեք միլիոն չորս հարյուր երեք հազար երեք հարյուր վաթսուն) ՀՀ դրամ, հոգուտ տուժող Գագիկ Ղարիբյանի՝ 2.763.897.948 (երկու միլիարդ յոթ հարյուր վաթսուներեք միլիոն ութ հարյուր իննսույոթ հազար ինը հարյուր քառասունութ) ՀՀ դրամ՝ որպես հանցագործության հետևանքով վերջիններին պատճառված գույքային վնասի հատուցում:

Նույն դատավճռով Ա.Սուքիասյանից հոգուտ պետական բյուջեի բռնագանձվել է 82.447.445 (ութսուներկու միլիոն չորս հարյուր քառասույոթ հազար չորս հարյուր քառասունհինգ) ՀՀ դրամ գումար՝ որպես հանցագործության հետևանքով պետությանը պատճառված գույքային վնասի հատուցում:

3. Ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի պաշտպաններ Յուրիկ Խաչատրյանի և Կարեն Հակոբյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշմամբ վերջիններիս բողոքները բավարարել է մասնակիորեն. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճիռը մասնակիորեն բեկանվել և փոփոխվել է:

Ա.Սուքիասյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքներում ճանաչվել է անմեղ և արդարացվել՝ արարքներում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

Ա.Սուքիասյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով՝ 40.000.000 (քառասուն միլիոն) ՀՀ դրամի չափով գույքի բռնագրավմամբ:

Տուժողներ Փայլակ Հայրապետյանի, Վարդան Հայրապետյանի և Գագիկ Ղարիբյանի կողմից ներկայացված քաղաքացիական հայցերը՝ Ա.Սուքիասյանից հոգուտ իրենց՝ որպես հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հատուցում գումար բռնագանձելու պահանջի մասին, մերժվել է:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճիռը մնացած մասով թողնվել է անփոփոխ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոհիշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Ասլանյանը և տուժող Փ.Հայրապետյանն ու նրա ներկայացուցիչ Ա.Գևորգյանը վճռաբեկ բողոքներ են բերել, որոնք Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 6-ի որոշմամբ ընդունվել են վարույթ:

2020 թվականի հունվարի 15-ին ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի պաշտպան Կ.Հակոբյանի կողմից ներկայացվել է վճռաբեկ բողոքների պատասխան, որով վերջինս խնդրել է մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Ասլանյանի և տուժող Փ.Հայրապետյանի ու նրա ներկայացուցիչ Ա.Գևորգյանի վճռաբեկ բողոքները:

Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Նախաքննության մարմնի կողմից Աշոտ Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել հետևյալ արարքի համար. «[Ն]ա խարդախությամբ ուրիշի առանձնապես խոշոր չափերով գույքի նկատմամբ իրավունք է ձեռք բերել, օրինականացրել հանցավոր ճանապարհով ստացված առանձնապես խոշոր չափերով եկամուտներ, ինչպես նաև չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերով հարկեր, տուրքեր և պարտադիր այլ վճարումներ կատարելուց:

Այսպես.

«Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի հիմնադիր տնօրեն Աշոտ Սուքիասյանը, խարդախությամբ ուրիշի առանձնապես խոշոր չափերով գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու արդյունքում եկամուտներ ստանալու դիտարկությամբ, ՀՀ գործարար շրջանակներում ներկայանալով ադամանդագործության ոլորտում գործունեություն իրականացնող հաջողված գործարար, 2009 թվականի աշնանը ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունում ոլորտի առաջատար ընկերությունների ներկայացուցիչների, այդ թվում նաև՝ գործարար Փայլակ Հայրոյի Հայրապետյանի մասնակցությամբ տեղի ունեցած ակնագործության և ոսկեգործության խնդիրներին նվիրված աշխատանքային քննարկման ժամանակ առաջարկել է ՌԴ-ից ներմուծվող ադամանդե հումքի արժեքից զգալիորեն էժան գնով բարձրորակ հումքով ապահովել Հայաստանում ադամանդագործությամբ զբաղվող ընկերություններին: Իր հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու նպատակով, հիշատակված քննարկումից մոտ մեկ ամիս անց, իր առաջարկով հետաքրքրված Փայլակ Հայրապետյանին և այլ գործարարներին ներկայացրել է աֆրիկյան Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում այլ անձանց պատկանող հանքերից գնված շուրջ 300.000 ԱՄՆ դոլար արժողության բարձր որակի ադամանդի հումք, ներկայացնելով այն որպես Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում գտնվող իբրև իրեն պատկանող ադամանդի հանքերից արդյունահանված հումք: Ապա՝ հավաստիացրել է, որ եթե իրեն պատկանող հանքավայրերում հանքարդյունահանող սարքավորումներ գնելու համար 12.000.000 ԱՄՆ դոլար գումարի չափով ներդրում իրականացվի, ապա դրա արդյունքում կբարձրանա հանքերի արտադրողականությունը, հանքերում արդյունահանված ադամանդի հումքը կուղարկի Հայաստանի Հանրապետություն, այն կվերամշակվի իրենց և այլ մասնագիտացված ընկերությունների արտադրամասերում ու գործարաններում և կվաճառվի: Փայլակ Հայրապետյանը՝ Աշոտ Սուքիասյանի հետ համագործակցությունից շահույթ ստանալու ակնկալիքով, վստահելով վերջինիս և հավատարիմ նրա ներկայացրած ծրագրին, պատրաստակամություն է հայտնել Աշոտ Սուքիասյանի անվամբ ՀՀ առևտրային բանկերում գրավադնել իրեն պատկանող անշարժ գույքը, իսկ այն 12.000.000 ԱՄՆ դոլարի չափով վարկ ստանալու համար բավարար չլինելու դեպքում գրավադնել նաև «Ծովազարդի «Հայրապետ» հյուրանոցային հա-

մալիր» ՓԲ ընկերությունը, որդուն՝ Վարդան Փայլակի Հայրապետյանին և խնամի՝ Գագիկ Խորենի Ղարիբջանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը: Աշոտ Սուքիասյանը գույքը բանկերում գրավադնելու և գրավի դիմաց ստացված վարկային միջոցներն իբրև Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում իր ունեցած ադամանդի հանքավայրերի համար հանքարդյունահանող սարքավորումներ գնելու և համարեղ առևտրային գործունեություն իրականացնելու պատրվակով, չարաշահելով Փայլակ Հայրապետյանի վստահությունը, խաբեությամբ վերջինիցս և նրա միջոցով «Ծովազարդի «Հայրապետ» հյուրանոցային համալիր» ՓԲ ընկերությունից, Վարդան Հայրապետյանից և Գագիկ Ղարիբջանից 2010 թվականի հունիսից սեպտեմբերն ընկած ժամանակահատվածում լիազորագրերով ձեռք է բերել նրանց սեփականության իրավունքով պատկանող, առանձնապես խոշոր չափերի 11.442.068.000 ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողությամբ՝ Երևան քաղաքի Գաջեգործների 1-ին փողոցի թիվ 1 հասցեում գտնվող 1.683 քմ ընդհանուր մակերեսով վարչական շենքը, 2,94137 հա մակերեսով հողամասը և 22.125 քմ ընդհանուր մակերեսով արտադրամասերը, պահեստները և օժանդակ շինությունները, Հրաչյա Քոչարի թիվ 2-րդ հասցեում գտնվող 3.774,6 քմ ընդհանուր մակերեսով շինությունը և 0,1605 հա ընդհանուր մակերեսով հողամասը, նույն փողոցի թիվ 4-րդ շենքի թիվ 4/9 հասցեում գտնվող 3.452,6 քմ շենքը, 0,134566 հա և 0,04524 հա հողամասերը, Այգեստան 11-րդ փողոցի թիվ 77-րդ հասցեում գտնվող 1.296,4 քմ ընդհանուր մակերեսով անշարժ գույքը և 0,1605 հա ընդհանուր մակերեսով հողամասը, Վայոց ձորի մարզի Ջերմուկ քաղաքի Շահումյան փողոցի թիվ 9/3 հասցեում գտնվող 0,88 հա մակերեսով հողամասը և 7.143,7 քմ մակերեսով մարզամշակութային համալիրը, Գեղարքունիքի մարզի Ծովազարդ համայնքում գտնվող Հաղթանակ փողոցի 10-րդ հասցեում գտնվող 18,42 հա մակերեսով հողամասը, 17.646,2/15.043,5 քմ մակերեսով հյուրանոցային համալիրը, 26,5/16,1 քառ. մ. մակերեսով պահակատունը, 405,5/338,9 քմ մակերեսով ճաշարանը, 109,9/90,0 քմ մակերեսով մղման կայանը, 968,8/839,0 քմ մակերեսով քարի արտադրամասը և 129,0 քմ մակերեսով պարիսպը, նույն համայնքի Մարշալ Բաղրամյան փողոցի թիվ 12 հասցեում գտնվող 6,1949 հա մակերեսով հողամասը, 2.396,8/1.816,8 քմ մակերեսով բնակելի տները, 808,5/777,9 քմ մակերեսով կաթսայատունը, 182,0/144,0 քմ մակերեսով օժանդակ շինությունը, 115,2/94,4 քմ մակերեսով հիմքը, նույն համայնքի Ադմիրալ Իսակովի փողոցի թիվ 10 հասցեում գտնվող 0,7518 հա մակերեսով հողամասը, 1.309,0/991,5 քմ մակերեսով բնակելի տունը տնօրինելու՝ գրավ դնելու իրավունք: Վերոհիշյալ անշարժ գույքը՝ գրավի թվով 8 պայմանագրերով գրավադնելով «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունում՝ իր ղեկավարած «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի և «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերության միջև 2010 թվականի հունիսի 25-ին կնքված 12.000.000 ԱՄՆ դոլար վարկ տրամադրելու վերաբերյալ թիվ 002506 վարկային հիմնական պայմանագրի հիման վրա կնքված թվով 10 լրացուցիչ համաձայնագրերով 2010 թվականի հունիսի 28-ից մինչև 2011 թվականի հունիսի 27-ն ընկած ժամանակահատվածում ստացել է 3.664.175.000 ՀՀ դրամին համարժեք 9.700.000 ԱՄՆ դոլար

և 361.500.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով վարկ՝ նպատակ չունենալով հետագայում վերադարձնել ստացած վարկային միջոցները: Դրա հետ մեկտեղ, Աշոտ Սուքիասյանը, պարզաձև վարկառուի փրկարարություն ստեղծելու, դրանով իսկ վարկային հիմնական պայմանագրով նախատեսված և փուլերով փրամադրվող 12.000.000 ԱՄՆ դոլարի չափով վարկային միջոցներն ամբողջությամբ սրանալու և անարգել փնտրիներու, այդ ժամանակահատվածում Փայլակ Հայրապետյանին իր իրական մտադրությունների մասին մոլորության մեջ զգելու նպատակով՝ 2010-2011 թվականների ընթացքում ստացված վարկային միջոցներից կատարել է ընդհանուր 1.372.462 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 503.749.567 ՀՀ դրամի չափով վարկի և ընթացիկ փոկոսների մարումներ, ինչպես նաև կատարել վարկի սպասարկման հետ կապված այլ ծախսեր՝ վճարումները դադարեցնելով այն ժամանակ, երբ բանկը հրաժարվել է վճարել վարկի գումարի մնացած՝ 1.300.000 ԱՄՆ դոլարի չափով մասնարժինը:

Հանցավոր ճանապարհով՝ խաբեությամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելու արդյունքում ստացված առանձնապես խոշոր չափերի՝ 3.424.969.470 ՀՀ դրամին համարժեք 9.327.538 ԱՄՆ դոլարի չափով անուղղակի եկամուտներն օրինականացնելու՝ դրանց ծագման աղբյուրը, տեղաշարժն ու պարկանելիությունը թաքցնելու և խեղաթյուրելու նպատակով, Աշոտ Սուքիասյանը կատարել է բանկային և առևտրային գործարքներ՝ փոխանցում, փոխարկում, թանկարժեք մեքաղների ձեռքբերում:

Մասնավորապես. Աշոտ Սուքիասյանը, հանցավոր ճանապարհով ստացված՝ 3.424.969.470 ՀՀ դրամին համարժեք 9.327.538 ԱՄՆ դոլար եկամուտներով, հանքահորերի գծով շահագործման գործարքի անվան տակ, «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունում բացված դոլարային հաշվից Կիպրոսի Հանրապետության «HELLENIC BANK PUBLIC COMPANY LTD» բանկում բացված ոչ ռեզիդենտ «STR EMERALD LIMITED» և նույն պեպությունում իր մասնակցությամբ հիմնադրված և իր կողմից ֆինանսական շարժ իրականացվող «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» և «ABS GLOBAL LIMITED» ընկերությունների հաշվեհամարներին կատարել է փոխանցումներ, ապա նույն գումարներից նշված կիպրոսյան ընկերությունների միջև փոխադարձ փոխանցումներ իրականացնելուց հետո՝ «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերությունների հաշիվներից՝ հանքի շահագործման գործարքի անվան տակ Հայաստանի Հանրապետության «Պրոմեթեյ» ՍՊ ընկերության, «Ամերիաբանկ», «Անելիք» և «Արդշինիկվեստբանկ» ՓԲ ընկերությունների կողմից սպասարկվող՝ «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի բանկային հաշիվներին հետ է փոխանցել, ապա նույն գումարներից կրկին «ABS GLOBAL LIMITED» ընկերության բանկային հաշվին փոխանցումներ կատարել: Նկարագրվածի արդյունքում «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերությունների հաշվեհամարներին 2010 թվականի հունիսի 28-ից մինչև 2011 թվականի հունիսի 27-ն ընկած ժամանակահատվածում թվով 29 վճարման հանձնարարականներով, ընդհանուր փոխանցված 3.328.229.945 ՀՀ դրամին համարժեք 9.070.950 ԱՄՆ դո-

լարից Հայաստանի Հանրապետությունում «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի բանկային հաշիվներին հետ է փոխանցել ընդհանուր 1.850.653.193 ՀՀ դրամին համարժեք՝ 5.040.317 ԱՄՆ դոլար գումար: Հայաստանի Հանրապետությունում «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի բանկային հաշիվներին գրնվող 1.945.042.319 ՀՀ դրամին համարժեք՝ 5.297.389 ԱՄՆ դոլար գումար վարկային միջոցներով 2010-2011 թվականների ընթացքում ՀՀ տարածքում 1.020.090.787 ՀՀ դրամին համարժեք 2.778.252 ԱՄՆ դոլարով ձեռք է բերել ոսկու ձուլակտորներ, ինչպես նաև Հնդկաստանից, Միացյալ Արաբական Էմիրություններից, Սիերա Լեոնե Հանրապետությունից, Թուրքիայից և Հոնկոնգից ձեռք է բերել ընդհանուր՝ 144.023.901 ՀՀ դրամին համարժեք՝ 392.254 ԱՄՆ դոլարի մշակված ադամանդ, չմշակված ադամանդի հումք և ոսկյա օղակաձև ձուլվածքներ: Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների մնացած մասով կանխիկացումներ և փոխարկումներ կատարելով համալրել է «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի Հայաստանի Հանրապետությունում այլ առևտրային բանկերում ունեցած բանկային հաշիվները, դրանք այդ հաշիվներում առկա միջոցներին միացնելու և համալրել օգտագործելու միջոցով, դրանով իսկ խեղաթյուրել և թաքցրել այդ միջոցների ծագման աղբյուրը: Իսկ Կիպրոսի Հանրապետությունում մնացած 1.479.927.519 ՀՀ դրամին համարժեք 4.030.633 ԱՄՆ դոլար գումարն օգտագործել և ծախսել իր հայեցողությամբ՝ հանքարդյունահանող սարքավորումներ ձեռք բերելու հետ առնչություն չունեցող ուղղություններով՝ այդպիսով օրինականացնելով վերը նշված գումարները:

Բացի այդ, Աշոտ Սուքիասյանը, հանդիսանալով ՀՀ ՊԵԿ Կենտրոնի հարկային տեսչությունում հաշվառված «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի հիմնադիր-տնօրեն, 2010-2012 թվականների ընթացքում իրականացրած տնտեսական գործունեության արդյունքում առաջացած հարկերը վճարելուց չարամտորեն խուսափելու դիտավորությամբ (...) չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 82.447.445 ՀՀ դրամ հարկերը պետական բյուջե վճարելուց, այդ թվում, շահութահարկ՝ 81.686.153 ՀՀ դրամ, ԱԱՀ՝ 761.292 ՀՀ դրամ:

Բացի այդ, [Աշոտ Սուքիասյանը] չարամտորեն խուսափել է պետական բյուջե վճարել ընդամենը՝ 883.550 ՀՀ դրամ հարկեր, այդ թվում՝ ԱԱՀ՝ 761.292 ՀՀ դրամ, շահութահարկ՝ 122.258 ՀՀ դրամ»¹:

6. Առաջին առյուծի դատարանի դատավճռում նշվել է հետևյալը. «Տուժող Փայլակ Հայրոյի Հայրապետյանը դատարանին հայտնեց, որ 2009թ. լսել է ՀՀ Նախագահի ուղերձն այն մասին, որ ադամանդագործության ոլորտում Ռուսաստանի Դաշնության կողմից լինելու է շուրջ 500 միլիոն ԱՄՆ դոլարի պետական ներդրում, որից շուրջ 100 միլիոն ԱՄՆ դոլարի ներդրումը լինելու է ադամանդի հումքի տեսքով: Ինքը նշվածը լսելուց հետո սկսել է ոսկերչության և ադամանդի վերամշակման գործունեություն ծավալել, կատարել է շուրջ 5.000.000 ԱՄՆ դոլար գումարի ներդրում, այն է՝ կառուցել է համապատասխան շենք-շինություններ, ձեռք բերել սարքավորումներ և այլն: (...) [Ի]րեն է զանգահարել նախարար-

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 13-րդ, թերթեր 79-83:

րության աշխատակից Գագիկ Քոչարյանը և հրավիրել մասնակցելու ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության կողմից կազմակերպված ոսկերչության և ադամանդի վերամշակման բնագավառի գործարարների հանդիպմանը: Քանի որ ցանկացել է գործունեություն ծավալել նշված բնագավառում, ուստի ընդունել է առաջարկը և գնացել: Այնտեղ են գտնվել (...), ամբաստանյալ Աշոֆ Սուքիասյանը և տվյալ բնագավառի այլ գործարարներ:

Ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանը, ներկայանալով որպես այդ բնագավառում բազմամյա փորձ ունեցող և Աֆրիկայում ադամանդի հանքեր ունեցող գործարար, հայտարարել է, որ կարող է Հայաստան ներմուծել ՌԴ-ից ստացվող հումքի արժեքից 30 տոկոս էժան գնով ադամանդի չմշակված հումք, ինչի համար անհրաժեշտ է 12 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրում: Նշված առաջարկն իրեն ու այլ գործարարներին հեղաքրքրել է, որից հետո սկսել են քննարկել դրա պայմանները: (...) Դրանից շուրջ 20 օր անց, Ա.Սուքիասյանն իր գրասենյակում ցուցադրել է շուրջ 370 կարատ չմշակված ադամանդի հումք ասելով, որ այն ինքը Հայաստան է ներմուծել Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում գտնվող իր ադամանդի հանքերից: (...)

(...) Հավաքալով ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանին, նրա անվամբ իրեն, որդուն՝ Վարդան Հայրապետյանին և խնամուն Գագիկ Ղարիբյանին և «Ծովագարդի «Հայրապետ» հյուրանոցային համալիր» ՓԲ ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող [գույքը] գրավ դնելու միջոցով տնօրինելու, վարձակալության հանձնելու վերաբերյալ լիազորագրեր են տվել: Ընդ որում՝ Ջերմուկ քաղաքի Շահումյան 9 հասցեում գտնվող համալիրի համար տրված լիազորագրում, բացի գրավ դնելու իրավունքից նշվել է նաև, որ ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանը կարող է այդ գույքը վաճառել: (...) Գրավադնելուց հետո բանկն ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանին սկսել է տրամադրել վարկի գումարները՝ մաս-մաս, սակայն թե դրանք ինչ նպատակով էին ծախսվում, ինքը չի իմացել, քանի որ վարկային միջոցները «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի միջոցով տնօրինվել են ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի կողմից: (...)

(...) Հետագայում ծանոթանալով բանկում առկա բիզնես ծրագրին և գումարների ծախսման նպատակներին՝ իրեն հասկանալի է դարձել, որ բանկից ստացված գումարները նպատակային չեն ծախսվել և իրեն ներկայումս պարզ է, որ ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանն ի սկզբանե ցանկացել է տիրանալ իր ունեցվածքին, որը կրել է կազմակերպված և հետևողական բնույթ: (...):

Վկա Գագիկ Կառլենի Քոչարյանը դատարանին հայտնեց, որ (...) 2009 թվականի աշնանը Աշոֆ Սուքիասյանն առաջարկություն է ներկայացրել առ այն, որ Աֆրիկայի Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում ունի ադամանդի հանքեր, որտեղից կարող է Հայաստան ներկրել ադամանդի հումք ռուսական «Ալոտաս» ընկերության կողմից առաջարկվող հումքի գնից ավելի ցածր գներով: Որոշ ժամանակ անց, նա իր ընկերության գրասենյակում ներկայացրել է իբրև իր հանքից արդյունաբերած ադամանդի հումք, որի արժեքի վերաբերյալ ընկերությունների տնօրենների կողմից կարծիքը բացասական լինելուց հետո, տվյալ հարցն այլևս

չի բարձրացվել և չի քննարկվել: Ի հավաստումն այն բանի, որ նա Աֆրիկայում ունի հանքեր, Ա.Սուքիասյանն իր գրասենյակում ներկայացրել է տեսանկյունից և հանքի քարտեզ-հատակագիծ: Տեսանկյունը դիտվել է շապր մակերեսորեն: Այն վերաբերել է հանքի տարածքում նրա գտնվելու ինչ-որ ժամանակահատվածի, ցուցադրվել են նաև ինչ-որ շինություններ և ձեռքերով հումքի մաղի գործընթաց: Այլ տվյալներ, այդ թվում նաև փաստաթղթային, առ այն, որ հանքերն իրեն են պատկանում, ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանը չի ներկայացրել: Նա ասել է նաև, որ մեծ քանակով հումքի ներմուծում իրականացնելու համար կպահանջվեն համապատասխան ներդրումներ: (...):

Վկա Ղուկաս Արամյախի Ղուկասյանը դադարանին հայտնեց, (...) [որ] իր, Փ.Հայրապետյանի և ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի հետ ձեռք բերված նախնական համաձայնության հիման վրա, [հորատող մեքենա-հաստոցի] վրա աշխատելու համար 2011 թվականի հուլիսի 24-ին մեկնել է Սիերա Լեոնե Հանրապետություն: Այնտեղ իրեն դիմավորել է Սերգեյ Տրիկոպյուկի «Գլոբալ Կարապ» ընկերության աշխատակից Անժեն, ով իրեն տեղավորել է արդեն կազմակերպված ճամբարում և ինքը սկսել է տարբեր աշխատանքներ կատարել, այդ թվում աշխատել է գնված հորատող մեքենայով: Աշխատանքի ընդունվելու հետ կապված, ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ, վերջինս առաջարկել է աշխատել Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում իրեն պատկանող «Ջի Էմ Սի Գլոբալ» ընկերության հանքերում՝ ամսական 2.000 ԱՄՆ դոլար աշխատավարձով: Աֆրիկայում ընդհանուր աշխատել է շուրջ 22 ամիս, աշխատած ժամանակահատվածի դիմաց Ա.Սուքիասյանն իրեն պարտք է մնացել 38.000 ԱՄՆ դոլար աշխատավարձի գումար, որը մինչ օրս չի վճարվել: (...) Սիերա Լեոնե Հանրապետություն իր մեկնելը պայմանավորված է եղել Աշոտ Սուքիասյանի հետ ձեռք բերված պայմանավորվածությամբ: Ա.Սուքիասյանի բաժնետերեր լինելու մասին ինքը տեղեկացել է այնտեղի իրենց խմբավար Վահանից, որն Ա.Սուքիասյանի խնամին է եղել: Այնտեղ իրենց կողմից կառուցված ֆաբրիկան սկզբնական շրջանում սկսել է լավ աշխատել, սակայն անհասկանալիորեն դրա աշխատանքը դադարեցվել է: (...):

Վկա Հրանտ Մուկուչի Մուրադյանը դադարանին հայտնեց, որ ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի հետ ծանոթացել է 2011 թվականի սեպտեմբեր ամսին, (...) Ա.Սուքիասյանի հետ ծանոթանալուց հետո, վերջինս իրեն ցուցադրել է Աֆրիկայում գտնվող ինչ-որ հանքերի վերաբերյալ սիրողական նկարահանած ֆիլմ, ասելով, որ այնտեղ տեսանկարահանված հանքերն իրեն են պատկանում, այնտեղից արդյունահանում է ոսկի և ադամանդ: Միաժամանակ Ա.Սուքիասյանը հայտնել է, որ Հայաստանից տարբեր մասնագիտության մարդիկ է գործուղում այնտեղ աշխատելու և հավելել, որ այնտեղ մեկ բժիշկ մասնագետի կարիք կա: (...) Աֆրիկայում գտնվելու ընթացքում Աշոտ Սուքիասյանին այնտեղ չի տեսել: (...) Ըստ իր ունեցած տեղեկությունների և հենց հանքավայրի աշխատողների խոսակցություններից հասկացել է, որ հանքավայրը Ա.Սուքիասյանին չի պատկանել, որ վերջինս կարող էր դառնալ այնտեղ փայտեր, եթե կատարեր որոշա-

կի ներդրումներ: (...):

Վկա Արփի Գրիգորի Բայանը դատարանին հայտնեց, որ 2010 թվականին ընդհանուր ծանոթի միջոցով ծանոթացել է ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի հետ, նրա հետ թշնամություն կամ բարեկամություն չունի: (...) Այդ ժամանակ Ա.Սուքիասյանն իրեն ցույց է տվել լազերային սկավառակով մի տեսահոլովակ, որտեղ ցուցադրվել են հանքեր և այնտեղ աշխատող աշխատուժա: Ա.Սուքիասյանը հայտնել է, որ ցուցադրված հանքավայրերն իրեն են պատկանում և այդ հանքերի համար են պահանջվում ներդրումները:

(...) Ծրագրի կազմման համար բոլոր ելակետային տվյալներն իրեն բացառապես տրամադրել է Ա.Սուքիասյանը, ում հետ մշտապես համաձայնեցվել են բիզնես ծրագրում նախանշվող վարկային միջոցների օգտագործման ուղղությունները, ժամկետները, Աֆրիկյան բիզնեսի հետ կապված բոլոր տվյալները և ընկերությունների վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Ավելի ճիշտ Ա.Սուքիասյանն ուրվագծել է ուղղականները, ուղղվածությունը, ինքն էլ դրանք զեպտեղել է ծրագրում, որից հետո լրացուցիչ ներկայացրել է Ա.Սուքիասյանին, որն ուսումնասիրելով տվել է իր հավանությունը և համաձայնությունը: (...):

(...) 2010 թվականի հուլիսի 8-ին Ա.Սուքիասյանի հետ մեկնել են Կիպրոսի Հանրապետություն, որպեսզի գրանցեն օֆշորային ընկերություններ և միաժամանակ Ա.Սուքիասյանը հանդիպել իր գործընկերներ Սերգեյ Տրիկազյուկին և Սաշային, որի ազգանունը չի հիշել: (...) Ա.Սուքիասյանն իրեն ասել է, որ 12 միլիոն ԱՄՆ դոլարի վարկը պետք է ստանար հենց Փ.Հայրապետյանի գույքերի գրավադրմամբ, ով իրեն այնքան է վստահում, ինչքան չի վստահում սեփական որդիներին: Այդ խոսքերն Ա.Սուքիասյանն իրեն ասել է այն բանից հետո, երբ մինչ Կիպրոսի Հանրապետություն մեկնելը զարմացել էր, թե ինչպես է, որ այդ անձը լիազորել է իրեն տնօրինելու իր ունեցած ողջ անշարժ գույքը: Ինքը պնդում է նախաքննության ընթացքում տված ցուցմունքները, քանի որ տևական ժամանակ է անցել և ներկայումս շատ մանրամասնություններ չի հիշում, իսկ այն ժամանակ հիշողություններն ավելի թարմ են եղել (...):

Դատարանի կողմից հետազոտվեց ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանի և պաշտպան Յու.Խաչատրյանի կողմից նախաքննական մարմնին փաստաթղթերի, լուսանկարների և DVD սկավառակների պարունակությունը զննության ենթարկելու մասին նախաքննական մարմնի 29.09.2014թ. արձանագրությունն այն մասին, որ հետազոտվել է նաև Ա.Սուքիասյանի ցուցմունքներում վկայակոչված վարկային միջոցների նպատակային օգտագործման մասին վկայող համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ 2010 թվականի փետրվարի 10-ի ամսաթվով թվագրված պայմանագրի պատճենը, կնքված Ա.Սուքիասյանի, Սերգեյ Տրիկազյուկի, Ալեքսանդր Վալչենկովսկու և Ռուբեն Մկրտչյանի միջև: Բովանդակային առումով հետազոտվել է նաև պայմանագրի հայերեն թարգմանությունը: Նշված փաստաթղթի հետ կապված հարկանշական է այն, որ պայմանագրում հիշատակված «WLISPERA HOLDINGS LIMITED LTD» և «ABS GLOBAL» ընկերությունները հիմնադրվել են, համապատասխանաբար 2010 թվականի մայիսի 6-ին և 2010 թվականի հուլիսի

13-ին, այսինքն՝ վերը նշված պայմանագրի կազմման ամսաթվից ամիսներ հետո: Հետևաբար, 2010 թվականի փետրվար ամսին չէին կարող հայտնի լինել դրանից ամիսներ անց պետական գրանցում ստացած ընկերությունների անվանումները: Ավելին, պայմանագրում հիշատակում է արված այդ ընկերություններին գումարներ փոխանցելու մասին, ինչը նույնպես 2010 թվականի փետրվար ամսվա դրությամբ չէր կարող իրական լինել: Կատարված փոխանցումները, ստույգ գումարային արտահայտմամբ, այն վարկային միջոցներն են, որոնք 2010 թվականի հունիս ամսից հետո ստացվել են «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի կողմից Փ.Հայրապետյանի և նրա հարազատների գույքի «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունում գրավադրման արդյունքում (...):

Դատարանի կողմից հետազոտվեց ֆինանսատնտեսագիտական և դատա-հաշվապահական համալիր փորձաքննության 06.03.2015թ. թիվ 14-2710 եզրակացությունն այն մասին, որ «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի և «Ամերիաբանկ» ՓԲԸ-ի միջև 25.06.2010 թվականին կնքվել է թիվ 002506 հիմնական պայմանագիրը «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին վարկ տրամադրելու համար կազմված բիզնես ծրագրում և թե «Համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ» կնքված պայմանագրում (ներդրումային ծրագիր) նշված նպատակները: Միաժամանակ, վարկային հիմնական պայմանագրում և դրա հիման վրա կնքված լրացուցիչ համաձայնագրերում բացակայում է բիզնես և ներդրումային ծրագրերում տեղ գտած միջոցների օգտագործման նպատակների վերաբերյալ տեղեկատվություն: Իսկ ներդրումային և բիզնես ծրագրերի միջև առկա են հետևյալ էական անհամապատասխանությունները: (...) [Համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ կնքված պայմանագիրը (ներդրումային ծրագիր) ուղղակի կապ և ընդհանրություն չունի Բիզնես ծրագրի հետ: (...) Փորձաքննությանը տրամադրված «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի բանկային հաշիվների քաղվածքներում և հաշվապահական հաշվառման փաստաթղթերում արտացոլված Աշոտ Սուքիասյանի («Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի) կողմից կատարած փաստացի ծախսերը ձևական առումով կատարվել են վարկային հիմնական պայմանագրում և դրա հիման վրա կնքված լրացուցիչ համաձայնագրերում նշված «Հիմնական և շրջանառու միջոցների ձեռք բերման, կրեդիտորական պարտքերի մարման և ընթացիկ գործունեության կազմակերպման» նպատակներով, սակայն դրանք փաստացի չեն համապատասխանել բիզնես ծրագրով նախատեսված ուղղություններին, իսկ «Համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ» կնքված պայմանագիրը - (ներդրումային ծրագիր), փորձաքննությամբ, զուտ տնտեսագիտական տեսանկյունից չի դիտվել որպես վարկային միջոցների օգտագործման հետ ուղղակիորեն կապ ունեցող փաստաթուղթ»²:

7. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) Վերաքննիչ դատարանը պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ որոշել է դատարան հրավիրել և հարցաքննել վկա Վահան Հարությունյանին՝ նկատի ունենալով, որ Առաջին աստիճանի դատարանի կողմից անհիմն մերժվել է վկա Վահան Հարությունյանին

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 45-րդ, թերթեր 57-89:

դափարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ պաշտպանության կողմի միջնորդությունը:

Վկա Վահան Հարությունյանը Վերաքննիչ դափարանի դատական քննության ընթացքում ցուցմունք է տվել այն մասին, որ Աշոտ Սուքիասյանը հանդիսանում է իր որդու կնոջ հայրը: 2011 թվականի մայիսին Աշոտ Սուքիասյանի առաջարկով վերադարձել է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներից (որտեղ ապրել է շուրջ 18 տարի) և մեկնել Սիերա Լեոնեի Հանրապետություն, որտեղ շուրջ 1 տարի 2 ամիս աշխատել է ադամանդի հանքերում: Այնտեղ աշխատել են նաև Հայաստանից ժամանած այլ անձինք, որոնց մի մասին Աֆրիկա էր ուղարկել Փայլակ Հայրապետյանը: Փայլակ Հայրապետյանը տեղյակ եղել է հանքերում տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին, քանի որ նրա ուղարկած մարդիկ հեռախոսազանգերի միջոցով նրան տեղեկացրել են ամեն ինչի մասին: Ադամանդի հանքերում աշխատել են նաև սևամորթ անձինք, ինչպես նաև առկա են եղել տարբեր տեխնիկաներ: Աշոտ Սուքիասյանի գործընկերներ Սերգեյ Տրիկազյուկը, Ռուբեն Մկրտչյանը և Անժելը տարատեսակ խաբեություններ և կեղծիքներ են կատարել Աշոտ Սուքիասյանի հանդեպ, Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում նրանց միջև նաև դատական գործընթացներ են տեղի ունեցել, և արդյունքում ադամանդի արդյունահանման պլանավորված գործընթացը ձախողվել է (...):

(...) [Վ]երաքննիչ դափարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ Աշոտ Սուքիասյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքներով մեղադրական դատավճիռ կայացնելու համար Առաջին աստիճանի դատարանը, ղեկավարվելով անմեղության կանխավարկածով, հիմնվելով պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դատական քննության ընթացքում գործի հանգամանքների հետազոտման արդյունքների վրա, դատաքննության ժամանակ հետազոտված հավաստի ապացույցների հիման վրա, ամբաստանյալի մեղավորության մասին չփարատվող բոլոր կասկածները նրա օգտին մեկնաբանելով, ի թիվս այլոց, պետք է հաստատված համարեր, որ.

ա) մինչև գույքային իրավունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալն Աշոտ Սուքիասյանը նպատակ է ունեցել հափշտակել որևէ գույք, չվերադարձնել վարկային միջոցները, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները,

բ) փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը (նախորդող հանցագործության դեպքը), ինչպես նաև Աշոտ Սուքիասյանի նպատակը՝ քողարկելու, թաքցնելու հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցների իրական աղբյուրները և այդ միջոցները ներգրավել օրինական շրջանառության մեջ:

Վերաքննիչ դափարանը հարկ է համարում անդրադառնալ վերը նշված «ա» և «բ» կետերում թվարկված հանգամանքների ապացուցվածության հարցին.

Վերաքննիչ դափարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ ի պաշտպանություն իրեն՝ ամբաստանյալ Աշոտ Սուքիասյանը նշել է, որ մինչև գույքային իրա-

վունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալն ինքը նպատակ չի ունեցել հասիշտակել որևէ գույք, չվերադարձնել վարկային միջոցները, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները, իր և Փայլակ Հայրապետյանի միջև եղել են քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ, որոնք իրենց մեջ ռիսկային գործոն են պարունակել: Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալին ի պաշտպանություն բերված նշված փաստարկները մեղադրանքի կողմը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակում չի հերքել:(...)

(...) Առաջին ադյանի դատարանի դատավճռի հիմքում դրված որևէ ապացույց կամ փաստական փյույվ ուղղակի տեղեկություն չի պարունակում առ այն, որ մինչև անշարժ գույքերի նկատմամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալն Աշոտ Սուքիասյանը նպատակ է ունեցել հասիշտակել որևէ գույք, չվերադարձնել վարկային միջոցները, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները, Մասնավորապես.

(...) «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի և «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերության միջև կնքված պայմանագրի շրջանակներում վարկ տրամադրելու մասին կնքված լրացուցիչ համաձայնագրերի հիման վրա պայմանագրի գործունեության կազմակերպման նպատակով 25.06.2010-15.06.2011 թվականներին «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին տրամադրվել են 9.700.000 ԱՄՆ դոլար և 361.500.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով վարկեր (...),

(...) 2010-2011 թվականների ընթացքում Աշոտ Սուքիասյանը կատարել է ընդհանուր 1.372.462 ԱՄՆ դոլարի համարժեք 503.749.567 ՀՀ դրամի չափով վարկի և ընթացիկ տոկոսների մարումներ, ինչպես նաև կատարել վարկի սպասարկման հետ կապված այլ ծախսեր, իսկ վճարումները դադարեցրել է այն ժամանակ, երբ բանկը հրաժարվել է վճարել վարկի գումարի մնացած՝ 1.300.000 ԱՄՆ դոլարի չափով մասնաբաժինը (...),

(...) «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունում բացված՝ «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի դոլարային հաշվից Կիպրոսի Հանրապետության «HELENIC BANK PUBLIK COMPANY LTD» բանկի կողմից սպասարկվող «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններին 26.06.2010-27.06.2011 թվականներին փոխանցվել է ընդհանուր 9.070.950 ԱՄՆ դոլար («ABS GLOBAL LIMITED»՝ 6.720.950+«STR EMERALD LIMITED»՝ 2.000.000+«WLISPERA HOLDINGS LIMITED» 350.000) ԱՄՆ դոլար: Վճարման հանձնարարագրերում որպես վճարման նպատակ վկայակոչվել է «Հանքահորերի գծով շահագործման համար» պայմանագիր, սակայն թե աշխատանքների կատարման համար կնքված պայմանագրեր և թե աշխատանքները կատարված լինելու վերաբերյալ փաստաթղթերը բացակայել են (...):

(...) «ABS GLOBAL LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» նպատակով՝ 5.496.000+484.800 ԱՄՆ դոլար, «Երկրաբանական հետազոտություններ» նպատակով՝ 15.000 ԱՄՆ դոլար, առանց նպատակի նշման՝ 400.000+496.000+100+2.000+1.380.180 ԱՄՆ

դոլար: Այսինքն՝ «ABS GLOBAL LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են, ընդհանուր առմամբ 8.274.020 ԱՄՆ դոլարի ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» և «Երկրաբանական հետազոտություններ» նպատակներով, ինչպես նաև առանց նպատակի նշման: Ընդ որում, նշված 8.274.020 ԱՄՆ դոլարի չափով ելքերը չեն վերաբերում «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին կատարված փոխանցումներին (...),

(...) «STR EMERALD LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» նպատակով՝ 3.333.500+80.000 ԱՄՆ դոլար, «Երկրաբանական հետազոտություններ» նպատակով՝ 301.546 ԱՄՆ դոլար, առանց նպատակի նշման՝ 1.258.216 ԱՄՆ դոլար: Այսինքն՝ «STR EMERALD LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են ընդհանուր առմամբ 4.973.262 ԱՄՆ դոլարի ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» և «Երկրաբանական հետազոտություններ» նպատակներով, ինչպես նաև առանց նպատակի նշման: Ընդ որում՝ նշված 4.973.262 ԱՄՆ դոլարի չափով ելքերից «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին կատարված փոխանցումները կազմում են 3.333.500 ԱՄՆ դոլար: Նշվածից հետևում է, որ առանց «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին կատարված փոխանցումների, «STR EMERALD LIMITED» ընկերության հաշվից «Հանքահանման պայմանագիր» և «Երկրաբանական հետազոտություններ» նպատակներով, ինչպես նաև առանց նպատակի նշման կատարվել են 1.639.762 ԱՄՆ դոլարի ելքեր (4.973.262-3.333.500) (...),

(...) «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» նպատակով՝ 1.607.888 ԱՄՆ դոլար, առանց նպատակի նշման՝ 619.251 ԱՄՆ դոլար: Այսինքն՝ «STR EMERALD LIMITED» ընկերության հաշվից, ի թիվս այլոց, առկա են, ընդհանուր առմամբ 2.227.139 ԱՄՆ դոլարի ելքեր՝ «Հանքահանման պայմանագիր» նպատակով, ինչպես նաև առանց նպատակի նշման: Ընդ որում՝ նշված 2.227.139 ԱՄՆ դոլարի չափով ելքերից «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին կատարված փոխանցումները կազմում են 1.707.714 ԱՄՆ դոլար, որից 1.607.888 ԱՄՆ դոլարը՝ «Հանքահանման պայմանագիր» նպատակով, իսկ 99.825 ԱՄՆ դոլարը՝ առանց նպատակի նշման: Նշվածից հետևում է, որ առանց «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին կատարված փոխանցումների, «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերության հաշվից առանց նպատակի նշման կատարվել են 519.426 ԱՄՆ դոլարի ելքեր (619.251-99.825) (...)

(...) «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերությունների հաշիվներից, ի թիվս այլոց, առկա են ելքեր, նաև «Բանկային ծախս», «Գրասենյակային ծախս», «Տոմսեր», «Բեռնափոխադրում», նպատակներով (...),

(...) Վկաներ Ղուկաս Ղուկասյանի, Հրանտ Մուրադյանի, ինչպես նաև Վերաքննիչ դատարանում հարցաքննված վկա Վահան Հարությունյանի ցուցմունքներում առկա են փյուլներ այն մասին, որ Աշոտ Սուքիասյանի հետ ձեռք բերված պայմանավորվածության համաձայն՝ նրանք 2011-2013 թվականների ընթացքում որոշակի փրակական ժամանակ Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում աշխատել

են ադամանդի հանքերում, մասնավորապես՝ Ղուկաս Ղուկասյանը՝ շուրջ 22 ամիս, Հրանտ Մուրադյանը՝ շուրջ 10 ամիս, Վահան Հարությունյանը՝ շուրջ 14 ամիս:

(...) [Պ]աշտպանության կողմն Առաջին արյանի դատարանին, իսկ հետագայում նաև Վերաքննիչ դատարանին ներկայացրել է ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչությանը հասցեագրված 2 փաստաթղթեր՝ հայտնելով, որ Աշոտ Սուքիասյանի աֆրիկացի փաստաբանը դիմել է Սիերա Լեոնեի Հանրապետության կառավարական մարմիններին և խնդրել, որպեսզի այդ գրությունների բնօրինակներն ուղարկվեն պաշտպան Յուրիկ Խաչատրյանի հասցեով, իսկ հետագայում պաշտպան Յուրիկ Խաչատրյանը դրանք ստացել է սուրհանդակային ծառայության միջոցով (...):

Պաշտպանության կողմի ներկայացրած հիշյալ փաստաթղթերից առաջինի վերին մասի մեջտեղում առկա է «ՊԱՐՈՆ ԲԱԿԱՐՐ ՌԱՄԿԻՆ ԿԱԲՐԱ ԷՍԿ. ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» գրառումը, իսկ փաստաթուղթն ունի հետևյալ բովանդակությունը.

«Սույնով հաստատում եմ, որ պարոն Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանը (WALISPERA HOLDINGS LIMITED) ՎՈԼԻՍՊԵՐԱ ՀՈԼԴԻՆԳՍ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից բաժնետեր է, ով իր հերթին, ABS GLOBAL LTD ԱԲՍ ԳԼՈԲԱԼ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից [66] %-ի բաժնետերը և տնօրենն է:

Նա Հայաստանի Ձորագյուղ արդյունաբերական կոոպերատիվից, որի բաժնետերը և տնօրենը հենց ինքն է, կատարել է տարբեր փոխանցումներ Կիպրոսի (STR. EMERALD) ՍՏԻ ԷՄԵՐԱԼԴ ընկերության հաշվին, որը (GMC GLOBAL LIMITED) ԶԻՄՍ ԳԼՈԲԱԼ ԼԻՄԻԹԵԴ ընկերության՝ գրանցված Աֆրիկայի Սիերա Լեոնեում, համագործակալը և շահառուն է, ինչպես նաև, փոխանցել է տարբեր գումարներ Կիպրոսից, որը կազմում է 6.01986.106,78 ԱՄՆ դոլար, նաև տարբեր քաղաքներից, ինչպես նաև Հայաստանից նա ուղարկել է հող փորիչ մեքենաներ, լվացող տեխնիկաներ, լեռնահանքային մեքենաներ, նյութեր, որոնք կազմել են 6.700.800 ԱՄՆ դոլար, ինչպես նաև 2.200.000 ԱՄՆ դոլար փարվող աշխատանքների և հանքարդյունաբերության փարածքում երկրաբանական երկու խմբերի գործունեության համար, ընդհանուր՝ 15.886.906,78 ԱՄՆ դոլար: (...):»:

(...):

Պաշտպանության կողմի ներկայացրած հիշյալ փաստաթղթերից երկրորդի վերին մասի մեջտեղում առկա է «ՍԻԵՐԱ ԼԵՈՆԵԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԾՈՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՀԳ)» գրառումը, իսկ փաստաթուղթն ունի հետևյալ բովանդակությունը.

«Ես սույնով հաստատում եմ, որ պարոն Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանը (WALISPERA HOLDINGS LIMITED) ՎՈԼԻՍՊԵՐԱ ՀՈԼԴԻՆԳՍ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից բաժնետեր է, ով իր հերթին, ABS GLOBAL LTD ԱԲՍ ԳԼՈԲԱԼ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից [66] %-ի բաժնետերը և տնօրենն է:

(...)

Վերը նշվածը հաշվի առնելով՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Աշոտ Սուքիասյանի արարքում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմը:

Աշոտ Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ քրեական գործով ապացուցված չի կարող համարվել նաև փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը:

Ավելին՝ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նկատել, որ Կիպրոսի Հանրապետության «HELENIC BANK PUBLIK COMPANY LTD» բանկի կողմից սպասարկվող «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերությունների հաշվին եղել են նաև այլ դրամական միջոցներ, որոնք չեն փոխանցվել «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի կողմից (...), իսկ քրեական գործով ձեռք բերված փվյալներով հնարավոր չի եղել տարանջատել, թե այդ «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններից «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ին փոխանցված դրամական միջոցները եղել են «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ից «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններին նախկինում փոխանցված դրամական միջոցները, թե նշված երեք ընկերությունների հաշվին եղած այլ դրամական միջոցները (...):

Վերը նշվածը հաշվի առնելով՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Աշոտ Սուքիասյանի արարքում բացակայում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմը: (...)»³:

Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

8. ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Ասլանյանը ներկայացված վճռաբեկ բողոքով նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից վկայակոչված փաստարկները, որոնք հիմք են հանդիսացել Ա.Սուքիասյանի գործողություններում խարդախության հանցակազմի բացակայությունը փաստելու և նշված իրավահարաբերությունները քաղաքացիաիրավական դիտելու համար, արդեն իսկ Ա.Սուքիասյանի կողմից խարդախության եղանակով Փ.Հայրապետյանի գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելուց և գրավադնելուց հետո ստացած վարկի միջոցներն օրինականացնելուն ուղղված գործողություններ են, որոնք իրենց հերթին նույնպես վկայում են Ա.Սուքիասյանի կողմից ի սկզբանե խարդախություն կատարելու դիտավորության մասին: Մինչդեռ դատարանը բացարձակ գնահատականի չի արժանացրել այն հանգամանքը, որ Փ.Հայրապետյանի կողմից գույքի նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու կամային բնույթը տուժողի գիտակցության և կամքի վրա Ա.Սուքիասյանի ունեցած ներգործության հետևանքն է:

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 49-րդ, թերթեր 74-109:

Բողոք բերած անձը փաստարկել է, որ նախաքննությամբ ձեռք բերված և դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցներով հաստատվել է, որ 2009 թվականի աշնանը ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունում անցկացված՝ ակնագործության և ոսկեգործության խնդիրներին նվիրված քննարկումների ժամանակ Ա.Սուքիասյանը հայտարարել է ոչ թե Ռուսաստանի Դաշնության կողմից առաջարկվող ադամանդի հումքից Սիերա Լեոնեից էապես էժան գներով Հայաստանի Հանրապետություն հումք ներկրելու հնարավորության մասին, ինչպես պնդել է Ա.Սուքիասյանը, այլ հայտնել է, որ Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում ունի սեփական ադամանդի հումքի և ոսկու արդյունահանման հանքեր, որտեղից կարող է ՀՀ ներկրել Ռուսաստանի Դաշնության «Ալոուս» ընկերության կողմից այդ ժամանակահատվածում մատակարարվող հումքից մինչև 50 տոկոս էժան գնով: Մինչդեռ գործով հաստատվել է, որ նույն ժամանակահատվածում Ա.Սուքիասյանը Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում սեփական ադամանդի հումքի և ոսկու արդյունահանման հանքեր չի ունեցել, իսկ բիզնես ծրագրում նշված «GLOBAL CARAT LTD» կազմակերպությունը որևէ իրավաբանական կապ չի ունեցել ոչ Աշոտ Սուքիասյան ֆիզիկական անձի, ոչ էլ վերջինիս հետ առնչություն ունեցող «Ձորագյուղ» Ա/Կ-ի հետ, դեռ ավելին՝ «GLOBAL CARAT LTD» հանդիսացել է այլ անձանց, այդ թվում նաև Սերգեյ Տրիկապյուկի սեփականությունը:

Բացի այդ, գործով հաստատվել է, որ Ա.Սուքիասյանը դեպքին վերաբերելի ժամանակահատվածում, ի հավաստումն իր խոսքերի, Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունից՝ տարբեր աղբյուրներից, ձեռք է բերել շուրջ 300.000 ԱՄՆ դոլար արժողության ադամանդի հումք, որը ներկայացրել է Փ.Հայրապետյանին և հետաքրքրված այլ գործարարներին՝ իբրև իր հանքերից արդյունահանված ադամանդի հումք:

Բողոքի հեղինակը, մատնանշելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգման համար հիմք հանդիսացած՝ Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունից ստացված «ՊԱՐՈՆ ԲԱԿԱՐՐ ՈԱՍԿԻՆ ԿԱՐՔԱ ԷՍԿ. ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» և «ՍԻԵՐԱ ԼԵՈՆԵԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԱԾՈՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՀԳ)» գրառումներով, ըստ էության նույն բովանդակությունը կազմող փաստաթղթերը, դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ դրանք նախ չեն կարող որևէ ապացուցողական նշանակություն ունենալ, քանի որ ձեռք են բերվել անհայտ աղբյուրից, իրականության հետ ոչ մի աղերս չունեն և, բացի այդ, հակասում են քրեական գործով հաստատված այն հանգամանքին, որ վարկային միջոցները չեն ծախսվել նպատակային, ինչը չի հերքել նաև Ա.Սուքիասյանը:

Բացի այդ, պաշտպանության կողմից դատարան ներկայացված վերը նշված փաստաթղթերի վերաբերյալ բողոքաբերը նշել է, որ դրանք չեն կարող հանդիսանալ իրավական օգնության մասին վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից Սիերա Լեոնեի Հանրապետություն հասցեագրված պահանջի պատասխան, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով քրեական գործերով իրավական օգնություն ցույց տալու հարցով հաղորդակցությունն

իրականացվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 475-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, և դրանք չէին կարող հասցեագրված լինել պաշտպանության կողմին:

Բողոք բերած անձի համոզմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը գործով ձեռք բերված ապացույցները գնահատելիս չի պահպանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված և Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումներով մեկնաբանված ու հստակեցված՝ ապացույցների գնահատման չափանիշները և Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ և 190-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի առկայության պայմաններում՝ նրան վերոնշյալ հոդվածներով առաջադրված մեղադրանքներով արդարացրել է:

8.1. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին աստիճանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճռին:

9. Ըստ տուժող Փ.Հայրապետյանի և նրա ներկայացուցիչ Ա.Գևորգյանի կողմից ներկայացված վճռաբեկ բողոքի՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված որոշման արդյունքում խախտվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածով սահմանված ապացույցների ազատ գնահատման սկզբունքի պահանջը:

Մասնավորապես, բողոքաբերները համոզմունք են հայտնել այն մասին, որ Վերաքննիչ դատարանի որոշման հիմքերում դրված՝ վկա Վահան Հարությունյանի ցուցմունքը չի կարող համարվել արժանահավատ, քանզի վերջինս ամբաստանյալի որդու կնոջ հայրն է և հանդիսանում է գործի ելքով շահագրգռված անձ, ինչպես նաև ներառված չի եղել քրեական գործով դատակոչի ենթակա անձանց շարքում:

Բողոքի հեղինակները փաստարկել են, որ քրեական գործում առկա ապացույցներով «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշով ապացուցված է, որ Ա.Սուքիասյանը, մինչև անշարժ գույքերի նկատմամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալը, նպատակ է ունեցել հափշտակել, չվերադարձնել վարկային միջոցները, չկատարել վարկային պայմանագրերով նախատեսված պարտավորությունները:

Բողոք բերած անձինք նշել են, որ Վերաքննիչ դատարանի որոշման հիմքում դրված՝ պաշտպանության կողմից դատարան ներկայացված՝ ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչությանը հասցեագրված երկու փաթեթները՝ կից փաստաթղթերով, որոնց բնօրինակները սուրհանդակային ծառայության միջոցով ստացել է Ա.Սուքիասյանի շահերի պաշտպան Յ.Խաչատրյանը, Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 126-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ստուգման չեն ենթարկվել՝ դրանց ձեռքբերման աղբյուրների տեսանկյունից: Միևնույն ժամանակ, անգամ տվյալ ապացույցները թույլատրելի համարվելու դեպքում, դրանք գործի համար ապացուցողական նշանակություն չեն կարող ունենալ, քանզի Ա.Սուքիասյանի՝ նշված կազմակերպու-

թյան սեփականատեր լինելու դեպքում էլ վերջինս ի սկզբանե նպատակ է ունեցել Փ.Հայրապետյանին մոլորության մեջ գցելով, խաբեության եղանակով տիրանալու ու իր հայեցողությամբ տնօրինելու ստացված գումարները, իսկ դրանք, փոխակերպելով, փոխանցումներ կատարելով, նպատակ է ունեցել թաքցնել, խեղաթյուրել այդ գույքի հանցավոր ծագումը, իրական բնույթը, գտնվելու վայրը, տնօրինման եղանակը:

Բողոքի հեղինակներն ընդգծել են, որ Ա.Սուքիասյանի կողմից վարկի և ընթացիկ տոկոսների մարումը նպատակ է հետապնդել ապահովելու վարկի հաջորդ փուլի ստացումը՝ առավել խոշոր գումարներ բանկից ստանալու և հափշտակելու համար, իսկ ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ արձանագրված գումարների փոխանցումների նպատակին՝ իբր «հանքահորերի գծով շահագործման համար», «հանքահանման պայմանագիր», «երկրաբանական հետազոտություններ» և այլն, ապա գործի տվյալներով, այդ թվում հենց իր՝ Ա.Սուքիասյանի ցուցմունքներով հիմնավորվել է, որ այդ նշումները կատարվել են ձևական, մտացածին և ոչ մի գումար այդ նշված նպատակներով չի ծախսվել:

9.1. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոքաբերները խնդրել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճռին, կամ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը, բեկանված մասով գործն ուղարկել համապատասխան ստորադաս դատարան՝ նոր քննության՝ սահմանելով նոր քննության ծավալ՝ մնացած մասով դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

I. Խարդախության հանցակազմը.

10. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավորված է արդյոք Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշների բացակայության վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը:

11. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խարդախությունը՝ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով ուրիշի գույքի զգալի չափերով հափշտակությունն է կամ ուրիշի գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելը:

Վճռաբեկ դատարանը խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների վերաբերյալ մշտապես ընդգծել է, որ խարդախությունն օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է ուրիշի գույքը *հափշտակելով, այսինքն՝ այն վերցնելով, հանցավորինը կամ այլ անձինը դարձնելով*, տուժողի կամքի կամ գիտակցության վրա ներգործելու եղանակով, այն է՝ *խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու* միջոցով: Սուբյեկտիվ կողմից խարդախությունը բնութագրվում է *ուղղակի դիտավորությամբ և շահադիտական դրդումներով*: Ընդ որում, խարդա-

խությունը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից տարանջատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

ա) խարդախության դեպքում տուժողին խաբելու կամ նրա վստահությունը չարաշահելու մտադրությունն անձի մոտ ծագում է **նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը**:

բ) խարդախության դեպքում անձի մոտ քաղաքացիաիրավական պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու դիտավորությունը ծագում է **նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը**⁴:

12. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, տուժող Փ.Հայրապետյանին մոլորության մեջ գցելով, խաբեության եղանակով հափշտակել է վերջինիս՝ առանձնապես խոշոր չափերի անշարժ գույքի գրավադրման արդյունքում ստացված գումարը⁵, ինչն էլ հաստատված և ապացուցված է համարվել Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով⁶:

12.1. Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի հիմքում դրված որևէ ապացույց կամ փաստական տվյալ ուղղակի տեղեկություն չի պարունակում առ այն, որ մինչև անշարժ գույքերի նկատմամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալը, Ա.Սուքիասյանը նպատակ է ունեցել հափշտակել որևէ գույք, չվերադարձնել վարկային միջոցները, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները, և Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքում ճանաչել է անմեղ ու արդարացրել:

Վերաքննիչ դատարանի վերը նշված եզրահանգումները հիմնվել են, մասնավորապես, «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվին տրամադրված վարկային միջոցներից՝ Ա.Սուքիասյանի կողմից կատարված ծախսերի, ինչպես նաև դրամական փոխանցումների, դրանցում նշված նպատակների վերաբերյալ տվյալների, վկաներ Ղ.Ղուկասյանի, Հ.Մուրադյանի, Վերաքննիչ դատարանում հարցաքննված վկա Վ.Հարությունյանի ցուցմունքների, պաշտպանության կողմի՝ Առաջին ատյանի դատարան, իսկ հետագայում նաև Վերաքննիչ դատարան ներկայացրած՝ ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչությանը հասցեագրված երկու փաստաթղթերի վրա⁷:

13. Սույն որոշման 12-12.1-րդ կետերում մեջբերված փաստական հանգա-

⁴ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ *Լիա Ավետիսյանի* գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0176/01/09, *Վարդան Մաթևոսյանի* գործով 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵՇԴ/0037/01/11, *Նելլի Ափոյանի* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԲԴ/0009/01/13 որոշումները:

⁵ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

⁶ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

⁷ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

մանքները գնահատելով 11-րդ կետում մեջբերված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղսագրվող արարքում արդարացնելով, պատշաճ վերլուծության և գնահատման չի ենթարկել սույն քրեական գործում առկա փաստական տվյալների համակցությունը, որը վկայում է Ա.Սուքիասյանի կողմից, նախքան Փ.Հայրապետյանի գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը, իր ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու նախնական դիտավորություն ունենալու մասին: Այսպես՝

ա) **2009 թվականի աշնանը** ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունում հրավիրված՝ ադամանդագործության ոլորտի զարգացման հետ կապված ծրագրի քննարկման ժամանակ Ա.Սուքիասյանը հայտնել է, որ Աֆրիկայի Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում ունի ադամանդի հանքեր, որտեղից կարող է ռուսական «Ալոուսա» ընկերության կողմից առաջարկվող ադամանդի հումքի գնից էապես ցածր գներով հումք ներկրել Հայաստան: Այնուհետև, ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանը որոշ ժամանակահատված անց, իր գրասենյակում, ի հավաստումն այն բանի, որ Աֆրիկայում հանքեր ունի, ցուցադրել է տեսաերիզ և հանքի քարտեզ-հատակագիծ, ինչպես նաև տուժող Փ.Հայրապետյանին և հետաքրքրված այլ գործարարներին է տրամադրել Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունից՝ տարբեր աղբյուրներից ձեռքբերված շուրջ 300.000 ԱՄՆ դոլար արժողության ադամանդի հումք՝ ներկայացնելով իբրև իր հանքերից արդյունահանված հումք: Մինչդեռ, գործով հաստատվել է, որ տվյալ ժամանակահատվածում **Ա.Սուքիասյանը Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում ադամանդի հումքի արդյունահանման սեփական հանքեր չի ունեցել**, իսկ «GLOBAL CARAT LTD» կազմակերպությունը որևէ իրավաբանական կապ չի ունեցել ոչ Ա.Սուքիասյանի, ոչ էլ վերջինիս հետ առնչություն ունեցող՝ «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի հետ: Ընդ որում, Ա.Սուքիասյանն իր ցուցմունքներով ևս փաստել է, որ 2009 թվականի աշնանն ինքը չէր կարող հայտարարել, որ Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունում ադամանդի հանքեր ունի, քանի որ այդ տեղեկատվությունն իրականությանը չէր համապատասխանում: Մինչև ժամանակ, ամբաստանյալի կողմից 2009 թվականի աշնանը նման հայտարարություն կատարելու փաստը հաստատվել է գործով ձեռք բերված ապացույցների բավարար համակցությամբ, մասնավորապես՝ որպես վկա հարցաքննված՝ Գագիկ Քոչարյանի, Նելլի Հարությունյանի, Սասուն Նազարյանի, ինչպես նաև տուժող Փայլակ Հայրապետյանի ցուցմունքներով⁸:

Այսպիսով, ստացվում է, որ ամբաստանյալը տուժող Փ.Հայրապետյանի մոտ թյուր տպավորություն է ստեղծել, թե ներդրումներն անհրաժեշտ է կատարել սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող հանքավայրերում սարքավորումներ ձեռք բերելու և այդ հանքերը շահագործելու նպատակով, ինչն առավել համոզիչ դարձնելու համար ներկայացրել է մոտ 300.000 ԱՄՆ դոլար արժողության

⁸ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 45-րդ, թերթեր 57-89:

բարձր որակի ադամանդի հումք՝ իբրև սեփական հանքից արդյունահանած, մինչդեռ վերոնշյալ հանգամանքը Վերաքննիչ դատարանի կողմից որևէ գնահատականի չի արժանացվել:

բ) Տուժող Փ.Հայրապետյանն իր ցուցմունքներում նշել է, որ ինքը, անհանգստանալով իր գույքի գրավադրմամբ ստացված միջոցների տնօրինման հանգամանքով, առանց Ա.Սուքիասյանին տեղեկացնելու, մեկնել է Սիերա Լեոնե Հանրապետություն՝ տեղում հասկանալու, թե ինչ է կատարվում: Այնտեղ հանքեր շահագործող «GMC GLOBAL LIMITED» ընկերության տնօրեն Ռուբեն Մկրտչյանը փոխանցել է իրեն, որ **Ա.Սուքիասյանն իրականում իրենց ընկերությունում սեփականատեր չի հանդիսանում, իսկ «ABS GLOBAL LIMITED» ընկերությունը նույնպես իրենց ընկերության սեփականությունն է, իսկ վերջինս համասեփականատեր չէ:** Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում տեղեկացել է նաև, որ «GMC GLOBAL LIMITED» ընկերությունը վերջին 2 տարվա ընթացքում որևէ նոր մեքենաներ ու սարքավորումներ ձեռք չի բերել: Տուժողն ընդգծել է, որ Ա.Սուքիասյանն իր գույքը տնօրինելու վերաբերյալ լիազորագրերը ձեռք է բերել խաբեությամբ՝ նախապես իմանալով, որ չի կատարելու և հնարավորություն էլ չունի կատարել իր կողմից խոստացված բիզնես ծրագրերը, քանի որ ինչպես պարզ է դարձել հետագայում, **նա չի ունեցել որևէ սեփական բիզնես Աֆրիկայում և, հետևաբար, այդ բիզնեսի համար ոչ մի սարքավորում ձեռք չի բերել և չէր էլ կարող ձեռք բերել⁹:**

գ) Պատշաճ վերլուծության չի արժանացվել նաև այն հանգամանքը, որ վարկային միջոցները ստանալուց հետո, բիզնես կամ ներդրումային ծրագրերով նախատեսված գործողությունները կատարելու փոխարեն, Ա.Սուքիասյանը կատարել է ծախսեր, որոնց զգալի մասը չի համապատասխանել բիզնես ծրագրով նախանշած ուղղություններին: Հատկանշական է, որ մոտ **1.694.702 ԱՄՆ դոլար գումարն Ա.Սուքիասյանն ուղղել է «Պրոմեթեյ Բանկ» ՍՊ ընկերությունում իր ունեցած վարկային պարտավորությունների, այդ թվում նաև՝ վարկի գումարի մարմանը¹⁰:** Բացի այդ, Ա.Սուքիասյանը Հայաստանի Հանրապետությունում «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի բանկային հաշիվներին գտնվող 1.945.042.319 ՀՀ դրամին համարժեք՝ 5.297.389 ԱՄՆ դոլար գումար վարկային միջոցներով, 2010-2011 թվականների ընթացքում, ՀՀ տարածքում 1.020.090.787 ՀՀ դրամին համարժեք 2.778.252 ԱՄՆ դոլարով **ձեռք է բերել ոսկու ձուլակտորներ**, ինչպես նաև Հնդկաստանից, Միացյալ Արաբական Էմիրություններից, Սիերա Լեոնե Հանրապետությունից, Թուրքիայից և Հոնկոնգից ձեռք է բերել ընդհանուրը՝ 144.023.901 ՀՀ դրամին համարժեք՝ 392.254 ԱՄՆ դոլարի **մշակված ադամանդ, չմշակված ադամանդի հումք և ոսկյա օղակաձև ձուլվածքներ¹¹:**

Ընդհանուր առմամբ, «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի՝ «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունում բացված դոլարային հաշվին վարկային միջոցների

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 45-րդ, թերթ 67:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

մուտքագրումները, այդ հաշվից ելքագրումների հիմնական ուղղությունները, վարկային միջոցների Կիպրոսի Հանրապետության «HELENIC BANK PUBLIK COMPANY LTD» բանկի կողմից սպասարկվող՝ «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններից յուրաքանչյուրի հաշվեհամարին կատարված փոխանցումները, այդ ընկերությունների կողմից «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի բանկային հաշիվներին կատարված փոխանցումները մանրամասն ուսումնասիրվել են ֆինանսատնտեսագիտական և դատահաշվապահական համալիր փորձաքննության շրջանակներում, որի՝ 2015 թվականի մարտի 6-ի թիվ 14-2710 եզրակացության համաձայն՝ անշարժ գույքերի գրավադրմամբ ստացված վարկային միջոցները նպատակային չեն օգտագործվել:

Այդ կապակցությամբ, մասնավորապես, նշվել է, որ փորձաքննությանը տրամադրված՝ «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի բանկային հաշիվների քաղվածքներում և հաշվապահական հաշվառման փաստաթղթերում արտացոլված՝ Աշոտ Սուքիասյանի («Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի) կողմից կատարած փաստացի ծախսերը **ձևական առումով կատարվել են** վարկային հիմնական պայմանագրում և դրա հիման վրա կնքված լրացուցիչ համաձայնագրերում նշված՝ «Հիմնական և շրջանառու միջոցների ձեռք բերման, կրեդիտորական պարտքերի մարման և ընթացիկ գործունեության կազմակերպման» նպատակներով, սակայն **դրանք փաստացի չեն համապատասխանել բիզնես ծրագրով նախատեսված ուղղություններին**, իսկ «Համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ» կնքված պայմանագիրը (ներդրումային ծրագիր)՝ փորձաքննությամբ, զուտ տնտեսագիտական տեսանկյունից, չի դիտվել որպես վարկային միջոցների օգտագործման հետ ուղղակիորեն կապ ունեցող փաստաթուղթ¹²:

Այսպես՝ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված՝ «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի կողմից վարկ ստանալու համար կազմված բիզնես ծրագրի (անգլերեն տարբերակի հայերենով թարգմանության) զննության մասին նախաքննական մարմնի՝ 2013 թվականի հոկտեմբերի 2-ի արձանագրության համաձայն՝ բիզնես ծրագրի՝ «Կազմակերպչական աշխատանքների նախագծում» բաժնում նշված է, որ «Գլոբալ Կարատ» ընկերությունը, որը Սիերա Լեոնեում հիմնված հանք է, ունի լիցենզիա շահագործելու ադամանդի և ոսկու հանքեր Սիերա Լեոնեի արևելյան մասի երեք տարբեր հատվածներում, **պետք է ձեռք բերի հանքանյութը լվանալու երկու շաղափ**, որը ներառում է խոզանակի և լվացման բաղադրիչներ՝ մեկը՝ ոսկու և մյուսը՝ ադամանդի մշակման համար: Այդ շաղափները բերվելու են Հարավային Ամերիկայից, որոնցից յուրաքանչյուրն արժե **մոտ 2 միլիոն դոլար**: Բացի դրանից, ևս մեկ լրացուցիչ հանքում գործողություններ իրականացնելու համար սարքավորումների անհրաժեշտ համախումբ կպատվիրվի «Կոմաթսուից», որը **գնահատվում է 5 միլիոն դոլար** և իր մեջ ներառում է **էքսկավատոր, բուլդոզեր, բարձիչներ, բեռնատարներ, հզոր**

¹² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 45-րդ, թերթեր 57-89:

գեներատորներ և ջրի պոմպեր: Արդյունքում, անհրաժեշտ սարքավորումներ ձեռք բերելու համար պահանջվող ներդրումը կազմում է 9 միլիոն դոլար: Այնուհետև նշված է, որ «**ընկերության ներդրման ռազմավարությունը ներառում է վերևում նշված սարքավորումների ձեռքբերումը նախագծի առաջին իսկ ժամկետներում**»¹³:

Վերոնշյալի կապակցությամբ ֆինանսատնտեսագիտական և դատահաշվապահական համալիր փորձաքննության՝ 2015 թվականի մարտի 6-ի թիվ 14-2710 եզրակացությամբ արձանագրվել է, որ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ թե «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի կողմից և թե վարկային միջոցները ստացած՝ Կիպրոսի Հանրապետությունում գրանցված ընկերությունների կողմից բիզնես ծրագրում նշված՝ 2010-2011 թվականների ընթացքում ընդհանուր 9.000.000 ԱՄՆ դոլար արժողության հանքանյութ լվանալու երկու շաղափ և մեկ լրացուցիչ հանքում գործողություններ իրականացնելու համար սարքավորումների անհրաժեշտ համախումբ «Կոմաթոս» ընկերությունից ձեռք չեն բերվել, **ուստի փորձաքննությամբ դիտվում է, որ վարկային միջոցները փաստացի չեն օգտագործվել բիզնես ծրագրով նախատեսված նպատակներին համապատասխան**¹⁴:

դ) Առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված՝ նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի սեպտեմբերի 29-ի արձանագրությունից երևում է, որ **2010 թվականի փետրվարի 10-ին** Ա.Սուքիասյանի, Սերգեյ Տրիկագյուլի, Ալեքսանդր Վալչենկովսկու և Ռուբեն Մկրտչյանի միջև կնքվել է վարկային միջոցների նպատակային օգտագործման մասին համատեղ ձեռնարկության վերաբերյալ պայմանագիր: Վերոնշյալի հետ կապված հատկանշական է այն, որ պայմանագրում հիշատակվել են «WLISPERA HOLDINGS LIMITED LTD» և «ABS GLOBAL» ընկերությունները, որոնք հիմնադրվել են համապատասխանաբար՝ **2010 թվականի մայիսի 6-ին և 2010 թվականի հուլիսի 13-ին**, այսինքն՝ վերը նշված պայմանագրի կազմման ամսաթվից ամիսներ հետո¹⁵:

ե) Առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված՝ ֆինանսատնտեսագիտական և դատահաշվապահական համալիր փորձաքննության 2015 թվականի մարտի 6-ի թիվ 14-2710 եզրակացությամբ հաստատվել են ներդրումային և բիզնես ծրագրի միջև առկա անհամապատասխանություններ, ինչի վերաբերյալ նշել է նաև տուժող Փ.Հայրապետյանն իր ցուցմունքում: Այսպես՝

- եթե «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվին վարկ տրամադրելու վերաբերյալ կազմված բիզնես ծրագրի սկզբնական փուլում նախատեսվել է ձեռք բերել հանքարդյունահանման տեխնիկա՝ ընդհանուր 9.000.000 ԱՄՆ դոլարի չափով, ապա ներդրումային ծրագրով նախատեսվել է ընդամենը ներդրում կատարել «ABS GLOBAL» ընկերության գործունեության մեջ՝ «Գործարար շահեր ձեռք բերելու և համատեղ պահելու» նպատակով՝ առանց նշելու, թե ուր պետք է

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:
¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում:
¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

ուղղվեն այդ միջոցները և ինչ կոնկրետ նպատակի պետք է ծառայեն կատարված կամ կատարվելիք ներդրումները,

- ներդրումային և բիզնես ծրագրերը միմյանց չեն համապատասխանում նաև միջոցների օգտագործման գումարային առումով: Այսպես, եթե ներդրումային ծրագրով գործունեություն իրականացնելու համար սկզբնական փուլում նախատեսվել է ստանալ ընդամենը 5.750.000 ԱՄՆ դոլար գումար, որից 250.000 ԱՄՆ դոլարը ծախսվել է մինչև «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվի կողմից «Ամերիաբանկ» ՓԲ ընկերությունից վարկ ստանալը, ապա բիզնես ծրագրով նախատեսվել է սկզբնական փուլում սարքավորումների ձեռք բերման նպատակով ծախսել 9.000.000 ԱՄՆ դոլար,

- բիզնես ծրագրում որևէ հիշատակում չի արվել, որ վարկային միջոցների զգալի մաս կազմող՝ 5.500.000 ԱՄՆ դոլար վարկային միջոցները պետք է ուղղվեն և օգտագործվեն Կիպրոսի Հանրապետությունում հիմնադրված որևէ ընկերության գործունեության կազմակերպման համար: Հիշատակում չկա նաև, որ վարկային միջոցները պետք է օգտագործվեն այդ պետությունում գրանցված ընկերությունների միջոցով,

- Բիզնես ծրագրում խոսք է գնում միայն Սիեռա Լեոնեի Հանրապետությունում գործող՝ «GLOBAL KARAT» ընկերության մասին, մինչդեռ ներդրումային ծրագրում հիշատակվում է նաև Սիեռա Լեոնեի Հանրապետությունում գործող մեկ այլ՝ «GMC GLOBAL» ընկերությունը¹⁶:

14. Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ Վերաքննիչ դատարանը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով արդարացման դատական ակտ կայացնելիս, ի թիվս այլնի, հիմնվել է վկաներ Ղուկաս Ղուկասյանի, Հրանտ Մուրադյանի, Վերաքննիչ դատարանում հարցաքննված վկա Վահան Հարությունյանի կողմից տրված ցուցմունքների, ինչպես նաև պաշտպանության կողմից Վերաքննիչ դատարան ներկայացված՝ ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչությանը հասցեագրված 2 փաստաթղթերի վրա, համապատասխանաբար՝ «ՊԱՐՈՆ ԲԱԿԱՐՐ ՈԱՍԿԻՆ ԿԱՐԲԱ ԷՍԿ. ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» և «ՍԻԵՐԱ ԼԵՈՆԵԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԱԾՈՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՎԱԼՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՀԳ)» գրառումներով:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ վերլուծության չի ենթարկել վկա Հ.Մուրադյանի ցուցմունքներում առկա տվյալներն առ այն, որ իր ունեցած տեղեկություններով, ինչպես նաև հանքավայրի աշխատողների խոսակցություններից հասկացել է, որ **հանքավայրը Ա.Սուքիասյանին չի պատկանել, և որ վերջինս կարող էր դառնալ այնտեղ փայտեր, եթե կատարեր որոշակի ներդրումներ**, իսկ վկա Ղ.Ղուկասյանը հայտնել է, որ Ա.Սուքիասյանի՝ ադամանդի հանքերում մասնաբաժին ունենալու մասին **իմացել է անուղղակի կերպով՝ իրենց խմբավար Վահան Հարությունյանից, ով Ա.Սու-**

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում:

քիասյանի խնամին է¹⁷:

Ինչ վերաբերում է Վ.Հարությունյանի կողմից հայտնաձև տվյալներին, այդ թվում՝ նաև տուժող Փ.Հայրապետյանի կողմից հանքերում տեղի ունեցող իրադարձությունների վերաբերյալ իրազեկված լինելու մասին¹⁸, ապա դրանք չեն հաստատվում գործով ձեռք բերված փաստական տվյալներով: Բացի այդ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ վերջինս կարող է ողջամտորեն շահագրգռված լինել գործի ելքով, քանի որ Ա.Սուքիասյանի խնամին է:

14.1. Անդրադառնալով ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչությանը հասցեագրված՝ համապատասխանաբար՝ **«ՊԱՐՈՆ ԲԱԿԱՐՐ ՌԱՍԿԻՆ ԿԱՐԲԱ ԷՍԿ. ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ»** և **«ՍԻԵՐԱ ԼԵՈՆԵԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԱԾՈՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՀԳ)»** գրառումներով երկու փաստաթղթերին, որոնք Վերաքննիչ դատարանը դրել է Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելու հիմքում, Վճռաբեկ դատարանը նախնառաջ ընդգծում է, որ Վերաքննիչ դատարանը դրանք **թույլատրելիության ու արժանահավատության տեսանկյունից որևէ գնահատման չի ենթարկել, որևէ գործողություն չի կատարել՝ տվյալ փաստաթղթերի ստացման աղբյուրի օրինականությունը՝ քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով պարզելու ուղղությամբ:** Այլ կերպ՝ Վերաքննիչ դատարանը, վերոնշյալ փաստաթղթերը գործով ապացուցողական զանգվածում ներառելով, չի պահպանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ, 126-րդ և 127-րդ հոդվածների պահանջները:

Այս առումով հատկանշական է, որ սույն քրեական գործով նախաքննական մարմինը դեռևս 2012 թվականի սեպտեմբերի 7-ին իրավական օգնություն ստանալու խնդրանքով դիմել է Սիերա Լեոնեի Հանրապետության իրավասու մարմիններին, այնուհետև բազմիցս հիշեցումներ է ուղարկել միջնորդության կատարումն արագացնելու խնդրանքով, սակայն այդպես էլ որևէ արձագանք չի ստացվել¹⁹:

Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ վերոնշյալ փաստաթղթերը նույնիսկ թույլատրելի ապացույց դիտարկվելու պայմաններում, չեն կարող բավարար հիմք լինել Ա.Սուքիասյանի արարքում խարդախության հանցակազմի առկայությունը բացառելու համար, քանի որ գործով ձեռք է բերվել թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցների բավարար համակցություն առ այն, որ ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանն ի սկզբանե նպատակ է ունեցել մոլորության մեջ գցել տուժող Փ.Հայրապետյանին և խաբեության եղանակով հափշտակել վերջինիս՝ առանձնապես խոշոր չափերի անշարժ գույքի գրավադրման արդյունքում ստացված գումարը: Այսպես՝ վերոնշյալ փաստաթղթերում նշվում է, որ Ա.Սուքիասյանը **«(WALISPERA HOLDINGS LIMITED) ՎՈԼԻՍՊԵՐԱ ՀՈԼ-**

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում:
¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:
¹⁹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 26-րդ, թերթեր 84-85:

ԴԻՆԳՍ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ **գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից բաժնեդեր է, ով իր հերթին, ABS GLOBAL LTD ԱՐՄ ԳԼՈՐԱԼ ԼԻՄԻԹԵԴ-ի՝ գրանցված Կիպրոս 2010 թվականից [66]%-ի բաժնեդերը և փնտրենն է»²⁰**, մինչդեռ, ինչպես արդեն իսկ նշվել է սույն որոշման շրջանակներում, Ա.Սուքիասյանը դեռևս **2009 թվականի աշնանը** ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունում հրավիրված՝ ադամանդագործության ոլորտի զարգացման հետ կապված ծրագրի քննարկման ժամանակ հայտնել է, որ Աֆրիկայի Սիերա Լեոնե Հանրապետությունում **ունի ադամանդի հանքեր**, այնուհետև տուժող Փ.Հայրապետյանին և հետաքրքրված այլ գործարարներին է տրամադրել Սիերա Լեոնեի Հանրապետությունից՝ տարբեր աղբյուրներից ձեռքբերված շուրջ 300.000 ԱՄՆ դոլար արժողության ադամանդի հումք՝ **ներկայացնելով իբրև իր հանքերից արդյունահանված հումք**:

Ավելին՝ վերոնշյալ փաստաթղթերում պարունակվող տեղեկություններն առ այն, որ Ա.Սուքիասյանը տարբեր քաղաքներից, ինչպես նաև Հայաստանից ուղարկել է հող փորհչ մեքենաներ, լվացող տեխնիկա, լեռնահանքային մեքենաներ, նյութեր, որոնք կազմել են 6.700.800 ԱՄՆ դոլար, ինչպես նաև 2.200.000 ԱՄՆ դոլար տարվող աշխատանքների և հանքարդյունաբերության տարածքում երկրաբանական երկու խմբերի գործունեության համար, ընդհանուր՝ 15.886.906.78 ԱՄՆ դոլար²¹, հակասում է սույն գործով հաստատված փաստական այն հանգամանքին, որ անշարժ գույքի գրավադրմամբ ստացված վարկային միջոցները չեն օգտագործվել նպատակային նշանակությամբ, այն է՝ հանքերի շահագործման համար անհրաժեշտ սարքավորումներ և տեխնիկա ձեռք բերելու նպատակով, ինչը, ըստ էության, իր ցուցմունքներում չի հերքել նաև Ա.Սուքիասյանը:

15. Այսպիսով, հիմք ընդունելով սույն որոշման 13-14.1-րդ կետերում մեջբերված և վերլուծված փաստական տվյալները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղսագրվող արարքում արդարացնելով հանգել է սխալ եզրահանգման: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ վերլուծության և գնահատման չի ենթարկել սույն գործում առկա ապացույցների ամբողջությունը, մինչդեռ դրանց՝ համակցության մեջ վերլուծությունը վկայում է, որ մինչև տուժող Փ.Հայրապետյանին պատկանող անշարժ գույքերի նկատմամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելը և դրանց գրավադրման արդյունքում վարկային միջոցներ ստանալը, Ա.Սուքիասյանն ի սկզբանե նպատակ է ունեցել մոլորության մեջ զցել տուժողին, հափշտակել վերջինիս գույքը, չվերադարձնել վարկային միջոցները և չկատարել ստանձնած պայմանագրային պարտավորությունները:

Ուստի, ընդհանրացնելով վերոնշյալ վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդ-

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

վածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշների բացակայության վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը հիմնավորված չէ:

II. Փողերի լվացման հանցակազմի որակման առանձնահատկությունները.

16. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ փողերի լվացման հանցակազմի առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված լինելու հատկանիշի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

17. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի այն դիրքորոշումը, որ Ա.Սուքիսայանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պայմաններում ապացուցված չի կարող համարվել նաև փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը:

18. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի փոխարկումը (կոնվերտացումը) կամ փոխանցումը (եթե հայտնի է, որ այդ գույքը ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), որը նպատակ է ունեցել թաքցնել կամ խեղաթյուրել այդ գույքի հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել որևէ անձի, որպեսզի նա խուսափի իր կատարած հանցանքի համար պատասխանատվությունից, կամ գույքի իրական բնույթը, ծագման աղբյուրը, գտնվելու վայրը, տնօրինման եղանակը, տեղաշարժը, իրավունքները կամ պարկանելիությունը թաքցնելը կամ խեղաթյուրելը (եթե հայտնի է, որ այդ գույքը ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում) կամ գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում)՝

(...)

3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է՝

1) առանձնապես խոշոր չափերով,

(...)

5. Սույն հոդվածի իմաստով հանցավոր ճանապարհով ստացված գույք է համարվում սույն օրենսգրքի 103.1-ին հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված գույքը, որն ուղղակի կամ անուղղակի առաջացել կամ ստացվել է սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցագործությունների կատարման արդյունքում»:

19. Փողերի լվացման հանցակազմի մեկնաբանությանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արսեն Սարգսյանի* գործով որոշմամբ՝ արձանագրելով հետևյալ-

լր. «(...) Նախորդող հանցագործության բացակայությունը բացառում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի գոյությունը, ուստի նմանատիպ գործերով մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս դատարանը նախ պետք է հաստատված համարի նախորդող հանցագործության դեպքը, ինչպես նաև փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ տվյալ դեպքում պարտադիր չէ նախորդող հանցագործության վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռի առկայությունը, ինչպես նաև պարտադիր չէ, որ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման մեջ մեղադրվող անձը որևէ առնչություն ունենա նախորդող հանցագործության հետ: Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման համար անձին քրեական պարասխանաբանության ենթարկելու հարցը լուծելիս պետք է ապացուցվի, որ գույքը ստացվել է հանցավոր ճանապարհով և որ անձը գիտակցել ու նախատեսել է դրա՝ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված լինելը: (...)»²²:

19.1. Վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը Հովհաննես Գևորգյանի և Հրաչյա Չանախյանի վերաբերյալ որոշմամբ արձանագրել է հետևյալը. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի հատկանիշների մեկնաբանության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ նշված հանցագործության կատարմամբ հանցավորն օրինական գործունեության շղարշի ներքո նպատակ է հետապնդում լեգիտիմացնել ստացված անօրինական գույքն ու եկամուտները, քողարկելու և թաքցնելու դրանց ծագման հանցավոր աղբյուրը, վերացնելու դրանց հանցավոր հետքերը: Այլ կերպ, այս հանցագործությունն արտահայտվում է անօրինական ճանապարհով ստացված «կեղտոտ» փողերի օրինականացմամբ, որով էական վնաս է պատճառվում պետության տնտեսությանը: Այսինքն՝ տվյալ հանցագործության կատարմամբ՝ փողերի լվացմանն ուղղված գործողություններ կատարելու, անօրինական գույքն ու եկամուտները օրինական քաղաքացիական շրջանառության մեջ ներդնելու միջոցով հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է լինում դրանց օրինական տեսք հաղորդելուն և քրեական պարասխանաբանությունից ազատվելուն: Հետևաբար, անձի արարքը որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում որակելիս՝ պետք է համակողմանի ուշադրության արժանացնել այն գործողությունների շղթան, անօրինական գույքի և եկամուտների քաղաքացիական շրջանառությունը՝ իր շրջափուլերով հանդերձ, որոնք ընդհանուր առմամբ կարող են վկայել հանցավորի՝ փողերի լվացմանն ուղղված դիտավորության առկայության մասին:

Այսպես, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ հանցավոր

²² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Արսեն Սարգսյանի գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0090/01/09 որոշման 11-րդ կետը:

ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը և փողերի լվացմանն ուղղված անձի դիտարկողությունը որոշելիս՝ անհրաժեշտ է գործի փաստական հանգամանքների պատշաճ իրավական գնահատմամբ պարզել ստացված անօրինական գույքի և եկամուտների ծագման աղբյուրը, նշված գույքն ու եկամուտներն օրինական շրջանառության մեջ ներդնելուն ուղղված գործողությունների ամբողջությունը, այդ նյութական միջոցների շարժընթացն ու շրջապարույտն օրինական քաղաքացիական շրջանառության մեջ, ձեռնարկված գործողությունների շղթան, որի վերջնարդյունքում այդ գույքն ու եկամուտները ստացել են օրինական տեսք: Ընդ որում, վերջին դեպքում հատկապես պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, թե կոնկրետ, որ օրինական քաղաքացիաիրավական գործարքի կատարման արդյունքում են օրինական տեսք ստացել ձեռքբերված նյութական միջոցները: Պայմանավորված վրձյալ հանցագործության լատենտային բնույթով՝ հանցավոր գույքի ու եկամուտների օրինականացումը կարող է ունենալ բազմապիսի դրսևորում: Սակայն, բոլոր դեպքերում այն պետք է սերտորեն փոխկապակցված լինի ենթադրյալ հանցանքը կատարած անձի՝ «փողերի լվացման» դիտարկողության հետ՝ հիմնավորելով վերջինիս առկայությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերոնշյալ հանգամանքների համակողմանի գնահատման արդյունքում է հնարավոր հաստատարապես որոշել անձի արարքում հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը: (...)»²³:

20. «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հետախուզման, առգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» 2005 թվականի մայիսի 16-ի Վարչավայի կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Վարչավայի կոնվենցիա)²⁴ 9-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասերի համաձայն՝ «Կողմերից յուրաքանչյուրը պետք է հավաստիացնի, որ նախորդող հանցանքի համար նախկին կամ ներկա դատվածությունը նախապայման չէ փողերի լվացման համար դատապարտելու համար:

(...) Կողմերից յուրաքանչյուրը պետք է հավաստիացնի, որ, սույն հոդվածի համաձայն, փողերի լվացման համար դատապարտումը հնարավոր է այն դեպքում, երբ ապացուցված է, որ սույն հոդվածի 1-ին կետի «ա» կամ «բ» ենթակետերում նշված գույքն ի հայտ է եկել նախորդող հանցանքի արդյունքում՝ **առանց հանցանքը ճշգրիտ նշելու անհրաժեշտության**»:

Վարչավայի կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (գ) կետի համաձայն՝ «Սույն պարբերությամբ սահմանված հանցանքի համար իբրև պարտադիր պայման հանդիսացող իմացության, դիտարկողության կամ նպատակի վերաբերյալ եզրակացությունը կարող է արվել օբյեկտիվ, փաստացի հանգամանքներից ել-

²³ Տե՛ս Հովհաննես Գևորգյանի և Հրաչյա Չանախյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 7-ի որոշման 16-16.2-րդ կետերը:
²⁴ Վարչավայի կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 2008 թվականի հունիսի 2-ին:

նելով»:

Վարչավայի կոնվենցիայի բացատրական զեկույցում նշվում է. «5-րդ մասն անդրադառնում է փողերի լվացման գործերով քրեական հետապնդման մեկ այլ էական գործնական խնդրի, որը հայտնաբերվել է փարբեր երկրներում գնահատումների արդյունքում, այն է՝ ընկալումը, որ հիմք հանդիսացող նախորդ հանցանքի համար դատապարտումն անհրաժեշտ է՝ որպես փողերի լվացման գործերով քրեական հետապնդման հիմք: Սույն Կոնվենցիան այժմ Կողմերից պահանջում է ապահովել, որ նախնական կամ միաժամանակյա դատապարտումը նախորդող հանցագործության համար նախադրյալ չլինի փողերի լվացման գործերով դատապարտման համար: Սույն Կոնվենցիան մշակողները կարծում էին, որ 5-րդ մասում նշվածը պարզաբանելուց հետո պետք է փողերի լվացման գործերով հնարավոր լինի նախորդող հանցագործությունը (լինի դա ներպետական, թե օտարերկրյա) հաստատել՝ հիմնվելով անուղղակի կամ այլ ապացույցների վրա: Մշակողների կողմից սա կարևորվել էր, քանզի այդպիսի դատապարտման ընկալվող անհրաժեշտությունը հաճախ խանգարում էր փողերի լվացման, որպես ինքնավար հանցագործության համար հետապնդման իրականացմանը, հատկապես՝ երրորդ անձանց կողմից ուրիշների օգտին իրականացվող փողերի լվացման դեպքում:

6-րդ մասը վերաբերում է նախորդող հանցագործության ապացուցման հարցին փողերի լվացման գործերով հետապնդման դեպքում: Հետապնդմանն օժանդակելու համար սույն Կոնվենցիայի մշակողները մատնանշեցին փողերի լվացման գործերով դատախազների՝ հստակ մասնավորեցված նախորդող հանցանքի բոլոր փաստական փարբերի ապացուցման պարտականությունն չկրելու կարևորությունը, եթե գույքի ապօրինի ծագում ունենալը կարող է ապացուցվել ցանկացած այլ հանգամանքներով:

Նշելով, որ սույն մասը վերաբերում է այս հոդվածի համաձայն փողերի լվացման համար դատապարտումներին, սույն Կոնվենցիայի մշակողները ցանկանում են նշել, որ դրույթը պետք է դիտարկել փողերի լվացման սահմանման համարտեքստում, ինչպես նշված է 9-րդ հոդվածում և մասնավորապես դրա 1-ին մասում, որը վերաբերում է դիտարկող վարքագծին: Հետևաբար, Կողմերը կարող են իրականացնել 9.6 հոդվածի իմպլեմենտացում՝ պահանջելով, որ փողերի լվացման հանցագործության կատարողը իմանա, որ ակտիվները առաջացել են նախորդող հանցագործության արդյունքում, **առանց պահանջելու, որ ապացուցվի, թե հստակ որ նախորդող հանցագործությունն է կիրառելի**»²⁵:

Եվրոպական միության կողմից 2018 թվականի հոկտեմբերի 23-ին ընդունված թիվ 2018/1673 իրահանգի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասն անդամ պետություններին պարտավորեցնում է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ապահովելու համար, որ՝

²⁵ Տե՛ս «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հետախուզման, առգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» Վարչավայի կոնվենցիայի՝ 2005 թվականի մայիսի 16-ի բացատրական զեկույցը, կետեր 100-101, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ www.rm.coe.int/16800d3813:

«(ա) նախորդող կամ միաժամանակյա դատարարությունը հանցավոր գործունեության համար, որից ստացվել է գույքը, [փողերի լվացման հանցակազմով] դատարարության համար նախապայման չէ.

(բ) [փողերի լվացման հանցակազմով] դատարարությունը հնարավոր է, եթե հաստատվի, որ գույքը բխում է հանցավոր գործունեությունից, առանց պահանջելու, որ հաստատվեն այդ հանցավոր գործունեությանն առնչվող բոլոր փաստական տարրերը կամ բոլոր հանգամանքները, ներառյալ հանցագործի ինքնությունը. (...):»:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ Եվրոպական միության անդամ պետությունների միասնական մոտեցումը համահունչ է Վարշավայի կոնվենցիայով սահմանված չափանիշներին:

20.1. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) *Յշուշենն ընդդեմ Բելգիայի* գործով որոշման շրջանակներում ընդգծել է, որ փողերի լվացման հանցակազմի ապացուցման առնչությամբ Վարշավայի կոնվենցիայով որդեգրված մոտեցումն ինքնին չի կարող դիտարկվել որպես արդար դատաքննության իրավունքի խախտում: Եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով դիմումատուի վրա իր գույքային վիճակի վերաբերյալ հավաստի բացատրություն տալու պարտականություն դնելուն, փաստել է, որ այն ինքնին չի հանդիսանում լռելու իրավունքի խախտում՝ ընդգծելով, որ Կոնվենցիան չի արգելում հաշվի առնել մեղադրյալի լռությունը՝ իր մեղավորությունը պարզելու համար, բացառությամբ, եթե նրա դատապարտումը հիմնված է բացառապես կամ հիմնականում նրա լռության վրա²⁶:

Միննույն ժամանակ, Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ՝

- **գույքի հանցավոր ծագումը կարող է հաստատվել անուղղակի ապացույցների հիման վրա**, այդ թվում՝ եզրահանգումներ անելով այն հանգամանքից, որ մեղադրյալը հրաժարվում է ներկայացնել բացատրություններ գույքի ծագման առնչությամբ²⁷,

- **քրեական գործերով արդար դատաքննության հայեցակարգի հետ համատեղելի է դիմումատուի վրա իր գույքային իրավիճակի վերաբերյալ հավաստի բացատրություններ տալու պարտականություն դնելը**²⁸:

21. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված՝ փողերի լվացման վերաբերյալ առկա միջազգային-իրավական փաստաթղթերի, ինչպես նաև միջազգային փորձի վերլուծությունը վկայում է, որ անդրազգային կազմակերպված հանցավոր գոր-

²⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Zschüschen v. Belgium* գործով 2017 թվականի մայիսի 2-ի որոշումը, գանգատ 23572/07, կետեր 27-30:

²⁷ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Zschüschen v. Belgium* գործով 2017 թվականի մայիսի 2-ի որոշումը:

²⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Grayson and Barnham v. United Kingdom* գործով 2008 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշումը, գանգատներ 19955/05 և 15085/06, կետեր 49, 23: Տե՛ս նաև, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Zschüschen v. Belgium* գործով 2017 թվականի մայիսի 2-ի որոշումը, գանգատ 23572/07, կետ 30:

ծուներության դեմ պայքարին նվիրված միջազգային չափանիշները զարգանում են այն ուղղությամբ, ըստ որի փողերի վլացումն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես **ինքնավար բնույթ** ունեցող հանցավոր արարք, որի համար պատասխանատվությունը որևէ կերպ չի կարող պայմանավորված լինել նախորդող հանցագործության համար նախկին կամ միաժամանակյա դատապարտմամբ, նախորդող հանցագործությունն ապացուցված և դրա քրեաիրավական հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտված լինելու հանգամանքով: Ավելին՝ փողերի վլացման հանցակազմի ինքնավար բնույթը ենթադրում է, որ նախորդող հանցագործության քննությունը, որպես այդպիսին, փողերի վլացման ինքնուրույն հանցակազմ պարունակող արարքների քննության նպատակը չէ, իսկ այն մոտեցումը, ըստ որի՝ փողերի վլացումը քննվում է միայն որպես նախորդող հանցագործության գործերով իրականացվող քննության մաս, այլևս կենսունակ չէ՝ հաշվի առնելով այս ոլորտում տեղի ունեցող զարգացումները, ինչպես նաև խնդրո առարկա հանցագործության բացահայտման գործընթացում առաջացող լուրջ խոչընդոտները:

Միևնույն ժամանակ, սույն դեպքում չի կարող վտանգվել նաև անմեղության կանխավարկածը, քանի որ անձը պատասխանատվության է ենթարկվում ոչ թե նախորդող հանցավոր գործունեության, այլ հենց փողերի վլացման հանցագործության համար: Այսպես՝ Եվրոպական Դատարանը վերոնշյալի կապակցությամբ ընդգծել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» ենթակետը չի նախատեսում մեղադրանքում նախորդող հանցանքը հստակ նկարագրելու պարտականություն: Ի վերջո, նախորդող հանցանքը, որի միջոցով փողը ձեռք է բերվել, չի կազմում փողերի վլացման գործով մեղադրանքի հիմքը²⁹:

21.1. Այսպիսով, փողերի վլացման համար անձին պատասխանատվության ենթարկելու և մեղադրական դատավճիռ կայացնելու համար անհրաժեշտ է ընդամենը փաստել, որ գույքը ձեռք է բերվել հանցավոր ճանապարհով, ինչը ամենևին չի ենթադրում այդ հանցագործության քրեաիրավական հատկանիշների ճշգրիտ նկարագրություն. տվյալ դեպքում բավարար է որոշակի ապացուցողական զանգվածով, այդ թվում՝ նաև անուղղակի ապացույցների համակցությամբ, հաստատված համարել, որ գույքը ձեռք է բերվել հանցավոր գործունեության արդյունքում: Ավելին, միջազգային հանրությունն այս ուղղությամբ որդեգրել է հենց անուղղակի ապացուցման մեթոդը, մասնավորապես, եթե բացակայում են նախորդող հանցագործության վերաբերյալ ուղղակի ապացույցներ, ապա գույքի հանցավոր ծագումը կարելի է հաստատված համարել անուղղակի ապացույցների համակցության համադրման և վերլուծության արդյունքում:

22. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 20-21.1-րդ կետերում կատարված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված՝ փողերի վլացման հանցակազմն ունի ինքնավար բնույթ, և դրա համար պատասխանատվությունը չի կարող պայմանավոր-

²⁹ Տե՛ս *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Zschüschen v. Belgium* գործով 2017 թվականի մայիսի 2-ի որոշումը, գանգատ 23572/07, *Timmermans v. Belgium* գործով 2017 թվականի մայիսի 2-ի որոշումը, գանգատ 12162/07:

ված լինել նախորդող հանցագործության համար դատապարտմամբ, ինչպես նաև նախորդող հանցագործության դեպքն ապացուցված, դրա քրեաիրավական հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտված լինելու հանգամանքով: Այլ կերպ՝ անհրաժեշտ է ոչ թե քրեական օրենսգրքով նախատեսված կոնկրետ հանցակազմի բոլոր հատկանիշների, այլ միայն նախորդող հանցագործության օբյեկտիվ կողմի դրսևորման մասին վկայող հատկանիշների առկայության հավաստում: Մինևույն ժամանակ պարտադիր չէ, որ հանցավորը գիտակցի նախորդող հանցագործության բոլոր հատկանիշները: Մասնավորապես, չի պահանջվում, որ անձը գիտակցի՝ կոնկրետ որ հանցանքի կատարմամբ է ձեռք բերվել վնասվող գույքը, այլ բավարար է միայն գիտակցել, որ գույքն ունի հանցավոր ծագում:

Ուստի, զարգացնելով փողերի վնասման գործերով՝ նախորդող հանցագործության առնչությամբ նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ փողերի վնասման առարկա հանդիսացող գույքի հանցավոր ծագումը հաստատելու համար անհրաժեշտ չէ ոչ միայն նախորդող հանցագործության վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի առկայություն, այլև տվյալ գույքի հանցավոր ծագման փաստը կարող է հաստատվել՝ անկախ նախորդող հանցագործության՝ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով հաստատված լինելու պայմանից:

Տվյալ դեպքում բավարար է գործի փաստերից բխող որոշակի տվյալների, այդ թվում՝ անուղղակի ապացույցների համադրման արդյունքում գալու ողջամիտ եզրահանգման առ այն, որ խնդրո առարկա գույքն ունի հանցավոր ծագում: Այլ կերպ՝ պահանջվում է միայն այնպիսի փաստական տվյալների ներկայացում, որոնք ողջամտորեն կվկայեն փողերի վնասմանը նախորդող արարքի հանցավոր լինելու մասին: Մասնավորապես, քննության օբյեկտ հանդիսացող գույքի վերաբերյալ անուղղակի, սակայն իրենց ամբողջության մեջ դրա՝ հանցավոր ճանապարհով ծագած լինելու մասին ողջամտորեն վկայող հանգամանքներ կարող են հանդիսանալ տվյալ անձի եկամուտների կամ այլ նյութական միջոցների ու ակտիվների հարաբերակցությամբ քննության առարկա հանդիսացող գույքի անհամաչափ բարձր արժեքը, տվյալ գույքը հանցավոր ճանապարհով ստացված լինելու մասին վկայող որոշակի տվյալների առկայությունը, ինչպես նաև գործի լուծման տեսանկյունից էական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ:

Ընդ որում, վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր չէ ճշգրիտ կերպով վկայակոչել և նկարագրել ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այն կոնկրետ հանցակազմը, որի արդյունքում ստացվել է ապօրինի գույքը, այլ բավարար է տալ միայն որևէ հանցավոր արարքի ընդհանրական նկարագրությունը (օրինակ՝ գույքը ստացվել է հափշտակությունների, թրաֆիքինգի, թմրամիջոցների կամ զենքի ապօրինի շրջանառության, կազմակերպված հանցավորության այս կամ այն դրսևորման կամ այլ հանցագործության արդյունքում):

Մինևույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ

փողերի վճարման հանցակազմի մասին չի կարող խոսք գնալ այն դեպքում, երբ գործում առկա փաստական տվյալներով հաստատվում է, որ գույքը ձեռք է բերվել օրինական ճանապարհով, իսկ դրա հանցավոր ծագումը բացառվում է:

23. Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող նպատակի, ինչպես նաև փողերի վճարմանն ուղղված անձի դիտավորության առկայությունը հաստատված համարելուն, ապա Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է նախկինում իր կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումն առ այն, որ **հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը և փողերի վճարմանն ուղղված անձի դիտավորությունը որոշելիս՝ անհրաժեշտ է գործի փաստական հանգամանքների պատշաճ իրավական գնահատմամբ պարզել ստացված անօրինական գույքի և եկամուտների ծագման աղբյուրը, նշված գույքն ու եկամուտներն օրինական շրջանառության մեջ ներդնելուն ուղղված գործողությունների ամբողջությունը, այդ նյութական միջոցների շարժընթացն ու շրջապտույտն օրինական քաղաքացիական շրջանառության մեջ, ձեռնարկված գործողությունների շղթան, որի վերջնարդյունքում այդ գույքն ու եկամուտները ստացել են օրինական տեսք³⁰:**

24. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, հանցավոր ճանապարհով՝ խաբեությամբ գույքային իրավունքներ ձեռք բերելու արդյունքում ստացված առանձնապես խոշոր չափերի՝ 3.424.969.470 ՀՀ դրամին համարժեք 9.327.538 ԱՄՆ դոլարի չափով անուղղակի եկամուտներն օրինականացնելու, դրանց ծագման աղբյուրը, տեղաշարժն ու պատկանելիությունը թաքցնելու և խեղաթյուրելու նպատակով, կատարել է մի շարք բանկային և առևտրային գործարքներ, փոխանցումներ, փոխարկումներ, թանկարժեք մետաղների ձեռք բերում³¹, որպիսի հանգամանքներն էլ Առաջին ատյանի դատարանը համարել է հաստատված և Ա.Սուքիասյանին մեղավոր ճանաչել նշված հոդվածով նախատեսված արարքի կատարման մեջ³²:

Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը և Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելով՝ արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով, նշել է, որ Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պայմաններում ապացուցված չի կարող համարվել նաև փողերի վճարման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը:

³⁰ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հովհաննես Գևորգյանի և Հրաչյա Չանախյանի գործով 2019 թվականի նոյեմբերի 7-ի որոշումը:

³¹ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

³² Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

25. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 18-23-րդ կետերում շարադրված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պայմաններում ապացուցված չի կարող համարվել նաև փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը, չի բխում փողերի լվացման հանցակազմի ինքնավար բնույթից: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանն Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի բացակայությունը մեխանիկորեն պայմանավորել է նախորդող հանցագործությունը, այն է՝ խարդախության հանցակազմն ապացուցված չլինելու հանգամանքով, մինչդեռ, ինչպես նշվել է սույն որոշման շրջանակներում, փողերի լվացման հանցակազմն ունի ինքնավար բնույթ, և դրա համար դատապարտումը չի կարող պայմանավորվել նախորդող հանցագործությունն ապացուցված, դրա քրեաիրավական բոլոր հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտված լինելու հանգամանքով:

Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկին, որ **դրամական փոխանցումներից հնարավոր չի եղել տարանջատել, թե «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններից «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվին փոխանցված դրամական միջոցները եղել են «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվից «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններին նախկինում փոխանցված դրամական միջոցները, թե նշված երեք ընկերությունների հաշվին եղած այլ դրամական միջոցները³³, ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ դա ևս բավարար գործոն չի կարող լինել՝ Ա.Սուքիասյանի արարքում փողերի լվացման հանցակազմի բացակայությունը հավաստելու համար: Այսպես՝ սույն գործով հաստատվել է, որ «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվից «ABS GLOBAL LIMITED», «STR EMERALD LIMITED» և «WLISPERA HOLDINGS LIMITED» ընկերություններին փոխանցվող գումարները ձեռք են բերվել հանցավոր ճանապարհով, այն է՝ խարդախության արդյունքում, իսկ ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանը, վերոնշյալ դրամական միջոցները տարատեսակ փոխանցումների արդյունքում միացնելով իր ունեցած դրամական միջոցներին, այնուհետև կրկին հետ փոխանցելով «Ձորագյուղ» արտադրական կոոպերատիվին, փորձել է խեղաթյուրել, թաքցնել տվյալ գույքի հանցավոր ծագումը և օրինական տեսք տալ դրանց, որպիսի հանգամանքն առավել քան բավարար է հաստատված համարելու Ա.Սուքիասյանի նպատակը՝ քողարկելու, թաքցնելու հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցների իրական աղբյուրները և այդ միջոցները ներգրավելու օրինական շրջանառության մեջ:**

³³ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

Ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի այն դիրքորոշումը, որ Ա.Սուքիասյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պայմաններում ապացուցված չի կարող համարվել նաև փողերի վլացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը, հիմնավոր չէ:

26. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղսագրվող արարքներում արդարացնելով, պատշաճ վերլուծության չի ենթարկել գործում առկա ապացույցների ամբողջությունը:

Ուստի, հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ կատարված վերլուծությունը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանն Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ և 190-րդ հոդվածներով մեղսագրվող արարքներում արդարացնելու հարցում եկել է սխալ եզրահանգման, պատշաճ վերլուծության և գնահատման չի ենթարկել գործում առկա փաստական տվյալների ամբողջությունը՝ թույլ տալով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ, 126-րդ և 127-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ: Այսինքն՝ թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ և 398-րդ հոդվածներով նախատեսված՝ նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են և հիմք են Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը մասնակիորեն բեկանելու համար: Մինևույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ և 190-րդ հոդվածներով մեղավոր ճանաչելու հարցում եկել է ճիշտ եզրահանգման, կայացրել է գործն, ըստ էության, ճիշտ լուծող դատական ակտ, թույլ չի տվել գործի ելքի վրա ազդեցություն ունեցող դատական սխալ, ուստի անհրաժեշտ է այդ մասով Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճռին: Մնացած, այն է՝ Ա.Սուքիասյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցավոր արարքում մեղավոր ճանաչելու, այդ թվում նաև՝ որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակված՝ 40.000.000 (քառասուն միլիոն) ՀՀ դրամի չափով գույքը բռնագրավելու մասով, Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը պետք է թողնել անփոփոխ:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել: Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը մասնակիորեն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով արդարացնելու մասով, բեկանել և այդ մասով օրինական ուժ տալ Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 2-ի դատավճռին:

2. Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 24-ի որոշումը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով թողնել անփոփոխ:

3. Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից հանցանքների համակցության կանոններով ամբաստանյալ Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանի նկատմամբ նշանակված 16 (տասնվեց) տարի ժամկետով ազատազրկմանը հաշվակցել 2014 թվականի հունվարի 31-ից մինչև 2020 թվականի հունվարի 31-ն Աշոտ Սուքիասյանի անազատության մեջ գտնվելու ժամկետը, և վերջնական թողնել կրելու 10 (տասը) տարի ժամկետով ազատազրկում՝ գույքի բռնագրավմամբ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ ոչ ավելի, քան հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ 40.000.000 (քառասուն միլիոն) ՀՀ դրամի չափով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվել Աշոտ Արշիկի Սուքիասյանին արգելանքի վերցնելու օրվանից:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Սևակ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Մելիսակ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Լիլիթ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գեղամ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Հասմիկ ԶԱԼԱԼՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն: